ศัพท์หมวดไทย – บาลี

รวบรวมโดย

พระมหาพรหมา ปญฺญาทีโป ป.ธ. ๙

วัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร

ปรับปรุงใหม่โดย

พระมหาวัชระ ธิตเมโธ ป.ธ. ๙ วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร

พิมพ์ใหม่ พุทธศักราช ๒๕๕๓

ออกแบบปก พิมพ์ ตรวจทาน จัดรูปเล่ม

พระมหาสมชาย สุปญฺโญ

พิมพ์ที่: สำนักงานฯ วัดอมรคีรี เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร

ศัพท์หมวดไทย – บาลี

รวบรวมโดย

พระมหาพรหมา ปญฺญาทีโป ป.ธ. ๙

วัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร

บรรจุ : - ศัพท์ใหม่ซึ่งเกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน

- ศัพท์ที่จำเป็นต้องใช้เป็นประจำ

- ศัพท์ที่เป็นไวพจน์ของกัน

- ประโยคและสำนวนที่ควรจดจำ

สำหรับ : นักเรียนบาลีไวยากรณ์ ประโยค ป.ธ. ๓ - ป.ธ. ๕

ปรับปรุงใหม่โดย

พระมหาวัชระ ธิตเมโธ ป.ธ. ๙

วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร

พิมพ์ใหม่ พุทธศักราช ๒๕๕๓

นายเจริญ นางวันเพ็ญ เลิศสุภาผล

นายทอง นางนพมาศ ผลมะตาด

ศัพท์หมวดไทย - บาลี

รวบรวมโดย

พระมหาพรหมา ปญฺญาทีโป ป.ธ. ๙

วัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร

บรรจุ : - ศัพท์ใหม่ซึ่งเกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน

- ศัพท์ที่จำเป็นต้องใช้เป็นประจำ

- ศัพท์ที่เป็นไวพจน์ของกัน

- ประโยคและสำนวนที่ควรจดจำ

สำหรับ : นักเรียนบาลีไวยากรณ์ ประโยค ป.ธ. ๓ - ป.ธ. ๙

ปรับปรุงใหม่โดย

พระมหาวัชระ ชิตเมโธ ป.ธ. ๙

วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร

พิมพ์ใหม่ พุทธศักราช ๒๕๔๓

คำนำ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ข้าพเจ้ามีโอกาสได้ไปราชการคณะสงฆ์ในต่างประเทศ ได้พบปะสนทนากับพระเถรานุเถระชาวต่างประเทศหลายท่าน ส่วนมากเป็นชาวลังกา อินเดีย เนปาล และพม่า ทุก ๆ ครั้งที่ได้สนทนาภาษาบาลีกับท่านเหล่านั้น ข้าพเจ้ามักจะได้พบความบกพร่องของตนเสมอ และรู้สึกหนักใจไม่น้อย ความบกพร่องนั้นส่วนใหญ่ได้แก่ ๑. นึกศัพท์ที่จะใช้ไม่ทัน ๒. พูดช้า และ ๓. ฟังคำพูดของผู้สนทนาด้วยไม่ค่อยทันและไม่ค่อยเข้าใจดี ยิ่งในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการชำระหนังสือพระไตรปิฎกด้วยแล้ว ข้าพเจ้าได้พบข้อบกพร่องในทำนองนี้มากขึ้นทุกวัน เพราะเมื่อเกิดปัญหาขึ้นเกี่ยวกับความผิดเพี้ยนแตกต่างแห่งบาลีในพระไตรปิฎกของเรากับของต่างประเทศแล้ว จะต้องมีการแสดงความคิดความเห็นและหลักฐานประกอบมากมาย เพื่อวินิจฉัยว่า บาลีของใครถูกของใครผิด ในกรณีเช่นนี้ ถ้าเราจำศัพท์ไวพจน์ได้น้อย เราก็จะแสดงความคิดเห็นอะไรไม่ได้เลย

ที่เราต้องหนักใจ เพราะข้อบกพร่องดังกล่าวนั้น เห็นจะเป็นเพราะการศึกษาของเรา ตั้งแต่ชั้นต้น จนถึงชั้นสูง ซึ่งดำเนินกันอยู่ในปัจจุบันนี้ เรามุ่งเข้าสู่วรรณคดีภาษาบาลีโดยตรง เรามุ่งแต่จะแปลและอ่านผ่านตำราได้มาก ๆ เล่ม และในการแปลเราก็มักจะติดแปลโดยพยัญชนะเสียโดยมาก ซึ่งทำให้ความคิดของผู้เริ่มศึกษาสับสนวนเวียน เกี่ยวกับการแปลข้อความเลขนอกเลขใน ทำให้ระบบความคิดเดินวกวนจนคิดเป็นนิสัย ยิ่งในชั้นต้น ๆ ด้วยแล้ว เรายังติดยกศัพท์แปลอีก ซึ่งทำให้ยุ่งยิ่งขึ้น จนทำให้นักเรียนไม่รู้เรื่องดี แม้จะแปลหนังสือจบหลายเล่มแล้วก็ตาม และเมื่อถึงคราวจำเป็นจะนำออกใช้ เราจึงนึกอะไรไม่ออก หรือนึกออกก็พูดตะกุกตะกักดังกล่าวแล้ว

อีกทางหนึ่ง เห็นจะเป็นเพราะเราเรียนไวยากรณ์น้อยเกินไป โดยมาก พอสอบได้ประโยค ป.ธ. ๓ เราก็หยุดเรียนไวยากรณ์ ทั้งไวยากรณ์ที่เราเรียนก็ใช้เฉพาะตำราที่แต่ง

เป็นภาษาไทย เราไม่ได้เรียนตำราไวยากรณ์ที่แต่งเป็นภาษาบาลีโดยตรง จึงทำให้เราขาดความคล่องแคล่วในการใช้ ภาษาบาลีเป็นสื่อแห่งความเข้าใจ ข้าพเจ้าเห็นว่า หากเราจะได้ศึกษาไวยากรณ์ภาษาบาลีเพิ่มเติมอีก ก็จะเป็นทางให้เราชำนาญในภาษาบาลีมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในเวลานี้ไม่น้อย

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ในชั้นต้น ถ้านักศึกษาภาษาบาลีของเรา จะหันมาสนใจนำภาษาบาลีมาใช้เป็นสื่อแห่งความเข้าใจกันบ้าง เช่น พยายามฝึกหัดแต่งประโยคขึ้นพูดเองโดยหาศัพท์ที่เกี่ยวกับสิ่งที่เราเห็นกันอยู่เสมอมาใช้บ้าง ผู้เป็นครูสอนออกแบบฝึกหัดให้นักเรียนทำในห้องเรียน ทำเป็นการบ้าน หรือให้ตอบปากเปล่าในทำนองสนทนาบ้าง เพื่อเป็นเกร็ดความรู้พิเศษ ก็จะทำให้การเรียนการสอนออกรสดียิ่งขึ้น และจะเป็นบันไดให้นักเรียนเกิดความชำนิชำนาญไปทีละน้อย ๆ โดยลำดับ

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ข้าพเจ้าจึงได้รวบรวมทำศัพท์หมวดไทย - บาลีเล่มนี้ขึ้น เพื่อช่วยนักศึกษาภาษาบาลี ให้ได้ใช้ศัพท์เกี่ยวกับสิ่งที่เราได้พบได้เห็นอยู่โดยเสมอโดยสะดวก และเพื่อช่วยนักศึกษาที่แปลภาษาไทยเป็นภาษาบาลี เช่น ประโยค ป.ธ. ๕ เป็นต้น โดยได้จัดรวมศัพท์ไว้เป็นหมวด ๆ ดังที่ท่านเห็นอยู่ ณ บัดนี้

ศัพท์หมวดไทย - บาลีที่ได้คลอดออกมาถึงมือท่าน ณ บัดนี้นั้น ก็โดยอาศัยความกรุณาปราณีของครูอาจารย์ มิตรสหาย และศิษยานุศิษย์หลายท่าน ที่ได้อุปการะช่วยเหลือแก่ข้าพเจ้า มีท่านพระกรูคัมภีรญาณมุนี ศึกษาจังหวัดชัยภูมิ พระมหาบ้านทอง สุทฺธเนตฺโต ป.ธ. ๖ พระมหาจรูญ ปริปุณฺโณ ป.ธ. ๕ พระมหาบุญถือ กิตฺติวโร ป.ธ. ๔ พระวิทยา ฌานวิชฺโช เป็นต้น ซึ่งข้าพเจ้าขอจารึกพระคุณ และขอบคุณไว้ ณ ที่นี้เป็นอย่างสูง และอีกสิ่งหนึ่งที่ข้าพเจ้าจะลืมเสียมิได้ก็คือ ความเอื้อเฟื้อของนายชื่น แจ้งคำขำ

ผู้จัดการโรงพิมพ์ การพิมพ์พาณิชย์ ที่กรุณาให้ความสะดวกในการพิมพ์แก่ข้าพเจ้าทุกประการ ซึ่งข้าพเจ้าขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วยเป็นอย่างยิ่ง

บุญกุศลใด ๆ ที่จะพึงมีจากการที่ข้าพเจ้าได้เสียสละน้ำพักน้ำแรงรวบรวมหนังสือเล่มนี้ขึ้น ข้าพเจ้าขออุทิศบูชาพระคุณมารดาบิดาของข้าพเจ้า และท่านบุรพาจารย์ตลอดทั้งครูบาอาจารย์ทุก ๆ ท่าน ที่ได้ให้ความรู้แก่ข้าพเจ้าจนได้ทำหนังสือเล่มนี้ขึ้นสำเร็จสมประสงค์ หากจะมีส่วนใดขาดตกบกพร่องไปบ้าง ข้าพเจ้าหวังจักได้รับคำตักเตือนจากท่านผู้รู้ทุก ๆ ท่าน โดยเมตตาธรรมตามสมควร

พระมหาพรหมา ปญฺญาทีโป
วัดมหาธาตุ คณะ ๒๓ พระนคร
๙ ธันวาคม ๒๔๙๘

สารบัญ

เรื่อง หน้า

ปกใน .....ก
คำนำ.....ข
สารบัญ.....จ
อักษรย่อ .....ฌ
ศัพท์หมวด ไทย – บาลี.....๑
๑. ปกติสังขยา.....๑
๒. ปูรณสังขยา (กมสังขยา).....๖
๓. กิริยาวิเสสนสังขยา.....๘
๔. วัน,เดือน, ปี.....๙
๕. เวลา ๑๑
๖. ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย.....๑๕
๗. อาหาร.....๒๒
๘. ผัก และผลไม้ต่าง ๆ.....๒๗
๙. เสื้อผ้าและเครื่องประดับ.....๓๑
๑๐. ครัวและสิ่งที่เกี่ยวข้อง.....๓๕
๑๑. วงศ์ญาติและสัมพันธชน.....๓๙

๑๒. เกี่ยวกับการศึกษาและการพิมพ์.....๔๒
๑๓. เครื่องดนตรีและการละเล่นต่าง ๆ.....๔๕
๑๔. เครื่องใช้ในบ้าน.....๔๘
๑๕. พาหนะทางบก ทางอากาศ.....๕๑
๑๖. ส่วนต่าง ๆ ของบ้านเรือน และอุปกรณ์การก่อสร้าง.....๕๓
๑๗. นายช่าง และเครื่องมือการก่อสร้าง.....๕๕
๑๘. เมือง และถนนหนทาง.....๕๘
๑๙. สถานที่ และสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ.....๖๑
๒๐. เกี่ยวกับพระราชวัง.....๖๔
๒๑. ศัสตราวุธ และเครื่องประหารอื่น ๆ.....๖๖
๒๒. ปศุสัตว์ สัตว์พาหนะ และสัตว์อื่น ๆ.....๖๘
๒๓. นก และแมลงต่าง ๆ.....๗๔
๒๔. น้ำ ทะเล แม่น้ำ และพาหนะทางน้ำ.....๗๙
๒๕. สัตว์น้ำ และสิ่งที่เกิดในน้ำ.....๘๓
๒๖. โรงพยาบาลและโรคภัยต่าง ๆ.....๘๖
๒๗. คนพิการ.....๙๑
๒๘. รัตนะ และแร่ธาตุต่าง ๆ.....๙๕
๒๙. สงครามและความตาย.....๙๗
๓๐. อรรถคดีต่าง ๆ.....๑๐๒

๓๑. สี และรสต่าง ๆ.....๑๐๕
๓๒. นา และอุปกรณ์การทำนา.....๑๐๗
๓๓. ภูเขา ป่าไม้ และไร่สวน.....๑๑๑
๓๔. นักบวช และผู้เลื่อมใสในลัทธิศาสนา.....๑๑๓
๓๕. เสนาสนะบริขารของภิกษุสามเณร.....๑๑๖
๓๖. สวรรค์ และโลกธาตุ.....๑๑๙
๓๗. มาตราต่าง ๆ.....๑๒๓
ก. มาตราเวลา (เก่า).....๑๒๓
ข. มาตราเวลา (ใหม่).....๑๒๓
ค. มาตราวัดระยะ.....๑๒๓
ฆ. มาตราวัดพื้นที่, ความสูง (พิเศษ).....๑๒๕
ง. มาตราตวง (ข้าว).....๑๒๕
จ. มาตราชั่งสิ่งของ.....๑๒๕
ฉ. มาตราชั่งทองและเงิน.....๑๒๖
ช. อัตราราคารูปิยะ.....๑๒๖
๓๘. มนุษยชน.....๑๒๗
๓๙. ต้นไม้ หญ้า และเถาวัลย์.....๑๓๑
๔๐. วาจา และอากัปกิริยาอื่น ๆ.....๑๔๒
๔๑. เบ็ดเตล็ด.....๑๔๖

๔๒. กิริยาอาขยาต.....๑๔๘
๔๓. ศัพท์วิเสสนะ.....๒๐๐
๔๔. ศัพท์กิริยากิตก์บางศัพท์.....๒๑๘
๔๕. ประโยคและสำนวนที่ควรจดจำ.....๒๓๓
๔๖. มหาวิทยาลัยอินเดียในสมัยโบราณ.....๒๗๘
(๑) มหาวิทยาลัยตักกศิลา.....๒๗๘
(๒) มหาวิทยาลัยนาลันทา.....๒๘๐
(๓) มหาวิทยาลัยโอทันตปุรี.....๒๘๑
(๔) มหาวิทยาลัยวิกรมศิลา.....๒๘๓
(๕) มหาวิทยาลัยตศิ - หลุมโป ในทิเบต ๒๘๕

อักษรย่อ

๑. บอกไวยากรณ์

ติ.	=	ติลิงคิก (ไตรลิงค์)
นป.	=	นปุงสกลิงค์
นิ.	=	นิบาต
ป.	=	ปุงลิงค์
วิ.	=	กิริยาวิเสสนะ
อิ.	=	อิตถีลิงค์

๒. บอกคัมภีร์

องฺ. เอก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย เอกนิปาต	(พ.ศ. ๒๔๗๑)
องฺ. ติก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย ติกนิปาต	(พ.ศ. ๒๔๗๑)
องฺ. ทสก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย ทสกนิปาต	(พ.ศ. ๒๔๗๑)
องฺ. ทุก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย ทุกนิปาต	(พ.ศ. ๒๔๗๑)
อป.	=	อปทาน	(พ.ศ. ๒๔๗๐)
อุท.	=	อุทาน	(พ.ศ. ๒๔๖๕)
ขุทฺท. อ.	=	ขุทฺทกปาฐ - อฏฺฐกถา	(พ.ศ. ๒๔๖๓)

ชา.	=	ชาตก	(พ.ศ. ๒๔๗๐)
ชา. อ.	=	ชาตก - อฏฺฐกถา	(พ.ศ. ๒๔๖๕-๗)
เถร.	=	เถรคาถา	(พ.ศ. ๒๔๗๐)
เถรี.	=	เถรีคาถา	(พ.ศ. ๒๔๗๐)
ที. ปาฏิ.	=	ทีฆนิกาย ปาฏิกวคฺค	(พ.ศ. ๒๔๗๐)
ที. มหา.	=	ทีฆนิกาย มหาวคฺค	(พ.ศ. ๒๔๗๐)
ที. สีล	=	ทีฆนิกาย สีลขนฺธวคฺค	(พ.ศ. ๒๔๗๐)
ธล.	=	ธมฺมปท-อฏฺฐกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับพิมพ์ครั้งแรก	
ปฏิสมฺ.	=	ปฏิสมฺภิทามคฺค	(พ.ศ. ๒๔๖๙)
เปต.	=	เปตวตฺถุ	(พ.ศ. ๒๔๗๐)
พุทฺธ	=	พุทฺธวํส	(พ.ศ. ๒๔๗๐)
ม. อุป.	=	มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสก	(พ.ศ. ๒๔๗๐)
ม. ม.	=	มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสก	(พ.ศ. ๒๔๗๑)
มหานิท.	=	มหานิทฺเทส	(พ.ศ. ๒๔๖๙)
มงฺคล.	=	มงฺคลตฺถทีปนี	(พ.ศ. ๒๔๗๑)
วิ. อ.	=	วินยปิฎก - อฏฺฐกถา	(พ.ศ. ๒๔๖๒)
วิ. จุลฺล.	=	วินยปิฎก จุลฺลวคฺค	(พ.ศ. ๒๔๗๑)
วิ. มหา.	=	วินยปิฎก มหาวคฺค	(พ.ศ. ๒๔๗๐)
วิ. มหาวิ.	=	วินยปิฎก มหาวิภงฺค	(พ.ศ. ๒๔๗๐)
วิมาน.	=	วิมานวตฺถุ	(พ.ศ. ๒๔๗๐)

วิสุทฺธิ.	=	วิสุทฺธิมคฺคปกรณวิเสส	(พ.ศ. ๒๔๘๒)
สํ. ขนฺธ.	=	สํยุตฺตนิกาย ขนฺธวารวคฺค	(พ.ศ. ๒๔๗๐)
สํ. นิทาน.	=	สํยุตฺตนิกาย นิทานวคฺค	(พ.ศ. ๒๔๗๐)
สํ. มหา.	=	สํยุตฺตนิกาย มหาวารวคฺค	(พ.ศ. ๒๔๗๐)
สํ. ส.	=	สํยุตฺตนิกาย สคาถวคฺค	(พ.ศ. ๒๔๗๐)
สุตฺต.	=	สุตฺตนิปาต	(พ.ศ. ๒๔๖๙)
-/-	=	เลขหน้าบอกเล่มที่, เลขหลังบอกหน้า	

*****

ศัพท์หมวด

ไทย-บาลี

๑. ปกติสังขยา

๑	=	เอก
๒	=	ทฺวิ
๓	=	ติ
๔	=	จตุ
๕	=	ปญฺจ
๖	=	ฉ
๗	=	สตฺต
๘	=	อฏฺฐ
๙	=	นว
๑๐		ทส
๑๑	=	เอกาทส
๑๒	=	ทฺวาทส, พารส
๑๓	=	เตรส, เตทส
๑๔	=	จุทฺทส, จตุทฺทส
๑๕	=	ปญฺจทส, ปณฺณรส

๑๖ = โสฬส
๑๗ = สตฺตารส, สตฺตทส
๑๘ = อฏฺฐารส, อฏฺฐาทส
๑๙ = เอกูนวีสติ,-วีส
๒๐ = วีสติ, วีส
๒๑ = เอกวีสติ,
๒๒ = พาวีสติ, ทฺวาวีสติ
๒๓ = เตวีสติ
๒๔ = จตุวีสติ
๒๕ = ปญฺจวีสติ
๒๖ = ฉพฺพีสติ
๒๗ = สตฺตวีสติ
๒๘ = อฏฺฐวีสติ
๒๙ = เอกูนตึสติ, -ตึส
๓๐ = ตึสติ, ตึส
๓๑ = เอกตึสติ, เอกตึส
๓๒ = ทฺวตฺตึสติ, พตฺตึสติ, -ตึส
๓๓ = เตตฺตึสติ, เตตฺตึส
๓๔ = จตุตึสติ, จตุตึส
๓๕ = ปญฺจตึสติ, ปญฺจตึส
๓๖ = ฉตฺตึสติ, ฉฬ่ตึส

๓๗ = สตฺตตึสติ, สตฺตตึส
๓๘ = อฏฺฐตึสติ, อฏฺฐตึส
๓๙ = เอกูนจตฺตาฬีส
๔๐ = จตฺตาฬีส
๔๑ = เอกจตฺตาฬีส
๔๒ = เทฺวจตฺตาฬีส
๔๓ = เตจตฺตาฬีส
๔๔ = จตุจตฺตาฬีส
๔๕ = ปญฺจจตฺตาฬีส
๔๖ = ฉจตฺตาฬีส
๔๗ = สตฺตจตฺตาฬีส
๔๘ = อฏฺฐจตฺตาฬีส
๔๙ = เอกูนปณฺณาส
๕๐ = ปญฺญาส, ปณฺณาส
๕๑ = เอกปญฺญาส, เอกปณฺณาส
๕๒ = เทฺวปญฺญาส, เทฺวปณฺณาส
๕๓ = เตปญฺญาส, เตปณฺณาส
๕๔ = จตุปญฺญาส, จตุปณฺณาส
๕๕ = ปญฺจปญฺญาส, ปญฺจปณฺณาส
๕๖ = ฉปฺปญฺญาส, ฉปฺปณฺณาส
๕๗ = สตฺตปญฺญาส, สตฺตปณฺณาส

๕๘	=	อฏฺฐปณฺณาส, อฏฺฐปณฺณาส
๕๙	=	เอกูนสฏฺฐี
๖๐	=	สฏฺฐี
๖๑	=	เอกสฏฺฐี
๖๒	=	ทฺวาสฏฺฐี, ทฺวิสฏฺฐิ
๖๙	=	เอกูนสตฺตติ
๗๐	=	สตฺตติ
๗๑	=	เอกสตฺตติ
๗๒	=	เทฺวสตฺตติ, ทฺวาสตฺตติ
๗๓	=	เตสตฺตติ, ติสตฺตติ
๗๙	=	เอกูนอสีติ
๘๐	=	อสีติ
๘๑	=	เอกาสีติ
๘๒	=	เทฺวอสีติ, ทฺวยาสีติ
๘๓	=	เตอสีติ, ติยาสีติ
๘๔	=	จตุราสีติ
๘๙	=	เอกูนนวุติ
๙๐	=	นวุติ
๙๑	=	เอกนวุติ
๙๒	=	ทฺวานวุติ, ทฺวินวุติ
๙๓	=	เตนวุติ, ตินวุติ

๙๖	=	ฉนฺนวุติ
๙๙	=	เอกูนสตํ
๑๐๐	=	สตํ
๒๐๐	=	ทฺวิสตํ
๓๐๐	=	ติสตํ
๔๐๐	=	จตุสตํ
๕๐๐	=	ปญฺจสตํ
๖๐๐	=	ฉสตํ
๗๐๐	=	สตฺตสตํ
๘๐๐	=	อฏฺฐสตํ
๙๐๐	=	นวสตํ
๑,๐๐๐	=	สหสฺสํ
๒,๐๐๐	=	ทฺวิสหสฺสํ
๑๐,๐๐๐	=	ทสสหสฺสํ, นหุตํ
๑๐๐,๐๐๐	=	สตสหสฺสํ, ลกฺขํ
๑,๐๐๐,๐๐๐	=	ทสลกฺขํ
๑๐,๐๐๐,๐๐๐	=	สตลกฺขํ, โกฏิ
๑๐๐,๐๐๐,๐๐๐	=	ทสโกฏิ
๑๐๑	=	เอกุตฺตรสตํ, เอกาธิกสตํ
๑๐๙	=	นวุตฺตรสตํ
๑๑๐	=	ทสุตฺตรสตํ

๑๒๐	=	วีสุตฺตรสตํ
๑๓๐	=	ตึสุตฺตรสตํ
๑๔๐	=	จตฺตาฬีสุตฺตรสตํ
๑๕๐	=	ทิยฑฺฒสตํ
๒๕๐	=	อฑฺฒเตยฺยสตํ
๑,๕๐๐	=	ปญฺจสตาธกสหสฺสํ, ทิยฑฺฒสหสฺสํ

หมายเหตุ: ปกติสังขยาตั้งแต่ เอก ถึง อฏฺฐารส เป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์ ตั้งแต่ เอกูนวีสติ ถึง อฏฺฐนวุติ เป็นได้เฉพาะ อิตถีลิงค์ เอกพจน์, โกฏิ-ทสโกฏิ เป็นอิตถีลิงค์ นอกจากที่กล่าวนี้เป็นเนปุงสกลิงค์

๒. ปูรณสังขยา (กมสังขยา)

ที่ ๑	๑	=	ปฐม
ที่ ๒	๒	=	ทุติย
ที่ ๓	๓	=	ตติย
ที่ ๔	๔	=	จตุตฺถ
ที่ ๕	๕	=	ปญฺจม
ที่ ๖	๖	=	ฉฏฺฐ
ที่ ๗	๗	=	สตฺตม
ที่ ๘	๘	=	อฏฺฐม

ที่ ๙	๙	=	นวม
ที่ ๑๐	๑๐	=	ทสม
ที่ ๑๑	๑๑	=	เอกาทสม
ที่ ๑๒	๑๒	=	ทฺวาทสม, พารสม
ที่ ๑๓	๑๓	=	เตรสม
ที่ ๑๔	๑๔	=	จุทฺทสม, จตุทฺทสม
ที่ ๑๕	๑๕	=	ปณฺณรสม
ที่ ๑๖	๑๖	=	โสฬสม
ที่ ๑๗	๑๗	=	สตฺตรสม
ที่ ๑๘	๑๘	=	สรอฏฺฐม
ที่ ๑๙	๑๙	=	เอกูนวีสติม
ที่ ๒๐	๒๐	=	วีสติม
ที่ ๓๐	๓๐	=	ตึสติม
ที่ ๔๐	๔๐	=	จตฺตาฬีสม, จตฺตาฬีสติม
ที่ ๕๐	๕๐	=	ปญฺญาสม, ปณฺณาสม
ที่ ๖๐	๖๐	=	สฏฺฐิม
ที่ ๗๐	๗๐	=	สตฺตติม
ที่ ๘๐	๘๐	=	อสีติม
ที่ ๙๐	๙๐	=	นวุติม
ที่ ๑๐๐	๑๐๐	=	สตม

ฯลฯ

หมายเหตุ : ปูรณสังขยาเป็นคุณนามโดยเฉพาะ จึงเป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์ เฉพาะที่ให้ไว้นี้เป็น อ การันต์ ปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์, ถ้าจะให้เป็นอิตถีลิงค์ให้เปลี่ยนรูปดังนี้: ปจมา, ทุติยา, ตติยา, จตุตฺถี และตั้งแต่ ปญฺจม เป็นต้นไป ให้เปลี่ยนเป็น อี การันต์ หรือ อา การันต์ก็ได้ เช่น ปญฺจมี, ฉฏฺฐี เป็นต้น

อนึ่ง ปกติสังขยา ตั้งแต่ เอกาทส ถึง อฏฺฐารส ถ้าจะเปลี่ยนเป็นปูรณสังขยา เฉพาะอิตถีลิงค์ ท่านนิยมลง "อี" ปัจจัยที่ท้ายศัพท์นั้น ๆ เช่น เอกาทสี, ทฺวาทสี เป็นอาทิ

๓. กิริยาวิเสสนสังขยา

ครั้งเดียว	=	เอกกฺขตฺตุ
คราวเดียว	=	สกึ
วาระหนึ่ง	=	เอกวารํ
สองครั้ง	=	ทฺวิกฺขตฺตุ
สองวาระ	=	ทฺวิวารํ
สามครั้ง	=	ติกฺขตฺตุ
สามวาระ	=	ติวารํ
สี่ครั้ง	=	จตุกฺขตฺตุ
สี่วาระ	=	จตุวารํ
ห้าครั้ง	=	ปญฺจกฺขตฺตุ
ห้าวาระ	=	ปญฺจวารํ
หกครั้ง	=	ฉกฺขตฺตุ
หกวาระ	=	ฉวารํ

สิบครั้ง	=	ทสกฺขตฺตุ
สิบวาระ	=	ทสวารํ
ร้อยครั้ง	=	สตกฺขตฺตุ
พันครั้ง	=	สหสฺสกฺขตฺตุ
หมื่นครั้ง	=	ทสสหสฺสกฺขตฺตุ
แสนครั้ง	=	สตสหสฺสกฺขตฺตุ
ล้านครั้ง	=	ทสลกฺขกฺขตฺตุ
หลายครั้ง	=	อเนกกฺขตฺตุ
มากครั้ง	=	พหุกฺขตฺตุ
กี่ครั้ง ?	=	กติกฺขตฺตุ ?
กี่วาระ ?	=	กติวารํ ?

๔. วัน,เดือน, ปี

อาทิตย์	=	รวิวาร, อาทิจฺจวาร, ป.
จันทร์	=	จนฺทวาร, สสิวาร, ป.
อังคาร	=	ภุมฺมวาร, กุชวาร, ป.
พุธ	=	พุธวาร, วุธวาร, ป.
พฤหัสบดี	=	ครุวาร, วิหปฺปติวาร, ป.
ศุกร์	=	สุกฺกวาร, ป.
เสาร์	=	สนิวาร, โสรวาร, ป.
มกราคม	=	ผุสฺสมาส, ปุสฺสมาส, ป.

กุมภาพันธ์	=	มาฆมาส, ป.
มีนาคม	=	ผคฺคุณมาส, ป.
เมษายน	=	จิตฺตมาส, ป.
พฤษภาคม	=	วิสาขมาส, เวสาขมาส, ป.
มิถุนายน	=	เชฏฺฐมาส, ป.
กรกฎาคม	=	อาสาฬฺหมาส, ป.
สิงหาคม	=	สาวณมาส, ป.
กันยายน	=	โปฏฺฐปทมาส, ป.
ตุลาคม	=	อสฺสยุชฺชมาส, ป.
พฤศจิกายน	=	กตฺติกมาส, ปฐม-, ป.
ธันวาคม	=	มาคสิรมาส, ป.
ชวด	=	มูสิกสำวจฺฉร, ป., นป.
ฉลู	=	อุสภสำวจฺฉร, ป., นป.
ขาล	=	พฺยคฺฆสำวจฺฉร, ป., นป.
เถาะ	=	สสสำวจฺฉร, ป., นป.
มะโรง	=	นาคสำวจฺฉร, มกร-, ป., นป.
มะเส็ง	=	สปฺปกสำวจฺฉร, ป., นป.
มะเมีย	=	อสฺสสำวจฺฉร, ป., นป.
มะแม	=	เอฬกสำวจฺฉร, อช-, ป., นป.
วอก	=	มกฺกฏสำวจฺฉร, กปิ-, ป., นป.
ระกา	=	กุกฺกุฏสำวจฺฉร, ป., นป.

จอ	=	โสณสำวจฺฉร, ป., นป.
กุน	=	สูกรสำวจฺฉร, วราห-, ป., นป.
วันที่ ๑	=	ปฐมำ ทินำ
พ.ศ.	=	พุทฺธสก, พุทฺธวสฺส, นป.
เดือน	=	มาส, ป.
ปี	=	สำวจฺฉร, ป., นป.

หมายเหตุ : คำว่า "มาส" นั้น บางครั้งท่านก็ไม่นิยมเรียงไว้ท้ายชื่อเดือน เป็นแต่บอกชื่อเดือนที่ต้องการก็เป็นอันใช้ได้ เช่น สาวโณ = เดือนสิงหาคม เป็นต้น ฯ เดือนที่กล่าวนี้นับตามทางจันทรคติ ซึ่งไม่ตรงกับเดือนทางสุริยคติเสมอไป

๕. เวลา

กาล	=	กาล, สมย, อทฺธ, ป., เวลา, อิ.
กลางวัน	=	ทิวา, นิ.
ก่อนเที่ยง	=	ปุพฺพณฺห, -สมย, ป.
ข้างขึ้น	=	ชุณฺหปกฺข, สุกฺกปกฺข, ป.
ข้างแรม	=	กาฬปกฺข, ป.
ครู่หนึ่ง	=	มุหุตฺต, ป.
ค่ำคืน	=	รตฺติ, นิสา, รชนี, อิ.
ชั่วกระพริบตา	=	เอกนิมฺมิลนมตฺต, ติ.
ชั่วโมง	=	ฆฏิกา, อิ.

เช้า	=	ปจฺจูส, ป., ปภาต, วิภาต, กลฺล, นป.
ดิถี (วันจันทรคติ)	=	ติถี, อิ.
ดึก, สายมาก	=	อติสายณฺห, ป.
เดือน	=	มาส, ป.
แต่เช้าตรู่	=	ปาโ[illegible], ปาตำ, นิ.
ทุกเดือน	=	มาเส มาเส
ทุกปี	=	อนุสำวจฺฉรำ, วิ.
ทุกปักษ์	=	อนุวฑฺฒมาสำ, วิ.
ทุกเมื่อ	=	สพฺพทา, สทา, นิ.
ทุกวัน	=	ทิวเส ทิวเส, ทิเน ทิเน.
เที่ยงคืน	=	นิสีถ, อฑฺฒรตฺต, ป. มหานิสา, อิ.
เที่ยงวัน	=	มชฺฌณฺห, มชฺฌนฺหิกกาล, ป.
นาที	=	ขณ. ป.
เนือง ๆ	=	อภิณฺหำ, อภิกฺขณำ, นิ.
ในกาลนี้	=	เอตรหิ, นิ.
ในกาลหนึ่ง	=	เอกทา, นิ.
ในกาลไหน,ๆ	=	กุทาจนำ, นิ.
ในกาลก่อน	=	ปุพฺเพ, ปุรา, นิ.
ในกลางคัน	=	อนฺตรา, นิ.
ในเวลาต่อไป	=	อายตึ, นิ.
บัดนี้	=	อิทานิ, นิ.

บัดเดี๋ยวนี้	=	สมฺปติ, นิ.
บางครั้ง	=	กทาจิ, นิ.
บางครั้งบางคราว, ตามโอกาส	=	กทาจิ กรหจิ, นิ.
บ่าย	=	วฑฺฒมานกจฺฉายา, อิ.
บ่อย ๆ	=	ปุนปฺปุนำ, นิ.
ปักษ์	=	ปกฺข, อฑฺฒมาส, ป.
ปัจจุบัน	=	ปจฺจุปฺปนฺน, ป.
ปี	=	สำวจฺฉร, ป., นป., หายน, นป., สรท, ป.
พระจันทร์เพ็ญ	=	ปุณฺณจนฺท, ป., ปุณฺณมา, อิ., ปุณฺณมาส, ป.
พรุ่งนี้	=	สฺเว, เสฺว, นิ.
พลบค่ำ	=	ปโทส, อภิโทส, ป.
ภายหลัง	=	ปจฺฉา, นิ.
มะรืนนี้	=	ปรสฺเว, ปรเสฺว, อุตฺตรเสฺว, นิ.
เมื่อกี้	=	อธุนา, นิ.
เมื่อใด	=	ยทา, ยหึ, นิ.
เมื่อนั้น	=	ตทา, ตหึ, นิ.
เมื่อไร	=	กทา, นิ.
ยาม	=	ยาม, ปหาร, ป.
ยามต้น	=	ปฐมยาม, ปุริมยาม, ป.
ยามท่ามกลาง	=	มชฺฌิมยาม, ป.
ยามสุดท้าย	=	ปจฺฉิมยาม, ป.

รุ่งอรุณ	=	อรุณ, อรุโณทย, ป., อรุณุคฺคมน, นป.
วัน	=	ทิน, นป., ทิวส, อห, ป., นป.
วันขึ้น-แรม ๑ ค่ำ	=	ปาฏิปท, นป,
วันคืน	=	อโหรตฺต, ป., นป.
วันดับ	=	อมาวสี, อิ.
วันเดือนมืด	=	ติมีสิกา, อิ.
วันเดือนหงาย	=	ชุณฺหา, อิ.
วันนี้	=	อชฺช, อชฺชุ, นิ.
วันเพ็ญ	=	ปุณฺณมี, ปณฺณรสี, ปุณฺณมาสี, อิ.
วันชืนนี้	=	ปรหิยฺโย, นิ.
วานนี้	=	หิยฺโย, นิ.
วินาที	=	อจฺฉรา, นิ.
เวลาย่ำรุ่ง	=	พลวปจฺจูส, -สมย, ป.
เวลาเย็น	=	สายณฺห, -กาล, -สมย, ป., สชฺฌา, อิ., สายำ, นิ.
เวลาร้อน	=	อุณฺห, นิทาฆ, ป.
เวลาวิกาล	=	วิกาล, ป.
แวบหนึ่ง	=	เอกวิชฺชุปฺปาท, ป.
สัปดาห์	=	สตฺตาห, ป., นป.
สมัย	=	สมย, ป.
หลังเที่ยง	=	อปรณฺห, ป.
อดีต	=	อตีต, ป.

อนาคต	=	อนาคต, ป., ปุรา, นิ.
ฤดู	=	อุตุ, นป.
ฤดูใบไม้ผลิ	=	วสนฺต, ป.
ฤดูใบไม้ร่วง	=	สรท, ป.
ฤดูฝน	=	วสฺสาน, ปาวุส, วสฺส, นป.
ฤดูร้อน	=	คิมฺหาน, นป., คิมฺห, ป.
ฤดูหนาว	=	เหมนฺต, ป., สิสิร, นป.

๖. ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย

กระบอกตา	=	อกฺขิกูฏ, นป.
กะเพาะปัสสาวะ,หัวไส้	=	วตฺถิ, มุตฺตวตฺถิ, อิ.
กะเพาะอาหาร	=	อุทร, นป.
กะโหลกศีรษะ	=	กปาล, สีสกปาล, ป., สีสกฏาห, กโปล, นป.
กระดูก	=	อฏฺฐิ, นป., ธาตุ, อิ.
กระดูกหลัง	=	ปิฏฺฐิกณฺฏก, ป.
กระพุ้มมือ	=	กรปุฏ, อญฺชลี, ป.
กระหม่อม	=	มตฺถก, ป.
กลางตัว	=	มชฺฌิม, วิลคฺค, ป.
แก้ม	=	กโปล, คณฺฑ, ป.
แก้วตา, ลูกตาดำ	=	กนีนิกา, เนตฺตตารา, อิ.
กำมือ	=	มุฏก, ป., มุฏฺฐิ, อิ.

ขน	=	ตนุรุห, โลม, โรม, ป., นป.
ขนคิ้ว	=	ภมุกโลม, ป.
ขนตา	=	ปขุม, ปมฺห, อกฺขิค, นป.
ขา	=	ปาท, ป.
ขากรรไกร	=	หนุกา, อิ.
ขาอ่อน	=	สตฺถิ, อูรุ, ป.
ข้างมือ	=	กร[illegible], ป.
ขี้ตา	=	อกฺขิมล, นป., อกฺขิคูถ, ป.
ขุมขน	=	โลมกูป, ป.
แข้ง	=	ชงฺฆา, อิ.
แขน	=	พาหา, พาหุ, อิ., ภุช, ป.
ข้อเท้า	=	โคปฺผก, ป., ปาทคณฺฐี, อิ.
ข้อนิ้ว	=	องฺคุลิปพฺพ, นป.
ข้อมือ	=	มณิพนฺธ, ปโกฏฺจนฺค, ป.
ข้อศอก	=	กปฺปร, กโปณิ, ป.
เขี้ยว	=	ทาฒา, อิ.
ไขข้อ	=	ลสิกา, อิ.
เข่า	=	ชานุ, ชนฺนุ, ชนฺนุก, นป.
คาง	=	จุพฺพุก, นป., หนุ, อิ.
คิ้ว	=	ภมุก, ภมู, ป., ภู, ภมุกา, อิ.
คอ	=	กณฺเจ, คล, ป., กนฺธรา, คีวา, สิโรธรา, อิ.

คอต่อ, คอห้อย	=	ชตฺตุ, นป.
คอปล้อง	=	กมฺพุคีวา, อิ.
เครา	=	ทาฒิกา, อิ.
จมูก	=	ฆาน, นป., นาสา, นาสิกา, นตฺถุ, อิ.
ใจ	=	จิตฺต, มานส, วิญฺญาณ, หทย, นป., เจต, มน, ป.
ชิ้นเนื้อ	=	เปสิ, อิ.
ช้องผม, กำผม	=	ปเวณิ, เวณิ, อิ.
ซี่โครง	=	ผาสุกา, ผาสิกา, ผาสุลิกา, อิ.
ซองมือ, ฟายมือ	=	ปสต, ป.
ดั้งจมูก	=	อชปทก, ป.
ดี	=	ปิตฺต, นป., มาขุ, ป.
ตะโพก	=	โสณี, อิ., อานิสท, นป.
ตัก, พก, เอว	=	องฺก, อุจฺฉงฺค, ป.
ตับ	=	ยกน, นป.
ตา	=	จกฺขุ, เนตฺต, นยน, โลจน, อจฺฉิ, อกฺขิ, นป.
ไต	=	วกฺก, นป.
ทวารเบา	=	ปสฺสาวมคฺค, ป.
ทวารหนัก	=	คุท, นป., ปายุ, ป.
ท้อง	=	กุจฺฉิ, คหณี, อิ., คพฺภ, ป., อุทร, นป.
เท้า	=	ปท, ปาท, ป., จรณ, นป.
นม	=	กุจ, ถน, ปโยธร, ป.

นิมิตบุรุษและสตรี	=	นิมิตฺต, ผล, เมหน, พีช, ลิงฺค, วรงฺค, รหสฺสงฺค, วตฺถคุยฺห, องฺคชาต, นป.
นิมิตบุรุษ	=	ปุริสนิมิตฺต, นป.
นิมิตสตรี	=	ภค, อิตฺถีนิมิตฺต, นป., โยนี, อิ.
นิ้วกลาง	=	มชฺฌิมา, มชฺฌิมงฺคุลิ, อิ.
นิ้วก้อย	=	กนิฏฺฐา, กนิฏฺฐงฺคุลิ, อิ.
นิ้วชี้	=	ตชฺชนี, อิ.
นิ้วเท้า	=	ปาทงฺคุลี, อิ.
นิ้วนาง	=	อนามิกา, อิ.
นิ้วมือ	=	กรสาขา, องฺคุลิ, อจฺฉรา, อิ.
นิ้วหัวแม่เท้า	=	ปาทงฺคุฏฺฐ, ป.
นิ้วหัวแม่มือ	=	องฺคุฏฺฐ, ป.
เนื้อ	=	ปิสิต, มำส, อามิส, นป.
น้ำตา	=	เนตฺตชล, อสฺสุ, นป., ขปฺป, ป.
น้ำมูก	=	สิงฺฆาณิกา, อิ.
น้ำลาย	=	เขฬ, ป., ลาลา, เอฬา, อิ.
น้ำสัมภวะ	=	สมฺภว, อสุจิ, ป., สุกฺก, นป.
น้ำหนอง	=	ปุพฺพ, ปูย, ป.
บ่า, ไหล่	=	ขนฺธ, ภุชสิร, อำส, อำสกูฏ, ป.
เบ้าตา	=	อกฺขิกูป, ป.
ปัสสาวะ	=	ปสฺสาว, ป., มุตฺต, นป.

ปลายเล็บ	=	นขสิขา, อิ.
ปลายเท้า	=	ปปท, ป., ปาทคฺค, นป.
ปอด	=	ปปฺผาส, นป.
ปาก	=	ตุณฺฑ, มุข, วทน, วตฺต, ลปน, อานน, นป.
ผม	=	กูนฺตล, เกส, มุทฺธช, วาล, อุตฺตมงฺครุห, ป.
ผมจุก	=	จูฬา, สิขา, อิ.
ผมถัก	=	ธมฺมิลฺล, ป.
ผมเกล้า	=	ชฏา, อิ.
ผมแสกตรง (บนศีรษะหญิง)	=	สีมนฺต, ป.
ผมแหยม	=	กากปกฺข, สิขณฺฑก, ป.
ผิว	=	ฉวิ, อิ.
ฝ่าเท้า	=	ปาทตล, นป.
พังผืด	=	กิโลมก, นป.
เพดาน	=	ตาลุ, นป.
ฟัน	=	ทนฺต, ทฺวิช, ทสน, รท, รทน, ลปนช, ป.
มวยผม	=	ปาส, หตฺถ, ป.
มันข้น	=	เมท, ป., วปา, อิ.
มันสมอง	=	มตฺถลุงฺค, นป.
มันเหลว	=	วสา, อิ., วิลีนเสฺนห, ป.
ม้าม	=	ปีหก, นป.
มือ	=	กร, ปาณิ, หตฺถ, ป.

มือขวา	=	ทกฺขิณหตฺถ, ป.
มือซ้าย	=	วามหตฺถ, ป.
เยื่อในกระดูก	=	อฏฺฐิมิญฺช, นป.
รักแร้	=	กจฺฉิ, ป., พาหฺมูล, นป.
ร่างกาย	=	กเฬวร, คตฺต, สรีร, วปุ, นป., กาย, เทห, โพนฺที, วิคฺคห, สนฺเทห, อตฺตภาว, ป. ตนุ, อิ.
ริมฝีปาก	=	ทนฺตาวรณ, นป., ทสนจฺฉท, อธร, โอฏฺฐ, ป.
รูจมูก	=	นาสิกาปุฏ, นาสาปุฏ, ป.
ลิ้น	=	ชิวฺหา, รสนา, อิ.
ลูกสะบ้าหัวเข่า	=	ชานุมณฺฑล, นป.
ลูกอัณฑะ	=	โกส, ป., อณฺฑ, นป.
เล็บ	=	นข, ป.
เล็บเท้า	=	ปาทนข, ป.
เล็บมือ	=	กรช, ป.
เลือด	=	รุหิร, รตฺต, โลหิต, โสณิต, นป.
ลำไส้	=	โกฏฺฐ, อนฺต, ป.
ศีรษะ	=	สีส, อุตฺตมงฺค, นป., สิร, มุทฺธา, ป.
เสลษ์	=	เสมฺห, สิเลสุม, ป.
หอก	=	กปฺปร, กโปณิ, ป.
สะดือ	=	นาภิ, อิ.
สันเท้า	=	ปณฺหิ, ปาสนิ, ป.

สีข้าง	=	ปสฺส, นป., ป.
เส้นประสาท	=	ธมนี, รสคฺคสา, อิ.
ไส้น้อย	=	อนฺตคุณ, นป.
ไส้ใหญ่	=	อนฺต, นป.
เหงื่อ	=	เสท, ป.
เหงือก	=	ทนฺตาชิน, นป.
หนัง	=	ตจ, ป.
หนังตา	=	อกฺขิทล, นป.
หน้า	=	มุข, นป.
หน้าผาก	=	นลาฏ, ลลาฏ, นป.
หนวด	=	มสฺสุ, นป.
หลัง	=	ปิฏฺฐ, นป., ปิฏฺฐิ, อิ.
หลังเท้า	=	ปาทปิฏฺฐิ, อิ.
หลังมือ	=	หตฺถปิฏฺฐิ, อิ.
หลอดลม, หลอดเสียง	=	คลนาฬิ, อิ.
หางตา	=	อกฺขิโกฏิ, อิ., อปางฺค, ป.
หู	=	โสต, สวน, นป., กณฺณ, สทฺทคฺคห, ป., สุติ, อิ.
หัวใจ	=	หทย, นป.
หัวนม	=	จูจุก, นป.
ไหปลาร้า	=	อกฺขก, ป.
อก	=	อุร, ป., หทย, นป.

อาหารใหม่ = อุทริย, นป.

อุจจาระ = กรีส, คูถ, วจฺจ, ป., นป., ฉก, มล, มีฬฺห, นป., อุกฺการ, อุจฺจาร, ป.

เอ็น = นหารุ, ป., สิรา, อิ.

เอ็นใหญ่ = กณฺฑรา, มหาสิรา, อิ.

เอว = กฏิ, อิ., ชฆน, นป., นิตมฺพ, ป.

๗. อาหาร

กบ = มณฺฑูก, ททฺทุร, เภก, ป.

กระเทียม = ลสุณ, นป., มหากณฺท, ป.

เกลือ = โลณ, ลวณ, นป.

กาแฟ = กาผิ, อิ.

กุ้ง = สตวงฺก, สวงฺก, ป.

แกง, ซุป, กับข้าว = สูป, นป., ป.

ก้อนข้าว = ปิณฺฑ, ป.

ขนม = ปูว, ปูป, ป.

ขนมค้ม = โมทก, ป.

ขนมปัง = โคธูมปูว, เป.

ขนมผง = สตฺตุ, มนฺถ, ป.

ขมิ้น = หลิทฺที, ทาพฺพี, หลิทฺทา, อิ.

ของหวาน = ขชฺชก, กรหาฏ, นป.

ข่า = กฏ, กโรหินี, กฏุกา, อิ.

ข้าว = อนฺน, นป.

ข้าวเจ้า = วีหิโอทน, ป.

ข้าวตัง = อาจาม, ป.

ข้าวต้ม = ยาคุ, อิ.

ข้าวตอก = ลาช, ป., อกฺขต, นป.

ข้าวฟ่าง = กงฺคุ, โจรก, ป.

ข้าวละมาน = โคธูม, ป.

ข้าวเหนียว = ยว, ยโวทน, ป.

ข้าวสาร = ตณฺฑุล, นป., ป.

ข้าวสวย = ภตฺต, นป., โอทน, กุร, ป.

ข้าวสาลี = สาลิโอทน, ป.

ข้าวสุก = โอทน, ป.

ขิง = อทฺทก, อฑร, สิงฺคิเวร, นป.

ขิงแห้ง = มโหสธ, นป.

ไข่ = อณฺฑ, นป.

ไข่ไก่ = กุกฺกุฏณฺฑ, นป.

คนกินเดน = ทมก, วิฆาสาท, ป.

คนขายนม = ปูปิย, ปูวิย, ปูวปณิย, ป.

คนขายอาหาร = อาหารวิกฺกยิก, อาหารวิกฺเกตุ, ป.

คนซื้ออาหาร = อาหารกยิก, อาหารกายิก, ป.

ความกระหาย	=	ปิปาสา, อิ., ตสฺสน, นป.
ความหิว	=	ขุทฺทา, ชิฆจฺฉา, อิ.
ความอิ่ม	=	ตปฺปน, โสหิจฺจ, นป., ติตฺติ, อิ.
เครื่องดื่ม	=	ปาน, นป.
เครื่องปรุงอาหาร	=	พฺยญฺชน, นป.
คำข้าว	=	กพฬ, อาโลป, ป.
งา	=	ติล, นป.
เจ้าหนี้	=	ธนิก, อุตฺตมณฺณ, ป.
ต้มยำ, แกงอ่อม	=	อุตฺตริภงฺค, สาลว, ป.
โต๊ะอาหาร	=	โภชนผลก, นป., ป.
เต่า	=	กจฺฉปี, กจฺฉป, กุมฺม, ป.
ถั่วเขียว	=	มาส, ป.
ถั่วดำ	=	กฬาย, จณก, ป.
ถั่วเหลือง	=	มุคฺค, ป.
นม	=	ขีร, นป.
นมส้ม	=	ทธิ, นป.
นึ่ง, ต้ม	=	เสทิต, ติ.
เนยข้น	=	โนนีต, นวนีต, นป.
เนยใส	=	สปฺปิ, ฆต, นป.
เนื้อกวาง	=	กุรุงฺคมำส, นป.
เนื้อไก่	=	กุกฺกุฏมำส, นป.

เนื้อแกะ	=	เอฬมำส, นป.
เนื้อแพะ	=	อชมำส, นป.
เนื้อล่า	=	มำสสาร, ป., วรมำส, ฆนมำส, นป.
เนื้อวัว	=	โคมำส, นป.
เนื้อหมู	=	สูกรมำส, นป.
เนื้อแห้ง	=	วลฺลูร, นป., ป.
น้ำดื่ม	=	ปานีย, นป.
น้ำชา	=	จาหา, อิ.
น้ำใช้	=	ปริโภชนีย, นป.
น้ำผึ้ง	=	มธุ, นป.
น้ำมัน	=	เตล, นป.
น้ำมันมะพร้าว	=	นาฬิเกรเตล, นป.
น้ำมันหมู	=	สูกรเตล, นป.
น้ำมันเหลว	=	วสา, อิ.
น้ำส้ม	=	โสวีร, อารนาฬ, ถุโสทก, ธญฺญมฺพิล, นป.
น้ำส้มพะอูม	=	พิลงฺค, ป., กญฺชิก, นป.
น้ำอ้อย	=	ผาณิต, นป.
น้ำอ้อยงบ	=	คุฬ, ป.
น้ำอ้อยสด	=	อุจฺฉุรส, ป.
ปลา	=	มจฺฉ, ป.
ปลาเค็ม	=	โลณมจฺฉ, ป.

ปลาแห้ง	=	สุกฺขมจฺฉ, ป.
ปิ้ง, เผา, ย่าง	=	องฺคารปกฺก, องฺคารปจิต, ติ.
ปู	=	กกฺกฏก, กุฬีร, ป.
แป้ง	=	ปิฏฺฐ, นป.
เปรี้ยง	=	ตกฺก, นป.
ผักชี, แมงลัก	=	คุลสิปณฺณ, นป.
พริก	=	มริจ, โกลก, นป.
มะขาม	=	จิญฺจาผล, นป.
มะเขือ	=	ภณฺฑากี, อิ.
มันเทศ	=	อาลุว, ป.
แมงลัก	=	อชฺชก, ป.
เมล็ดพันธุ์ผักกาด	=	สิทฺธตฺถ, ป.
เม็ดใน	=	มิญฺชา, อิ., มิญฺช, นป.
ยี่หร่า	=	ชีรก, นป.
ย่าง, อบ	=	ภชฺชิต, ติ.
เยื่อในกระดูก	=	มิญฺช, นป.
ลูกกวาด	=	ขณฺฑ, ป.
ลูกหนี้	=	อธมณฺณ, อิณายิก, ป.
หอยโข่ง	=	สิปฺปี, สุตฺติ, อิ.
แห้ง	=	สุกฺข, ติ.
เห็ด	=	อหิฉตฺต, นป.

หัวมัน	=	กนฺท, ป.
หัวหอม	=	ปลณฺฑุ, สุกนฺทก, ป.
อาหาร	=	อาหาร, ฆาส, ป., โภชน, อนฺน, อสน, นป., ภิกฺขา, อิ.
อาหารว่าง	=	โภชนีย, นป.
อาหารหนัก	=	ขาทนีย, นป.
อาหารเป็นเดน	=	ภุตฺตเสสก, วิฆาส, ป.

๙. ผักและผลไม้ต่าง ๆ

กระดอม, บวบ	=	ปโฏล, นป.
กระเพรา	=	อปฺปมาริส, กาสมทฺท, ป.
กล้วย	=	กทลิผล, นป.
กล้วยมีเมล็ด	=	โจจ, นป., ป.
กล้วยไม่มีเมล็ด	=	โมจ, นป., ป.
กะหล่ำปลี	=	โคพปตฺต, นป.
กระเบา	=	โกลผล, นป., โกสมฺพ, นป.
ขนุน	=	ปนส, กณฏกีผล, นป., ป.
ขนุนสำมะลอ	=	ลพุช, ป.
เงาะ	=	สาลูก, นป.
ช้าพลู	=	อิภปิปฺผลี, อิ.
ตระไคร้	=	ภูดิณก, ภูดิณ, นป., ผณิชฺชก, ป.

แดงกวา	=	กกุกาฬี, อิ., ดิปุส, นป.
แดงหนู	=	อินฺทวารุณี, อิ.
แดงหนู, มะกอก	=	นาคลตา, ฌสา, อิ.
แดงหนู, แดงกวา, ลูกขี้กา	=	อินฺทวารุณี, วิลาลา, อิ.
แดงโม	=	วลฺลิภ, ป., ดิปุส, นป.
ทุเรียน	=	ปนสวิเสส, ป.
น้ำเต้า	=	ลาวุ, อลาพุ, ตุมฺพี, ลาพุ, อิ.
บวบขม	=	โกสาตกี, อิ.
ผลหว้า	=	ชมฺพูผล, นป.
ผลทับทิม	=	กรกผล, นป.
ผลส้ม	=	ชมฺภีรผล, นป.
ผลเล็บเหยี่ยว	=	โกลผล, นป.
ผลไม้	=	ผล, นป.
ผัก	=	ปณฺณ, นป.
ผักกาด	=	สาสปพีช, นป.
ผักคอง	=	สาก, ฑาก, นป., ป.
ผักทอดยอด	=	กลมฺพก, ป., ณชฺณรี, อิ.
ผักบุ้ง	=	ณชฺณรี, อิ.
ผักปลัง	=	ณชฺณรี, อิ.
ผักปลาบ	=	สลฺล, มทน, ป.
ผักละเดา	=	ปุจิมนฺทปณฺณ, นิมฺพปณฺณ, นป.

ผักโหม	=	การเวลฺล, ป., สุสวี, โสผฆาตี, อิ.
ผักโหมหัด	=	วตฺถุล, นป., วตฺถุเลยฺยก, ป.
ผักหัวแหวน	=	ปุนนฺนวา, โสผฆาตี, อิ.
เผือก	=	มูลก, ป., จุจฺจุ, อิ.
พุทรา	=	พทร, นป.
ฟักทอง	=	เอฬาลุก, นป., ปีตกุมฺภณฺฑ, ป.
ฟักเขียว	=	กุมฺภณฺฑ, วลฺลิภ, ป.
มะกอก	=	อมฺพาฏก, ปีตนก, ป.
มะขวิด	=	กปิตฺถ, ป., นป.
มะขาม	=	จิญฺจาผล, นป.
มะขามป้อม	=	อามลก, ป., อามลกี, อิ.
มะเขือ	=	วาติงฺคณ, ป., ภณฺฑากี, อิ.
มะงั่ว	=	พีชปูร, มาตุลุงฺค, ป.
มะซาง	=	มธุก, ป.
มะเดื่อ	=	อุทุมฺพรผล, นป.
มะตูม	=	เพลุว, นป., พิลฺล, มาลูร, ป.
มะนาว	=	ทนฺตสฐ, ป., ชมฺภีรผล, นป.
มะปราง	=	ผารุสก, นป., พหุวารก, ป.
มะพร้าว	=	นาฬิเกรผล, นป.
มะพลับ	=	ดิมฺพรู, กาฬขนฺธ, ดิมฺพรูสก, ป.
มะม่วง	=	อมฺพ, อมฺพผล, นป.

มะรุม	=	สิคฺคุผล, โสภญฺชนผล, นป.
มะละกอ	=	วาตกุมฺภณฺฑผล, นป.
มะแว้ง	=	เอราวต, ป., วาตตากี, พฺรหตี, อิ.
มะหาด	=	ปิยาลผล, นป.
มะอึก	=	นิทิทฺธิกา, พฺยคฺฆี, อิ.
มังคุด	=	มธุพิมฺพรู, ป.
มัน, เผือก	=	จูจู, อิ., มูลก, ป.
แมงลัก	=	สิตปณฺณาส, อชฺชก, ป.
รากบัว	=	มุพาล, นป.
ลิ้นจี่	=	ผาลุสก, นป.
ลูกเดือย	=	วรก, นีวาร, ป.
ลูกตาล	=	ตาลผล, นป.
สมอไทย	=	หรีตกี, อิ.
สมอพิเภตก์	=	วิภีตก, นป.
สับปะรด	=	มธุเกตกี, อิ., พหุเนตฺตผล, นป.
สาหร่าย	=	เสวาล, ป.
สาหร่าย, จอก, แหน	=	เสผาลิกา, นีลิกา, อิ.
เห็ด	=	อหิฉตฺต, นป.
องุ่น	=	มุทฺทิกา, อี.
อินทผลัม	=	ขชฺชุรี, อิ.

๙. เสื้อผ้าและเครื่องประดับ

กระจกเงา	=	อาทาส, ทปฺปณ, ป.
การขัดถู	=	อุพฺพฏฺฏน, อุมฺมชฺชน, นป.
การอาบ	=	นหาน, สินาน, นป.
แก่นจันทร์	=	จนฺทน, นป., คนฺธสาร, มลยช, ป.
แก้ว	=	รตน, วสุ, นป.
แก้วตาแมว	=	วิสวณฺณ, ป.
แก้วมณี	=	มณิ, ป.
แก้วทับทิม	=	โลหิตงฺก, ปทุมราค, รตฺตมณิ, ป.
แก้วประพาฬ	=	ปวาฬ, นป.
แก้วไพฑูรย์	=	เวฬุริย, นป.
แก้วมุกดา	=	มุตฺตา, อิ.
แก้วลาย	=	กพรมณิ, มสารคลฺล, นป.
กำยาน	=	ยกฺขธูป, สชฺชุลส, ป.
กำไลแขน	=	พาหุมูลวิภูสน, กายูร, เกยูร, องคท, นป.
กำไลเท้า	=	นูปุร, มณฺชีร, ป., ปาทงฺคท, นป., ปาทกฏก, ป.
กำไลมือ	=	วลย, นิยูร, ป., นป., กฏก, ปริหารก, นป.
เข็มขัด, พกผ้า	=	โอวฏฺฏิก, นป.
เข็มขัดหญิง	=	เมขลา, รสนา, อิ.
เขียงเท้า	=	ปาทุกา, อิ.
เครื่องอบ	=	วาสน, นป.

เครื่องประดับ	=	อาภรณ, ปสาธน, นป., อลงฺการ, ป.
เครื่องประดับทรวง	=	อุคฺคตฺถน, นป.
เครื่องประดับหน้า	=	มุขผุลฺล, นป.
เครื่องประดับหน้าผาก	=	อุณฺณต, นป.
เครื่องประดับไหล่	=	คิงฺคมก, นป.
เครื่องทา	=	วิเลปน, วมฺมก, นป.
เครื่องไล้หน้า	=	มุขวิเลปน, นป.
เงิน	=	รชต, รูปิย, สชฺฌุ, รูปี, สชฺฌ, นป.
จันทร์แดง	=	ติลปณฺณิ, ป., ปตฺตงฺค, รญฺชน, รตฺตจนฺทน, นป.
จันทร์เหลือง	=	โคสีส, เตลปณฺณิก, หริจนฺทน, นป.
จันเทร์เทศ	=	โคสีส, เตลปณฺณิก, หริจนฺทน, นป.
ดอกไม้ประดับศีรษะ	=	อุตฺตสฺส, วฏฺสก, เสขร, อาเวฬ, ป.
ฉัตร	=	ฉตฺต, นป.
ตุ้มหู	=	วลฺลิกา, อิ.
ชายผ้า	=	ทสา, อิ.
ต่างหู	=	กุณฺฑล, กณฺณเวฐน, นป.
ทองคำ	=	สุวณฺณ, กนก, กญฺจน, ชาตรูป, เหม, จารุ, โสณฺณ, หาฏก, นป.
น้ำหอม	=	คนฺโธทก, ป.
น้ำอาบ	=	นหาโนทก, นป.
บุษราคัม	=	ผุสฺสราค, ป.

ปลอกคอ	=	คีเวยฺย, นป.
ปิ่นปักผม	=	จูฬามณิ, สิโรมณิ, ป.
แป้งทาตัว	=	วาสจุณฺณ, นป.
ผงผสมน้ำอาบ	=	นหานจุณฺณ, นหานียจุณฺณ, นป.
ผะอบเครื่องสำอาง	=	วาสกรณฺฑ, ป.
ผ้า	=	วตฺถ, นป.
ผ้าเก่า	=	ชิณฺณวสน, ปฏจฺจร, นป.
ผ้าขนสัตว์	=	กมฺพล, ป., นป.
ผ้าขี้ริ้ว	=	กปฺปฏ, ป., นนิคก, นป.
ผ้าเช็ดตัว	=	กายปุญฺฉน, นป.
ผ้าเช็ดมือ	=	หตฺถปุญฺฉน, นป.
ผ้าเช็ดหน้า	=	มุขปุญฺฉน, นป.
ผ้านุ่ง	=	อนฺตรวาสก, ป., นิวาสน, นป.
ผ้าป่าน	=	สาณ, นป.
ผ้าเปลือกไม้	=	โขม, นป.
ผ้าปอ	=	ภงฺค, นป.
ผ้าฝ้าย	=	กปฺปาสิก, นป.
ผ้าเพดาน	=	อุลฺโลจ, วิตาน, นป.
ผ้าโพกหัว	=	สีสเวฐน, นป.
ผ้าม่าน	=	ชวนิกา, ติโรกรณี, อิ.

ผ้าห่ม	=	อุตฺตราสงฺค, ปวาร, ป., อุปสมฺพฺยาน, ปารุปน, นป.
ผ้าไหม	=	โกเสยฺย, นป.
ผ้าใหม่	=	อหต, นป.
ผ้าอาบน้ำ	=	อุทกสาฏก, นป.
พระขรรค์	=	ขคฺค, ป.
พวงดอกไม้	=	ปุปฺผทาม, นป., มาลา, อิ.
เพชรดาแมว	=	กพรมณิ, ป., มสารคลฺล, นป.
มงกุฎ	=	กิรีฏ, มกุฏ, นป.
รองเท้า	=	อุปาหน, นป.
ลูกประคำ	=	เสขร, ป.
ลูกจันทน์	=	ชาติโกส, ป., ชาติผล, นป.
แว่นตา	=	จกฺขุอาทาส, ป.
สังวาล	=	ปามงฺค, นป.
ส่วนกว้าง	=	วิสาลตา, อิ., ปริณาห, ป.
ส่วนยาว	=	อายาม, อาโรห, ป., ทีฆตา, อิ.
สบู่หอม	=	สุคนฺธนหานีย, นป.
สายรองเท้า	=	นทฺธี, นนฺธี, วฏฺฏิกา, วรตฺตา, อิ.
สายรัดเอว	=	กฏิสุตฺตก, นป.
สายสร้อย	=	คีวาภรณ, นป., หาร, ป., มุตฺตาวลี, อิ.
สีทาปาก	=	มุขรชน, นป.

เสื้อ	=	กญฺจุก, ป., วารพาณ, นป.
เสื้อนอก	=	ฑีฆกญฺจุก, ป.
หมวก	=	นาฬิปตฺต, ป., สีสาวรณ, นป.
หวี	=	โกจฺฉล, นป.
แหวน	=	องฺคลิมุทฺทา, อิ., องฺคุลียก, นป.
หินกะรัง	=	วิทฺทุม, ป.
อุณหิส	=	สิโรเวฐน, อุณฺหีส, นป.

๑๐. ครัวและสิ่งที่เกี่ยวข้อง

กระด้ง	=	สุปฺป, นป., กุลฺล, ป.
กระเบื้องหม้อ	=	กปาล, ป., นป.
กระบวย	=	อุพฺพงฺก, ป.
กระจาด	=	ปิฏก, นป.
กระทะ	=	กฏาห, นป.
กระบุง, กระเฌอ, กระเช้า	=	ปจฺฉิ, อิ.
กล่องไม้ขีดไฟ	=	อคฺคิมณฺชุสา, อิ.
ก้านไม้ขีดไฟ	=	อคฺคิทณฺฑ, ป.
เขม่า	=	มสิ, นป.
เขียง	=	เปฬา, สูนา, อิ., อธิโกฏฺฏน, นป.
ครก	=	อุทฺทุขล, นป., ป.
ควันไฟ	=	ธูม, ป.

ครัว	=	ปากฏฺฐาน, มหาสน, มหานส, นป., รสวตี, อิ.
คาน	=	พฺยาภงฺคี, อิ., กาช, ป.
จานใหญ่	=	ถาลี, อิ.
ชาม	=	สราว, มลฺลก, ป.
เชิงกราน	=	องฺคารกปลฺล, นป.
ดินหม้อ	=	อุกฺขลิมสิ, นป.
ตะแกรง, กระชอน	=	ปิฏฺฐจาลิกา, อิ.
ตะกร้า	=	ปจฺฉิ, อิ., เปฏก, ป.
ตะกร้าสำหรับเทขยะ	=	กจวรจฺฉฑฺฑนิกปจฺฉิ, อิ.
ตะเกียง	=	ทีปิกา, อิ.
ตุ่ม	=	จาฏิ, อิ.
ตุ่ม (ใหญ่)	=	อรญฺชร, ป.
เตียบ	=	กรณฺฑ, ป.
เตาถ่าน	=	อุกฺกา, อิ.
เตาไฟ	=	อุทฺธน, นป.
ถ้วย	=	มลฺลก, สูปธาร, ป.
ถัง, กรุ	=	อุคฺฆาฏน, อมฺพุพาหน, นป.
ถงไม้	=	อมฺพณ, นป.
ถาด	=	กำสาธาร, ป., ปาตี, อิ.
ถาดโลหะ	=	กำสปาตี, อิ.
ถ่านไฟ	=	องฺคาร, ป.

ถ่านหิน	=	มสิอินฺธน, นป.
ถุง, กระสอบ	=	ปสิพฺพก, ป.
ถุงหนัง	=	จมฺมปสิพฺพก, ป., นป., ภสฺดา, อิ.
เถ้า	=	ฉาริกา, อิ., ภสฺม, นป.
ทัพพี, ช้อน	=	ทพฺพิ, อิ., ป., กฏจฺฉุ, ป.
เปลวไฟ	=	อจฺจิ, นป.
ฝาหม้อ	=	สราว, ป., ฆฏปิธาน, นป.
ฝาระมี	=	ปิธาน, นป.
พ่อครัว	=	สูท, สูปการ, อาหาริก, รสก, ป.
พัด	=	วาขวำส, ป.
ฟืน	=	อินฺธน, อิธฺม, กฏฺฐ, ทารุ, นป.
ไฟ	=	อคฺคิ, ธูมสิข, ปาวก, อนล, ป.
ภาชนะ	=	ภาชน, นป.
ภาชนะดิน	=	มตฺติกภาชน, นป.
มีด	=	วาสี, อิ.
มีดเล็ก	=	สตฺถก, นป.
แม่ครัว	=	สูติกา, สูปการิกา, อาหาริกา, อิ.
ไม้กวาด	=	สมฺมชฺชนี, อิ.
ไม้สีไฟ	=	อรณี, อิ.
รำข้าว	=	กณ, ป.
ลุ้ง	=	เปฬา, อิ.

ลูกไฟ	=	อุมฺมุก, อลาต, นป.
สาก	=	มุสล, นป., ป., อโยคฺค, ป.
สาแหรก	=	สีกฺกา, อิ.
หม้อข้าว	=	อุกฺขลิ, ถาลี, อิ.
หม้อน้ำ	=	กลส, ฆฏ, กุมฺภ, ป.
ห้องเก็บอาหาร	=	โอวรก, ป.
หินบด	=	นิสท, ป.
หินลับมีด	=	นิสทโปตก, ป., นป.
ไห, อ่าง, ขวด	=	ภาณก, ป., มณิก, นป.

๑๑. วงศ์ญาติและสัมพันธชน

ชายชู้	=	อุปปติ, ชาร, ป.
ญาติพี่น้อง	=	ญาติ, สชน, ญาตก, พนฺธุ, ป.
เด็กหญิง	=	ทาริกา, กุมารี, อิ.
เด็กชาย	=	ทารก, กุมาร, ป.
เด็กทารก	=	ถนป, ป.
ธิดามีตระกูล	=	กุลธีตุ, อิ.
น้องชาย	=	กนิฏฺ, กนิฏฺฐภาตุ, อนุช, ป.
น้า (น้องของพ่อ)	=	จูฬปิตุ, ป.
น้า (น้องสาวของแม่)	=	มาตุลานี, อิ.
นางสาวน้อย	=	กญฺญา, กุมาริกา, อิ.

บิดา	=	ปิตุ, ชนก, ป.
ป้า (พี่สาวของพ่อ)	=	ปิตุจฺฉา, อิ.
ป้า (พี่สาวของแม่)	=	มาตุจฺฉา, อิ.
ป้า (ภรรยาของลุงฝ่ายมารดา)	=	มาตุลานี, อิ.
ป้า (ภรรยาของลุงฝ่ายบิดา)	=	จูฬมาตุ, อิ.
ปู่, ตา	=	อยฺยก, ปิตามห, มหาปิตุ, ป.
ปู่ทวด, ตาทอด	=	ปยฺยก, ปปิตามห, ป.
ผู้หญิง	=	อิตฺถี, นารี, องฺคนา, สุนฺทรี, ทยิตา, กนฺตา, วนิตา, ถี, อิ.
ผู้ชาย	=	ปุริส, ปุม, ป.
ผู้ร่วมสายเลือดเดียวกัน	=	สาโลหิต, ป.
ผัว	=	สามิก, ธว, กนฺต, ปติ, ภตฺตุ, ป.
พ่อหม้าย	=	มตชาย, มตภริย, ป.
พ่อผัว (ปู่)	=	สสุร, ป.
พ่อบ้าน	=	คหปติ, ป.
พี่น้องร่วมท้องเดียวกัน	=	โสทร, โสทริย, สคพฺภ, ป.
พี่น้องหญิง	=	ภคินี, อิ.
พี่น้องชาย	=	ภาตุ, ป.
พี่น้องชายต่างมารดา	=	เวมาติกภาตุ, ป.
พี่น้องสาวต่างมารดา	=	เวมาติกภคินี, อิ.
พี่น้องสะใภ้	=	ยนนฺทา, อิ.

พี่เขย	=	สาล, ป.
พี่ชาย	=	เชฏฺฐ, เชฏฺฐภาตุ, ป.
พี่เลี้ยง, นางนม	=	ธาตี, อุปมาตุ, อิ.
เพื่อน	=	สหาย, สข, สุหท, สุหชฺช, มิตฺต, ป.
เพื่อนหญิง	=	สหายิกา, อิ.
มารดา	=	มาตุ, ชนนี, ชนิกา, ชเนตฺตี, อิ.
แม่หม้าย	=	วิธวา, ปติสุญฺญา, มตสามินี, อิ.
แม่ผัว (ย่า)	=	สสฺสุ, อิ.
แม่เรือน	=	คหปตนี, อิ.
แม่สื่อ	=	ทูตี, สญฺจาริกา, อิ.
เมีย	=	ทาร, ป., ชายา, ภริยา, ชายิกา, ปชาปตี, ฆรณี, อิ.
เมียเก่า (ของผู้ออกบวช)	=	ปุราณทุติยิกา, อิ.
เมียน้อย	=	สปตี, อิ.
ย่า, ยาย	=	อยฺยิกา, มาตามหี, อิ.
ลุง, น้า (พี่น้องชายของแม่)	=	มาตุล, ป.
ลุง, อา (พี่น้องชายของผัว)	=	เทวร, ป.
ลูกเขย	=	ธีตุปติ, ชามาตุ, ป.
ลูกชาย	=	ปุตฺต, สุต, อตฺรช, โอรส, ป.
ลูกสะใภ้	=	สุณิสา, สุณฺหา, หุสา, อิ.
ลูกสาว	=	ธีตุ, ทุหิตุ, อิ.
หญิงหม้าย	=	วณฺณิตฺถี, อิ.

หญิงคู่ควรแก่ตระกูล	=	กุลิตฺถี, กุลปาลิกา, อิ.
หญิงผู้คลอดบุตรแล้ว	=	วิชาตา, ปสุตา, อิ.
หญิงแพศยา	=	เวสิยา, เวสี, คณิกา, นครโสภินี, อิ.
หญิงภักดีต่อสามี	=	ปติเทวตา, อิ.
หญิงมีครรภ์	=	คพฺภินี, อิ.
หญิงมีชู้	=	อุปชายา, ชารี, อิ.
หญิงมีฤดู	=	อุตุนี, ปุปฺผวตี, อิ.
หญิงแม่มด	=	อิกฺขณิกา, วารุณี, อิ.
หญิงอำเกรงผัว	=	ปติพฺพตา, อิ.
หญิงสาว	=	วธู, ตรุณี, ยุวตี, อิ.
หลานชาย (ลูกของพี่น้องชาย)	=	ภาตุปุตฺต, ป.
หลานชาย (ลูกของพี่น้องสาว)	=	ภาคิเนยฺย, ป.
หลานสาว (ลูกชายของลูก)	=	ปปุตฺต, นตฺตุ, ป.
หลานสาว (ลูกของลูกสาว)	=	ธีตุธีตุ, อิ.
หลานสาว (ลูกของพี่น้องชาย)	=	ภาตุธีตุ, อิ.
หลานสาว (ลูกของพี่น้องสาว)	=	ภาคิเนยฺยา, อิ.
หลานสาว (ลูกสาวของลูกชาย)	=	ปุตฺตธีตุ, อิ.
เหลนชาย	=	ปนตฺตุ, ป.
เหลนสาว	=	นตฺตุธีตุ, อิ.
อา (น้องสาวของพ่อ)	=	ปิตุจฺฉา, อิ.

ใบแก้คำผิด	=	โสธนปตฺต, นป.
ใบตาล, ใบลาน	=	ตาลปณฺณ, นป.
ปรอท	=	ปารท, ป.
ปรู๊ฟ		โสธฺยาปณฺณ, นาป.
ปากกา	=	เลขนี, มสิเลขนี, อิ.
ปากกาขนนก	=	ปตฺตนาฬเลขนี, อิ.
ปากกาหมึกซึม	=	นาฬเลขนี, อิ.
ผู้ตรวจปรู๊ฟ	=	วณฺณโสธก, ป.
ผู้รวบรวม	=	สงฺคาหก, ป.
ผู้โฆษณา	=	ปกาสก, อุคฺโฆสก, ป.
ผู้พิมพ์	=	มุทฺทาปก, ป.
ไม้บรรทัด	=	อุชุเลขก, อุชุทณฺฑ, ป.
ยางลบ	=	ปุณฺณาเนยฺยาส, ป., ปณฺณาปุณฺณนี, อิ.
ระดับความร้อน	=	อุณฺหภูมิ, อิ.
โรงพิมพ์	=	มุทฺทนาลยาลย, ป.
ลายเซ็น	=	หตฺถลญฺฉน, นป.
ลูกคลีหนัง, ฟุตบอล	=	กุนฺทุก, เคณฺฑุก, ป.
ลูกโป่ง	=	ภสฺตา, อิ.
วงเวียน	=	มณฺฑลกรณี, อิ.
สารบาญ	=	กิตฺตนปตฺต, นป.
เส้นบรรทัด	=	ปนฺติ, เลขา, อิ.

เสมียน	=	ลิปิการ, เลขก, ป.
สำนักพิมพ์	=	มุทฺทงฺกนาลย, ป., มุทฺทนกมฺมาคาร, นป.
หน้าหนังสือ	=	ปิฏฺฐงฺก, องฺก, ปิฏฺฐ, นป.
หนังสือ	=	โปตฺถก, ป., นป., ปณฺณ, นป.
หนังสือพิมพ์	=	ปวตฺติปตฺต, ปวตฺติปณฺณ, นป.
หมึก	=	เลขนกสฏ, ป., เลขโนทก, นป.
หมึกพิมพ์	=	มุทฺทามสิ, นป., ป.
หอสมุด	=	โปตฺถกาลย, ป.
ห้องเขียนหนังสือ	=	เลขนคพฺภ, ป.

๑๓. เครื่องดนตรีและการละเล่นต่าง ๆ

กลอง	=	ทุนฺทุภิ, เภริ, อิ.
กลองยาว, รำมะนา	=	อาตต, นป.
กลองหน้าเดียว	=	ยุทฺธก, ป.
กลองใหญ่ (มีหู)	=	ทุทฺทรี, ปหฏ, มทฺทล, ป.
การประโคม	=	วาทน, นป.
การฟ้อนรำ	=	นจฺจ, นฏฺน, นฏฺฏ, นตฺตน, นป.
การยกมือยกเท้ารำ	=	องฺคหาร, องฺควิกฺเขป, ป.
การดีลาศ	=	ลาสน, นป.
ขลุบ	=	ดุพ, ป.
ขลุ่ย, ปี่	=	ธมนวำส, ป.

๑๒. เกี่ยวกับการศึกษาและการพิมพ์

กระดานชะนวน	=	สิลาปฏฺฐร, ป.
กระดานดำ	=	กาฬผลก, ป., นป.
กระดาษ	=	กากจปณฺณ, นป.
กระดาษชับ	=	โสสนปตฺต, อมฺพุปิวนปตฺต, นป.
การท่องจำ	=	สชฺฌาย, ป., สชฺฌายน, นป.
การรวบรวม	=	สงฺคณฺหน, นป.
การสอน (คัมภีร์)	=	อชฺฌาปน, นป.
การสอน	=	อุคฺคณฺหาปน, นป.
การโฆษณา	=	ปกาสน, นป., อุคฺโฆสนา, อิ.
การชำระหนังสือ	=	คนฺถโสธน, นป.
การแนะนำตักเตือน	=	โอวาท, ป.
การพิมพ์	=	มุทฺทน, มุทฺทาปน, นป.
การเรียงพิมพ์	=	วณฺณโยชนา, อิ.
การเรียน	=	อุคฺคหน, อุคฺคณฺหน, นป.
การศึกษา, การท่อง (คัมภีร์)	=	อชฺฌายน, อชฺเฌน, นป.
การศึกษาอบรม	=	สิกฺขา, อิ.
การศึกษา (พระไตรปิฎก)	=	ปริยตฺติ, อิ.
การศึกษาให้รู้ตลอด	=	ปริยาปุณน, นป.
การสั่งสอน, การว่ากล่าว	=	อนุสาสน, นป.
เก้าอี้	=	โกจฺฉ, นป., เลขนปลลงฺก, ป.

ขวดหมึก	=	มสิธานี, อิ., เลขโนทกตุมฺพ, ป.
ข้อเรื่อง	=	มาติกา, อิ.
เข็มหมุด	=	ปณฺณสูจิ, อิ.
ครั่ง	=	ชตุ, นป., ลาขา, อิ.
ครู	=	ครุ, อาจริย, ป.
ครูรุ่นเก่า	=	ปาจริย, ป.
เครื่องเขียน	=	เลขนภณฺฑ, นป.
คำถูก	=	สุทฺธวจน, นป.
คำผิด	=	อสุทฺธวจน, นป.
ช่างเรียงพิมพ์	=	วณฺณโยชก, นป.
ชาด	=	จีนปิฏฺฐ, สินฺทูร, นป.
ด้ามปากกา	=	เลขนีธร, นป.
ดินสอดำ	=	อพฺภกเลขนี, อิ.
ดินสอหิน	=	สิลาเลขนี, อิ.
ตราประทับ	=	มุทฺทา, อิ., ลญฺฉน, นป.
ตัวปากกา	=	เลขนีมุข, นป.
ตัวปากกาเหล็ก	=	อยเลขนีมุข, นป.
โต๊ะเรียน	=	เลขนผลก, ป., นป.
ที่วางเครื่องเขียน	=	เลขนภณฺฑาธาร, ป.
นักเรียน	=	สิสฺส, ป.
นักศึกษา	=	อชฺฌายก, ป.

๑๔. เครื่องใช้ในบ้าน

กระเป๋าหนัง	=	จมฺมมณฺชุสา, อิ.
กระป๋องบุหรี่	=	ธูมปานสมุคฺค, ป.
กล่องบุหรี่	=	ธูมปานมณฺชุสา, อิ.
กล้องสูบบุหรี่	=	ธูมเนตฺต, นป.
แก้วน้ำ	=	จสก, ผลิกภาชน, นป.
เก้าอี้นวม	=	อาสนฺทิ, อิ.
ขวด	=	กาจตุมฺม, ป.
ขัน, จอก	=	สรก, นป.
คนโท, เหยือกน้ำ	=	กุณฺฑิกา, อิ.
เครื่องรองภาชนะ	=	อณฺฑูปก, นป.
เครื่องแก้ว	=	กาจภณฺฑ, นป.
เครื่องปูลาด	=	อตฺถรณ, นป.
เครื่องปูลาดกาววาว	=	วิกติกา, อิ.
เครื่องปูลาดทำด้วยขนสัตว์	=	อุณฺณามย, นป.
เครื่องปูลาดเนื้อนุ่ม	=	ปฏิกา, อิ., เสต, นป.
เครื่องปูลาดพื้นมีขนยาว	=	โคณก, โลมก, ป.
เครื่องปูลาดวิจิตร	=	จิตฺตกา, อิ., วานจิตฺตก, นป.
เครื่องปูลาดลายดอก	=	ฆนปุปฺผ, นป., ปฏลิกา, อิ.
ตาม	=	กาช, ป., พฺยาภงฺคี, อิ.
จาน	=	กส, ป.

เชี่ยนหมาก	=	ตมฺพูลเปฬา, อิ.
เชือกหนัง	=	วรตฺตา, อิ.
ซองบุหรี่	=	ธูมปานาวรณ, นป.
แซ่ไล่ยุง	=	มกสวีชนี, อิ.
ตราประทับ	=	มุทฺทิกา, อิ.
ตะเกียง	=	ทีปิกา, อิ., ปทีป, ป.
ตั่ง	=	ปีฐิกา, อิ., ปีฐ, อาสน, นป.
ตุ่มใหญ่	=	อรญฺชร, ป.
โตก	=	มโพริกา, อิ.
เตียงหวาย	=	วิทลมญฺจก, ป.
เทริด	=	จูฬฺพฏก, นป.
ที่เขี่ยบุหรี่	=	ฉาริกามลฺลก, ป.
นาฬิกา (เล็ก)	=	โหราโลจน, นป.
น่าฬิกา (ใหญ่)	=	ฆฏิกายนฺต, นป.
นาฬิกาข้อมือ	=	มริพนฺธโหราโลจน, นป.
บุหรี่	=	ธูมปาน, นป.
เบาะ	=	มสูรก, นป.
ปลอกหมอน	=	พิมฺโพหนจิมิลิกา, อิ.
ผะอบ, เตียบ	=	กรณฺฑ, จงฺโกฏก, ป.
ผ้าปูที่นอน	=	มญฺจตฺถรณ, นป.
ผ้าม่าน	=	ชวนิกา, ติโรกรณี, อิ.

คนตบมือ	=	ปาณิวาท, ปาณิฆ, ป.
คนดีดพิณ	=	วีณาวาที, เวณิก, ป.
คนเป่าขลุ่ย, คนเป่าปี่	=	เวณุธม, เวณวิก, ป.
คนเป่าสังข์	=	สงฺขธม, สงฺขธมก, ป.
ค้อนตีกลอง	=	เภริทณฺฑ, ป.
คันพิณ, ไม้ดีดพิณ	=	โกณ, ป.
ฆ้อง	=	คณฺฑิ, อิ.
ฆ้อง, ฉาบ, ฉิ่ง	=	ฆน, ป.
จังหวะ	=	ลย, ป.
ช่องพิณ	=	โปกฺขร, ป., วีณโทณิ, อิ.
ดนตรี	=	ตุริย, นป.
ดนตรีใช้ดีด, สี, ตี, เป่า	=	อาโตชฺช, วาทิต, วชฺช, นป.
ตะโพน	=	มุทิงฺค, มุรช, ป.
แตร, ปี่, ขลุ่ย	=	สุสิร, นป.
ตัวละคร, คนฟ้อนรำ, ตัวลิเก	=	นฏ, นฏฺฏก, นาฏก, นฏก, ป.
ที่เต้นรำ	=	นจฺจฏฺฐาน, นป., รงฺค, ป.
โทน, ตะโพน	=	วิตฺต, นป.
โทนเล็ก	=	อาลิงฺคฺย, ป., นป., องฺกฺย, ป.
นักดนตรี	=	วาทก, ป.
นางละคร, นางระบำ	=	นาฏกิตฺถี, อิ.
บัณเฑาะก์	=	ปณว, ป.

เบิ่งมาง	=	อาลมฺพร, ป.
เพลง, กลอนขับ, กลอนลำหรือแอ่ว	=	คาน, คีต, นป., คีติกา, อิ.
พิณ	=	วลฺลกี, วีณา, อิ.
พิณเจ็ดสาย	=	ปริวาทินี, สตฺตตนฺติ, อิ.
ภาพยนต์	=	นจฺจฉายารูป, นป.
มโหระทึก	=	ติณว, เทณฺฑิม, ป.
ระฆัง	=	ฆณฺฏา, ฆณฺฏี, คณฺฑิ, อิ.
ระฆังเล็ก	=	ขุทฺทกฆณฺฏา, อิ.
ระฆังใหญ่	=	มหาฆณฺฏา, อิ.
โรงภาพยนต์	=	นจฺจฉายารูปสาลา, อิ.
โรงละคร	=	นาฏกสาลา, อิ.
สังข์	=	สงฺข, ป.
สายพิณ	=	ตนฺติ, อิ.
เสียงเซ็งแซ่	=	กลหล, โกลาหล, นป., ป.
เสียงต่ำเสียงเบา	=	มนฺทสร, ป.
เสียงวังเวง (เสียงดนตรี)	=	กล, ป.
เสียงสูง	=	ตาร, ป.
เสียงแหลม	=	กากลี, อิ.
หนังพันช่องพิณ, คอพิณ	=	เวฐก, ป.

ไม้รองเพลา	=	ยุฑฺธิ, อุฑฺฑิ, อิ.
ไม้ค้ำ (รถ)	=	รถคุตฺติ, อิ., วรูถ, ป.
ไม้ค้ำ (เกวียน)	=	อุปตฺถมฺภินี, อิ.
ยาน	=	ยาน, วาหน, โยคฺค, นป.
รถ	=	รถ, สนฺทน, ป.
รถพระที่นั่ง		ปฺสฺสรถ, ราชรถ
รถยนต์	=	ยนฺตรถ, สยำวฏฺฏก, ป.
รถจักรยาน	=	จกฺกยุคยาน, นป.
รถจักรยานยนต์	=	วิชฺชุจกฺกยุค, นป.
รถไฟ	=	ธูมรถ, ป.
รถม้า	=	อสฺสรถ, ป.
รถราง	=	วิชฺชุรถ, ป.
รถสามล้อ	=	ติจกฺกยาน, นป.
รถหุ้มหนังเสือโคร่ง		เวฬุยคฺฆรถ, ป.
รถหุ้มหนังเสือเหลือง	=	ทีปิรถ, ป.
เรือนรถ	=	รถปญฺชร, ป.
ล้อ	=	จกฺก, นป.
วอ	=	สิวิกา, อิ., ยาปฺยยาน, นป.
สถานีรถไฟ	=	ธูมรถนิวตฺตนฏฺจาน, นป.
หนทาง	=	มคฺค, ปนฺถ, ปถ, อทฺธ, ป., อญฺชส, วฏฺฏม, นป.
หมุด, ลิ่ม	=	อาณิ, อิ.

หัวเพลา	=	อกฺขสีส, นป.
แอก	=	ธุร, ป., นป.

๑๖. ส่วนต่าง ๆ ของบ้านเรือน และอุปกรณ์การก่อสร้าง

กระดาน	=	ผลก, ป., นป. ปทร, ป.
กระเบื้องมุง	=	ฉทนิฏฐกา, อิ.
กรวด	=	สกฺขรา, อิ.
เกรียงเหล็ก	=	อยปาณิกา, อิ.
เกรียงไม้	=	ทารุปาณิกา, อิ.
กลอนเหล็ก	=	ลงฺคี, อิ., ปลิฆ, ป.
กุญแจ, ดาพ	=	กุญฺจิกา, อิ., ดาพ, ป., อปาปุรถ, อวาปุรณ, นป.
ขื่อ	=	ตุลา, อิ.
ดาพประตู	=	กปีสีส, ป.
ช่องกุญแจ, ช่องดาพ	=	กุญฺจิกาวิวร, นป., ดาพจฺฉิคฺคพ, ป.
ช่อฟ้า	=	กณฺณิกา, อิ.
ชายคา	=	นิพฺพ, นิมฺพ, นป.
ซุ้มประตู	=	ทฺวารโกฏฐก, ป.
เต้า	=	สงฺฆาฏ, ป.
ตัวไม้	=	กฏฐ, ทารุ, นป.
ทราย	=	วาลุกา, อิ.
ธรณีประตู	=	อุมฺมาร, เอพก, อินฺทขีล, ป., เทหนี, อิ.

พรม	=	โกเชว, ป.
พรมปูพื้นที่เต้นรำ	=	กุตฺตก, นป.
พรมใหญ่	=	มหาโกเชว, ป.
พัด	=	วีชนี, อิ., วณฺฏ, นป.
ภาชนะ	=	ภาชน, นป.
ม้านั่ง	=	นิสีทนผลก, ป., นป.
ไม้กวาด	=	สมฺมชฺชนี, สมฺมุชฺชนี, โสธนี, อิ.
ไม้เท้า	=	กตฺตรยฏฺฐิ, อิ.
ร่ม	=	ฉตฺต, อาตปตฺต, นป.
ลักจั่น	=	กมณฺฑลุ, นป., ป.
ลวด	=	โลหรชฺชุ, อิ.
ลวดทองแดง	=	ตมฺพรชฺชุ, อิ.
วิทยุ	=	วิชฺชุมณฺฑลสา, อิ.
สมุด, หีบ	=	เปฬิกา, อิ.
สิ่งของ	=	วตฺถุ, นป.
แสงไฟฟ้า	=	วิชฺชุปทีป, ป.
เสื่อ	=	ตฏฺฏิกา, อิ., อาสน, นป.
เสื่อลำแพน	=	กฏ, กิลญฺช, ป.
ไส้ตะเกียง	=	ทีปวฏฺฏิ, อิ.
หม้อ, กระถาง	=	ขล, ปีจร, โกลมฺพ, ป., กุมฺภี, ถาลี, อุกฺขลิ., อุขา, อิ., กุณฺฑ, นป.

หม้อน้ำ	=	กลส, กุฏ, กุมฺภ, ฆฏ, วารก, ป.
หลอดไฟฟ้า	=	วิชฺชุปฺผุพฺพก, ป., นป.
หีบ	=	มณฺชุสา, อิ.
หีบ, กล่องข้าว	=	สมุคฺค, สมฺปุฏ, ป.
อ่าง, ไห, ขวด	=	มณิก, นป., ภาณก, ป.

๑๕. พาหนะทางบก ทางอากาศ

กง	=	เนมิ, อิ.
เกวียน	=	สกฏ, ป., นป., อน, นป.
กันชน (รถ)	=	วรูถ, ป.
คนขับรถ	=	รถาจารี, ปาชิตุ, สูต, สารถี, ป.
เครื่องบิน	=	อากาสยาน, เวหาสยาน, พฺโยมยาน, นป.
เครื่องบินสองเครื่องยนต์	=	จกฺกยุคเวสาสยาน, นป.
เครื่องบินหกเครื่องยนต์	=	ฉจกฺกเวหาสยาน, นป.
เครื่องบินสี่เครื่องยนต์	=	จตุจกฺกเวาสยาน, นป.
เครื่องบินไอพ่น	=	อุสุมเวาหสยาน,ธูมเวหาสยาน, นป.
ดุม	=	นาภิ, อิ.
ที่จอดรถ	=	รถนิวตฺตนภูจาน, นป.
ทูบเกวียน	=	กุพฺพร, ขุคนฺธร, ป.
แปรก	=	พาหา, อิ.
เพลา	=	อกฺข, อุปกฺขร, ป.

ช่างกรองดอกไม้	=	มาลาการ, มาลิก, ป.
ช่างกลึง	=	จุนฺทการ, ภมการ, ป.
ช่างเกวียน	=	สกฏการ, ป.
ช่างแกะสลักหิน	=	สิลาวฑฺฒกี, ป.
ช่างแก้ว	=	มณิการ, ป.
ช่างเขียน	=	จิตฺตการ, วิญฺญาชีว, ป.
ช่างเงิน	=	รชตการ, ป.
ช่างชุน	=	ตุนฺนวาย, ป.
ช่างชักฟอก	=	โธวก, นินฺเนชก, ป.
ช่างตีบุก	=	ตุปฺโกฏฺฏก, สีสการ, ป.
ช่างตัดผม		นหาปิต, กปฺปก, ป.
ช่างตัดรองเท้า (ของคฤหัสถ์)	=	ปาทุกากร, ป.
ช่างตัดรองเท้า (ของภิกษุ)	=	อุปาหนิก, ป.
ช่างต่อเรือ	=	นาวากร, ป.
ช่างทาสี	=	วณฺณเลปก, ป.
ช่างทอง	=	สุวณฺณการ, นาหินฺธม, ป.
ช่างทำสะพาน	=	เสตุการก, ป.
ช่างบุบาตร	=	ปตฺตพนฺธก, ป.
ช่างปั้น, ช่างหล่อ	=	ปฏิมากร, ปฏิพิมฺพการ, ป.
ช่างปั้น, หล่อพระพุทธรูป	=	พุทฺธปฏิมากร, ป.
ช่างปืน, ช่างศร	=	อุสุการ, อุสุวฑฺฒกี, ป.

ช่างพิมพ์, ผู้พิมพ์	=	มุทฺทาปก, ป.
ช่างภาชนะ	=	ฆฏฺฏกการ, ป.
ช่างไม้	=	ตจฺฉก, ถปติ, ปลกณฺฑ, ป.
ช่างเย็บ	=	สิพฺพก, สูจิก, ป.
ช่างย้อม	=	รชก, ป.
ช่างรถ	=	รถการ, ป.
ช่างเรือน	=	คหการก, ป.
ช่างสาน	=	นเพการ, วิลีวการ, เวณ, ป.
ช่างหนัง	=	จมฺมการ, ป.
ช่างหม้อ	=	กุมฺภการ, กุลาล, ป.
ช่างเหล็ก, ช่างทอง	=	กมฺมาร, ป.
ช่างหูก	=	ตนฺตวาย, เปสการ, ป.
ช่างอิฐ	=	อิฏฺฐกวฑฺฒกี, ป.
ด้าย	=	สุตฺต, ตนฺต, นป., ตนฺตุ, ป.
กรรไกร	=	กตฺตริกา, อิ., ปิปฺผล, สตฺถ, นป.
ตุ๊กตา	=	ธีตลิกา, ธีติกา, ปญฺจาลิกา, โปตฺถลิกา, อิ.
ตุ๊กตางา	=	ทนฺตธีตลิกา, อิ.
ตุ๊กตาเงิน	=	รชตธีตลิกา, อิ.
ตุ๊กตาทอง	=	สุวณฺณธีตลิกา, อิ.
ตุ๊กตาไม้	=	ทารุธีตลิกา, อิ.
ทั่ง	=	อธิกรณี, มุฏฺฐิ, อิ., อยกูฏ, นป.

บันได	=	โสปาณ, ป., อาโรหรณ, นป.
บานประตู	=	ทฺวารพาหา, อิ., ปิฏฺฐสงฺฆาฏก, ทฺวารกวาฏ, นป.
บานหน้าต่าง	=	วาตปานกวาฏ, นป.
บานพับ	=	ทฺวาราวฏฺฏก, ป.
ประตู	=	ทฺวาร, นป., ปฏิหาร, ป.
ปูนเขาว		เสฺธา, อิ., เสตจุณฺณ, นป.
ปูนซีเมนต์	=	กาพจุณฺณ, นป.
ฝา	=	กุฑฺฑ, นป., ภิตฺติ, อิ.
พะอง, บันได	=	นิสฺเสณี, อธิโรหิณี, อิ.
เพดาน	=	ปกฺขปาส, ป.
ไพที	=	เวทิ, เวทิกา, อิ.
ไม้กลอนหลังคา	=	โคปานสี, อิ.
ยอด	=	กูฏ, นป.
ระเบียง	=	ปมาณ, ปมุข, อาลินฺท, ป. ปมุข, ทฺวารพนฺธน, นป.
โรงไว้น้ำดื่ม	=	ปปา, ปานียสาลา, อิ.
เรือน	=	เคห, ฆร, อคาร, นิเกตน, เวสน, คห, นิเวสน, มนฺทิร, สทน, นป.
ลิ่ม, ตะปู	=	ขีล, โลหขีลก, ป., นป.
ลิ่มไม้, สลัก	=	อคฺคฬ, นป.
สนาม	=	องฺคณ, อชิร, นป.

ส้วม	=	วจฺจกุฏิ, อิ.
เสา	=	ถมฺภ, ถูณ, ป.
หลังคา	=	ฉทน, ปฏล, ฉทฺท, นป.
ห้อง	=	คพฺภ, ป.
ห้องนอน, ห้องอยู่	=	สยนิคฺคห, วาสาคาร, สยนิคฺฆร, นป.
ห้องนั่งเล่น	=	ปฏิกฺกมนคพฺภ, ป.
ห้องรับแขก	=	ปฏิสนฺถารคพฺภ, ป.
ห้องรับประทานอาหาร	=	โภชนคพฺภ, ป.
ห้องไว้อาหาร	=	โอวรก, ป.
ห้องอาบน้ำ	=	นหานโกฏฺฐก, ป.
อิฐ	=	จยนิฏฺฐกา, อิ.
อิฐ, กระเบื้อง	=	อิฏฺฐกา, คิญฺชกา, อิ.

๑๗. นายช่าง และเครื่องมือการก่อสร้าง

กระสวย	=	เวม, นป.
ขวาน	=	ผรสุ, อิ.
เขียง	=	อธิโกฏฺฏน, นป.
ค่าช้าง	=	ภติ, อิ.
คีม	=	สณฺฑาส, ป.
ค้อน, พะเนินเหล็ก	=	กูฏ, นป., อโยฆน, ป.
ช่าง	=	การุ, วฑฺฒกี, ป.

ประภาคาร	=	ทีปาคาร, ป.
ปราสาท	=	ปาสาท, ป.
ป้อม	=	อฏฺฏ, ป.
ผู้ว่าราชการภาค		มณฺฑลิ, ป.
ผู้ใหญ่บ้าน		คามโภชก, ป.
พระคลังหลวง	=	ราชโกส, ป.
พระราชวัง	=	ราชนิเวสน, ราชมนฺทิร, นป.
พิพิธภัณฑสถาน	=	อพฺภูตวตฺถุนิจยสาลา, อพฺภูตสาลา, โปราณวตฺถุ-สาลา, อิ.
มณฑป	=	มณฺฑป, ชนาลย, ป.
ม้าพระที่นั่ง	=	มงฺคลสฺส, ป.
เมือง	=	นคร, ปุร, ปุฏเภทน, ฐานีย, นป., ธานี, อิ.
เมืองสาขา	=	สาขานคร, นป.
เมืองหลวง	=	อคฺคนคร, นป., ราชธานี, อิ.
วัด	=	วิหาร, อาราม, ป.
สถานประชุม, ห้องพระโรง		สณฺฐาคาร, นป.
สถานีตำรวจ	=	ราชภฏาคาร, นป., ป.
สถูป	=	ถูป, ป.
สภาเทศบาลนคร	=	นครสภา, อิ.
สะพาน	=	เสตุ, ป.
ส้วมปัสสาวะ	=	ปสฺสาวกุฏิ, อิ.

ส้วมอุจจาระ	=	วจฺจกุฏิ, อิ.
เสาเขื่อน	=	อินฺทขีล, ป.
เสาค่าย	=	โตรณ, นป.
เสานาฬิกา	=	ฆฏิกาถมฺภ, ป.
เสาระเนียด	=	เอสิกา, อิ.
หยากเยื่อ	=	กจวร, อุกฺกาป, สงฺการ, กสมฺพุ, ป.
หอรบ	=	อฏฺฏาลก, ป.

๑๕. สถานที่และสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ

โกดัง, โรงเก็บของ	=	ภณฺฑาคาร, นป.
กองเลขาธิการ	=	มหาเลขกาลย, ป.
ตลาด	=	อาปณ, ป.
ธนาคาร	=	ธนาคาร, นป.
ที่ทำการไปรษณีย์	=	สนฺเทสาคาร, นป.
ที่ทำการศิลปิน	=	สิปฺปีสาลา, อิ., อาเวสน, นป.
ที่ทำการศุลกากร	=	กรคฺคาหกาลย, ป.
ที่ประชุม	=	สภา, สมชฺชา, อิ.
ป่าช้า	=	สุสาน, อาฬาหน, นป.
ป่าช้าผีดิบ	=	สีวถิกา, สิวฏฺฐิกา, อิ., อามกสุสาน, นป.
แพทยสถาน	=	เวชฺชาลย, ป.
เพิง, เรือนปีกครุฑ	=	อฑฺฒโยค, ป.

นักประพันธ์	=	คนฺถการ, ป.
เบี้ยเลี้ยงรายวัน	=	ทิวสภติ, อิ.
บำเหน็จ, รางวัล	=	นิพฺเพส, ป., เวตน, มูลฺย, นป.
เบ้า	=	มูสา, อุกฺกา, อิ.
พนักงานรังวัด	=	ภูมิมานก, รชฺชุคาหก, ป.
ฟืม	=	วายนทณฺฑ, ป.
ภู่กัน	=	วาลทณฺฑ, ป.
มีด	=	วาสี, อิ.
รูปเปรียบ	=	ปฏินิธิ, พิมฺพ, ป., ปฏิมา, อิ., ปฏิพิมฺพ, นป.
เลื่อย	=	กกจ, ขร, ป.
วิศวกร	=	ยนฺตสิปฺปี, ป.
ศิลปิน	=	สิปฺปิก, สิปฺปี, ป.
สว่าน, เหล็กหมาด	=	อารา, อิ., สูจิวิชฺฌน, นป.
สิ่ว	=	นิขาทน, นป.
สูบ	=	ธมฺมรี, อิ.
หลอดด้าย	=	ตสร, สุตฺตเวธน, นป.
หินฝนทอง	=	นิกส, สาณ, ป.
หัวหน้างาน	=	กมฺมนฺตนายก, ป.

๑๘. เมืองและถนนหนทาง

กองเลขานุการ	=	มหาเลขกาลย, ป.

กองหยากเยื่อ, ที่เทหยากเยื่อ	=	สงฺการกูฏ, สงฺการฐาน, สงฺกฏีร, นป.
กำแพง	=	ปาการ, วรณ, ป.
ข้าราชการ	=	ราชภฏ, ป.
คนกวาดถนน	=	นครโสธก, ป.
ค่าย	=	ขนฺธาวาร, ป.
คู	=	ปริขา, ทิคฺฆิกา, อิ.
ช้างพระที่นั่ง	=	มงฺคลหตฺถี, ป.
ชาวเมือง	=	นาคร, นาคริก, ป.
เชิงเทิน	=	อุทฺทาป, ป., อุปการิกา, อิ.
ตรอก, ทางเดิน	=	รจฺฉา, รถิกา, วิสิขา, อิ.
ตลาด	=	อาปณ, ป., ปณฺยวีถิกา, อิ.
ตำรวจ	=	ราชปุริส, ราชภฏ, ป.
ถนน	=	วีถิ, อิ.
ทหาร	=	โยธ, ยุทฺธภฏ, ป.
ทางสามแยก	=	สิงฺฆาฏก, นป.
ทางสี่แยก	=	จตุกฺก, จจฺจร, นป.
ที่มแดว, ปราสาทโล้น	=	หมฺมิย, มุณฺฑจฺฉทฺท, นป.
ที่ประชุม	=	สภา, สมชฺชา, อิ.
นายกเทศมนตรี	=	นครคุตฺติก, ป.
นายอำเภอ	=	อนฺตรโภคิก, ป.
ประตูเมือง	=	นครทฺวาร, นป.

หอสมุด = โปตฺถกาลย, ป.

๒๐. เกี่ยวกับพระราชวัง

กษัตริย์ = ขตฺติย, มุทฺธาภิสิตฺต, พาหุช, ราชญฺญ, ป., ขตฺต, นป.

กษัตริย์มหาศาล = ขตฺติยมหาสาล, ป.

ข้าเฝ้า = เสวก, อนุชีวี, ป.

คนตรวจการ = อธิกต, อชฺฌกฺข, ป.

จางวางมหาดเล็ก = สิริสยนปาลก, ป.

เจ้าคร่องมณฑล = มณฺฑลิสฺสร, ป.

เจ้าชาย = ราชกุมาร, ป.

เจ้าหญิง = ราชกุมารี, ขตฺติยกญฺญา, ราชธีตุ, อิ.

ฉลองพระบาท = ปาทุกา, อิ.

ฉัตร = ฉตฺต, นป.

ช้างเผือก = เสตวารณ, เสติภ, ป.

ช้างพระที่นั่ง = ราชวฬฺห, อุปวฬฺห, ป.

ตระกูล = กุล, นป.

เต้าน้ำทอง = สุวณฺณภิงฺคาร, ชลทายก, ป.

ทหาร = โยธ, ป.

ที่บรรทม = สิริสยน, นป.

ท้องพระโรง = ราชสณฺเจาคาร, นป.

บรรณาการ = ปเหณก, อุปายน, นป., ปณฺณาการ, อุกฺโกจ, ป.

พนักงานคลัง = เหรญฺญิก, นิกฺขิต, ป.

พระขรรค์ = ขคฺค, ป.

พระบรมราชโองการ = ราชาณา, อิ., ราชสาสน, ราชปเวทน, นป.

พระราชมณเฑียร = ราชมนฺทิร, นป.

พระราชวัง = ราชนิเวสน, นป.

พระราชวังใน, ห้องพระสนม = อนฺเตปุร, นป.

พระราชา (สามัญ) = ขตฺติปาล, ชนาธิป, นรปติ, ทิสมฺปติ, ปตฺถิว, ภูนาถ, ภูมิป, ภูภุช, ภูปาล, รฏฺฐาธิป, นรเทว, ราช, ป.

พระสนม, ห้องพระสนม = สุทฺธนฺต, โอโรธ, ป., อิตฺถาคาร, นป.

พระอัครมเหสี, = อคฺคมเหสี, อิ.

พระอุณหิส = อุณฺหีส, นป.

พลี, อากร = กร, พลิ, ป.

พัดขนทราย = วาลวีชนี, อิ.

ภาษี, ส่วย = เกณิ, อิ., สุงฺก, นป.

มนตรี = มนฺติ, มติสจิว, ป.

มนตรีราชวัลลภ = อมจฺจ, สจิว, สชีว, ป.

มหาดเล็ก = ราชทาส, ป.

มหาอำมาตย์ = มหามตฺต, ปธาน, ป.

ราชกกุธภัณฑ์ = ราชกกุธภณฺฑ, นป.

มหาวิทยาลัย	=	มหาวิชฺชาลย, นิขิลวิชฺชาลย, ป.
ร้ายขายเครื่องดื่ม	=	ปานมนฺทิร, นป.
ร้ายขายเนื้อ, โรงฆ่าสัตว์	=	สูนาฆร, นป.
ร้านขายยา	=	เภสชฺชาคาร, นป.
ร้านขายสุรา	=	โสณฺฑสาลา, โสณฺฑา, อิ.
ร้านขายหนังสือ	=	โปตฺถกาคาร, นป.
ร้านขายอาหาร	=	โภชนาคาร, นป.
ร้านตัดผม	=	นหาปิตสาลา, กปฺปกสาลา, อิ.
ร้านถ่ายรูป	=	ฉายารูปสาลา, อิ.
โรงเก็บของ	=	ภณฺฑสาลา, อิ., อุทฺโทสิต, ป.
โรงงาน (โรงงานอุตสาหกรรม)	=	กมฺมนฺตสาลา, อิ.
โรงงานช่างไม้	=	วฑฺฒกิสาลา, อิ.
โรงทหาร	=	โยธนิวาส, ป.
โรงทอผ้า	=	เปสการสาลา, อิ.
โรงพยาบาล	=	อาโรคฺยสาลา, คิลานสาลา, อ.
โรงพยาบาลโรคจิต	=	อุมฺมตฺตกกาลย, ป.
โรงแรม	=	ปาถิกสาลา, อทฺธิกสาลา, อิ.
โรงเรียน	=	ปาจสาลา, อิ.
โรงเรียนการช่าง	=	สิปฺปปาจสาลา, อิ., สิปฺปายตน, นป.
เรือน	=	คห, เคห, ฆร, ภวน, นิเกตน, นิเวสน, เวสฺม, สรณ, อคาร, ะมนฺทิร, สทน, โอก, สทฺม, นป., กุฏิ, วสติ, สาลา, อิ., นิกายล นิลย, อาลย, อาวาส, อาวสถ, ปติสฺสย, ขย, วาส, ป.
เรือนจำ	=	การา, อิ., พนฺธนาคาร, นป.
เรือนตากอากาศ, เรือนพยาบาล	=	โสตฺถิสาลา, อิ.
เรือนไฟ	=	ชนฺตาฆร, นป., อคฺคิสาลา, อิ.
เรือนยอด	=	กูฏาคาร, นป., ป.
เรือนยอดเดี่ยว	=	มาฆ, ป.
วัด	=	วิหาร, อาราม, ป.
วิทยาลัย	=	วิชฺชาลย, วิทฺยาลย, ป.
ศัลยแพทยสถาน	=	สลฺลกตฺตาลย, ป.
ศาลตัดสิน	=	วินิจฺฉยสาลา, อิ., อธิกรณฏฺฐาน, นป.
ศาลเทพารักษ์	=	เทวายตน, นป.
ศาลาพักร้อน	=	วิสฺสมนสาลา, อิ.
สนามกีฬา	=	กีฬามณฺฑล, นป.
สนามม้า	=	อสฺสมณฺฑล, นป.
สวนดอกไม้	=	ปุปฺผาราม, ป.
สวนผลไม้	=	สวนผลไม้
สวนสัตว์	=	ติรจฺฉานุยฺยาน, นป.
สวนหลวง	=	ราชุยฺยาน, นป.
สำนักงานการสงคราม	=	ยุทฺธกิจฺจาลย, ป.
สำนักนายกรัฐมนตรี	=	มหามจฺจาลย, ป.

แล่งธนู	=	กลาป, ตูณ, ตูณีร. พาณธี, ป., ตูณี, อิ.
โล่	=	เขฏก, จมฺม, ผลก, นป.
ศัสตรา	=	สตฺถ, นป.
สัน (-มีด)	=	ตุณฺฑ, นป.
สายธนู	=	คุณ, ป., ชิยา, ชฺยา, อิ.
หน้าไม้, เกาทัณฑ์		โกทณฺฑ, นป.
หลาว	=	สูล, นป.
หลาว, ทวน	=	กุนฺต, ป.
หลุมพราง	=	โอปาต, ป.
แหลน	=	ภินฺทิ, นป.
หางธนู	=	ปกฺข, วาช, ป.
หอก	=	สตฺติ, อิ., ภิณฺฑิวาห, กณย, ป.
หอกซัด, ขอ, ขวาก	=	สงฺกุ, ป.
อาวุธ	=	อาวุธ, อายุธ, นป.

๒๒. ปศุสัตว์ สัตว์พาหนะ และสัตว์อื่น ๆ

กระต่าย	=	เปลก, สส, ป.
กระแต, กระรอก	=	กลนฺทก, ป., กาฬกา, อิ.
กระพองหัวช้าง	=	กุมฺภ, ป.
กวาง	=	กุรุงฺค, รุรุ, หริณ, สารงฺค, ป.
กวางชน	=	รงฺกุ, ป.

แกะ	=	เอฬก, อุรพฺภ, อุรณ, เมณฺฑก, อวิ, ป.
แกะตัวเมีย	=	อวี, อุรณี, เอฬิกา, อิ.
แก้มช้าง, ขมับช้าง	=	คณฺฑ, ป.
กิ้งก่า	=	กกณฺฏก, สรฏ, ป.
กิ้งกือ	=	กณฺณชลูกา, อิ.
กีบ (-เท้าสัตว์)	=	ขุร, ป., สถ, นป.
ขนแม่น	=	สลล, สล, นป.
ขนคุ (-งู)	=	โภค, ป.
ขี้ (-สัตว์)	=	ลณฺฑ, นป.
ขี้ (-แพะ)	=	ลณฺฑิกา, อิ.
เขา (-สัตว์)	=	วิสาณ, สิงฺค, นป.
ขอ	=	องฺกุส, ป.
คนฝึก	=	คามณิย, ป.
คนเลี้ยงโค	=	โคป, โคปาล, โคสงฺขย, ป.
คนเลี้ยงช้าง	=	หตฺถิปาล, ป.
คราบงู	=	นิมฺโมก, กญฺจุก, ป.
ควาญช้าง	=	หตฺถาโรห, หตฺถิมณฺฑ, หตฺถิโคปก, หตฺถิป, ป.
ควาย	=	มหิส, มหึส, อุลาย, ป.
ค่าง	=	กาฬสีห, ป.
โค, วัว	=	โค, ป.
โคแก่	=	ชรคฺคว, ป.

ราชทูต	=	ราชทูต, สนฺเทสหร, ป.
ราชเลขาธิการ	=	ราชมหาเลขก, ป.
ราชองครักษ์	=	อณีกฏฺฐ, องฺครกฺขก, ป.
ราชอาชญา	=	ราชทณฺฑ, ทม, ป., สาหส, นป.
ราชอาสน์	=	ภทฺทปีฐ, นป.
ราชอาสน์ทอง	=	สีหาสน, เหมาสน, นป.
วงศ์	=	วำส, อนฺวย, สนฺตาน, อภิชน, ป., โคตฺต, นป., สนฺตติ, อิ.
วรรณะ (ชั้นแห่งหมู่ชน)	=	วณฺณ, ป.
เสมียน	=	เลขก, ลิปิการ, ป.
เสนาบดี	=	เสนาปติ, จมูปติ, เสนานี, ป.
โหร	=	คณก, เนมิตฺตก, มุหุตฺติก, ป.
ห้องประทับ	=	สิริคพฺภ, ป.
อักษร	=	วณฺณ, ป., อกฺขร, นป., ป.

๒๑. ศัสตราวุธและเครื่องประหารอื่น ๆ

กระดานหก, กระดานเหิง	=	อปสฺเสนผลก, นป.
กระบี่	=	ขคฺค, เนตฺตึส, สายก, มณฺฑลคฺค, ป.
เกราะ	=	กงฺกฏ, กวจ, สนฺนาห, อุรจฺฉท, ป., วมฺม, นป., ชาลิกา, อิ.
ขวานเล็ก, พร้า	=	ตจฺฉนี, วาสี, อิ.

เขน	=	อิลฺลี, กรปาลิกา, อิ.
คม (มีด)	=	ธารา, อิ.
ค้อน	=	พหพ, มุคฺคร, ลคุฬ, ป.
จักร	=	จกฺก, นป.
ฉมวก	=	เภณฺฑิ, นป.
ดาบ	=	อสิ, ป.
ด้าม (-มีด)	=	ถรุ, ป.
ตระบอง	=	ถทา, อิ.
ตะแลงแกง	=	อาฆาตน, นป.
ธนู	=	ธนุ, สราสน, นป., อิสฺสาส, จาป, ป.
ปลาย	=	โกณ, ป., โกฏิ, อิ.
ปืน	=	อคฺคินาฬี, อิ.
ปื้น (-มีด)	=	ตล, นป.
ปืนใหญ่	=	มหาอคฺคินาฬี, อิ.
ฝึง, ขวาน	=	กุฐารี, อิ., ผรสุ, ป.
ฝัก	=	โกสิ, อิ.
ฟ้าทับเหว	=	อทฺทล, นป.
มีดเล็ก	=	ถูริกา, สตฺถี, อสิปุตฺถี, อิ.
มุม	=	โกณ, ป.
ลูกธนู, ลูกศร	=	สร, สายก, ปตฺตี, พาณ, สลฺล, ขุรปฺป, ป., กณฺฑ, อสน, เตชน, นป., อุสุ, ป., นป.

พิษ (-งู)	=	วิส, ครฬ, นป.
แพะ	=	อช, ฉกลก, วสฺส, ป.
ฟาน, อีเก้ง	=	ปสท, ป.
ม้า		อสฺส,ตุรค, หย, วาห, ตุรงฺค, ป.
ม้ากระจอก	=	โฆฏก, ขพุงฺก, ป.
ม้าตัวเมีย	=	อสฺสา, วฬวา, อิ.
ม้าฝีเท้าเร็ว		ชวนสฺส, ชวาธิก, ป.
ม้าฝึกแล้ว	=	วินีตสฺส, สุขวาหี, ป.
ม้าสินธพ	=	สินฺธว, ป.
ม้าอัสดร	=	อสฺสตร, ป.
ม้าอาชาไนย์	=	อาชานีย, อาชาเนยฺย, ป.
เม่น		สลฺล, สลฺลก, ป.
แม่โคแดง	=	รตฺตคาวี, โรหิณี, อิ.
แม่โคนม	=	เธนุ, อิ.
แม่โครักลูก	=	วจฺฉลา, วจฺฉกามา, อิ.
แม่โคหมัน	=	วณฺฌา, วสา, อิ.
แมว	=	พิฬาร, มชฺชาร, พฬฺพุ, ป.
แมวตัวเมีย	=	มชฺชารี, อิ.
ระมาด	=	โคกณฺณ, คณิ, กณฺฏก, ป.
ราชสีห์	=	สีห, มิคราช, ทาฐี, เกสรี, มิคินฺท, สีหราช, ป.
ราชสีห์ตัวเมีย	=	สีหินี, อิ.

แรด	=	ขคฺค, ปลาสาท, คณฺฑก, ป.
ละมั่ง	=	โรหิส, โรหิต, ป.
ละมั่งลาย	=	จิตฺรก, ป.
ลิง	=	มกฺกฏ, วานร, กปิ, สาขามิค, ปลวงฺค, ปลวงฺคม, วลีมุข, ป.
ลิงลม, นางอาย	=	ปมฺปก, ปมฺปฏก, ป.
ลูกคก	=	วจฺฉ, ป.
ลูกช้าง	=	หตฺถิจฺฉาป, ป.
ลูกม้า	=	หยโปตก, กิโสร, ป.
ลูกสัตว์ (ตัวผู้ทั่วไป)	=	โปตก, ป.
ลูกสัตว์ (ตัวเมียทั่วไป)	=	โปติกา, อิ.
เลียงผา	=	นิงฺก, ป.
สัตว์พาหนะ	=	วาหนปสุ, ป.
สัตว์เลี้ยง	=	ปสุ, ป.
สายรัดท้องช้าง	=	กจฺฉา, อิ.
สุกร	=	สูกร, วราห, ป.
สุนัข	=	สุนข, โสณ, สุวาณ, สาน, สาฬูร, สูน, สารเมยฺย, สา, ป.
สุนัขจิ้งจอก	=	สิคาล, โกตฺถุ, ชมฺพุก, ป.
สุนัขบ้า	=	อติสุณ, อพกฺก, ป.
สุนัขป่า	=	โกก, วก, ป.

โคตัวเมีย	=	คาวี, สิงฺคินี, อิ.
โจผู้	=	โคณ, อุสภ, พลิวทฺท, วฺสฺส, ป.
โคลาน	=	ควช, ควย, ป.
โคหนุ่ม	=	วจฺฉตร, ทมฺม, ป.
โคนหางช้าง	=	เมจก, ป.
โคนหูช้าง	=	จูฬิกา, อิ., อาสน, นป.
คอกโค	=	โคกุล, โคฏฺฐ, นป., วช, ป.
งู	=	อหิ, ฑุรค, อฉคทฺท, สปฺป, ภุชค, อาสีวิส, ผณี, ป.
งูขว้างค้อน	=	โคนส, ติลิจฺฉ, ป.
งูปลา	=	เทฑฺฑุภ, ราชุล, ป.
งูเรือน	=	ฆรสปฺป, ธมฺมนิ, สิวฺฑฺต, ป.
งูเหลือม	=	อชคร, วาหส, ป.
งูเห่า	=	นีลสปฺป, สิลาภู, ป.
งวงช้าง	=	โสณฺฑ, ป., อิ., หตฺถ, ป.
จ่าฝูง	=	ยูถเชฏฺฐ, ยูถป, ยูถปติ, ป.
จามรี	=	จมรี, อิ., จมร, ป.
เจ้าของโค	=	โคมนฺตุ, โคมิก, ป.
ชะนี	=	กณฺหตุณฺฑ, โคนงฺคุล, ป.
ชะมด	=	กหลิมิค, ป., กตฺถูริกา, อิ.
ช้างตกมัน	=	ปภินฺน, มตฺต, คชฺชิต, ป.

ช้างพลาย	=	หตฺถี, กรี, กุญฺชร, นาค, ทนฺตี, อิภ, คช, วารณ, มาตงฺค, ทฺวิรท, ทฺวิป, ป.
ช้างพัง	=	หตฺถินี, กเณรุกา, กเรณุกา, กเรณุ, อิ.
ช้างรุ่น	=	กลภ, ภิงฺก, ป.
เชือกรัดจมูกม้า	=	กุสา, อิ.
แซ่	=	กสา, อิ.
ตะขาบ	=	สตปที, อิ.
ดุ่น, ย้น	=	นพสนฺนิภ, ป.
นกกระเหว่าดำ	=	กาพโกกิล, ป.
นางแพะ	=	อชา, อชี, อิ.
เนื้อ	=	มิค, มค, อชินโยนิ, ป.
เนื้อสมัน	=	วาตมิค, ภนฺตมิค, ป., จลนี, อิ.
เนื้อถึก	=	มิคตณฺหิกา, อิ.
เนื้อทราย	=	เอเณยฺย, เอณิมิค, ป.
เนื้อร้าย	=	วาฬมิค, สาปท, ป.
บังเหียน	=	มุขาธาน, นป., ขลีน, ป.
ปะฎักแทงโคนหูช้าง	=	ตุตฺต, นป.
ปลายงวง	=	กรคฺค, โปกฺขร, นป.
ปุลอกช้าง	=	นิคฬ, อนฺทุก, ป.
ฝูงช้าง	=	หตฺถิฆฏา, คชตา, อิ.
พังพอน	=	นกุล, มุงฺคุส, ป.

เสือโคร่ง = พฺยคฺฆ, ปุณฺฑริก, ป.
เสือดาว = ตรจฺฉ, มิคาทน, ป.
เสือเหลือง = ทีปี, สทฺทูล, ป.
ไส้เดือน = ฆณฺฑุปฺปาท, ป., มหิเลขา, อิ.
หนู = มูสิก, ขุนฺทุร, อาขุ, ป.
หนอก (-โค) = กกุ, กกุธ, ป.
หมาไน = เภรณฺฑ, ป., สิวา, อิ.
หมี = อจฺฉ, อิกฺก, กาพสีห, อิส, อิสฺส, ป.
หมองู = วาฬคาหี, อหิตุณฺฑิก, ป.
หาง (ม้า) = ปุจฺฉ, นงฺคุฏฺฐ, นป., วาลหตฺถ, วาลธิ, ป.
เหี้ย = โคธา, อากุจฺจา, อิ., กุณฺฑ, ป.
หอกแทงเท้าช้าง = โตมร, ป.
ลา = คทฺรภ, ขร, ป.
อูฐ = โอฏฺฐ, กรภ, ป.

๒๓. นกและแมลงต่าง ๆ

กระเบาะไข่ = อณฺฑโกส, ป.
กาขาว = สุกฺกกาก, ป.
กาน้ำ, นกอีลุ้ม = ทาตฺยูห, กาฬกณฺจก, ป.
กาตัวเมีย = กาก, อิ.
กาป่า = กาโกฬ, วนกาก, ป.

กาผู้ = กาก, วายส, อริฏฺฐ, ธงฺก, พลิปุฏฺฐ, ป.
ไก่ = กุกฺกุฏ, คมฺพจูฬ, จรณายุธ, ป.
ไก่ป่า = นกุกฺกุฏ, นิชฺชิวฺห, ป.
เขี้ยวงู = สปฺปทาฒา, อาสี, อิ.
ไข่ = อณฺฑ, ปกฺขิพีช, นป.
ไข่ขัง = อาสาฏิกา, อิ.
ค้างคาว = ชตุกา, อชินปตฺตา, อิ.
ค้างคาวเล็ก = วคฺคุลิ, อิ., ตุลิย, ป.
จอมปลวก = วมฺมิก, ป.
จะงอยปาก = ตุณฺฑ, นป.
จิ้งหรีด = จิรี, ฌลฺลิกา, อิ.
ตั๊กแตน = สลภ, ปฏงฺค, ป.
ตุ๊กแก, จิ้งจก = สรพู, ฆรโคลิกา, อิ.
ตัวหมัด, ไร = อุปฺปาตก, ป.
นก = สกุณี, วกฺกงฺคต ขค, สกุณ, สกุนฺต, วิหค, วิหงฺคม, ทฺวิช, อณฺฑช, ปตค, ปตงฺค, ปตฺตยาน, นิพช, ปตนฺต, ป.
นกกด, นกเขาไฟ = จโกร, จงฺโกร, ป.
นกกระจอก = กลวิงฺก, จฏก, ป.
นกกระต้อยตีวิด = กิกี, อิ., ทินฺทิภ, ป.
นกกระเต็น = จาตก, สารงฺค, ป.

นกกระทา = ติตฺติร, ป.
นกกระไน = สตปตฺต, สาฬส, ป.
นกกระเรียน = โกญฺจา, กุนฺตนี, อิ.
นกกระลิง = โปกฺขรสาตก, ป.
นกกระแวน = กลิงฺค, ธมฺมชาฏ, ป.
นกกระเหว่า = กุณาล, โกกิล, ปรภต, ปรปุฏฐ, ป.
นกการเวก = กรวีก, ป.
นกแก้ว, นกแขกเต้า = สุก, สุว, ป.
นกขมิ้นเหลืองอ่อน = สิงฺคิล, ปิงฺคลสกุณ, ป.
นกเขา = อุกฺกุส, กุรร, กุกฺกุห, ป.
นกครุฑ = กรุฬ, สุปณฺณ, วินฺเตยฺยาธิป, เวนเตยฺย, ป.
นกกวัก = กุกุตฺถก, ป.
นกคุ่ม, นกกระจาบ, นกกระจิบ = วฏฏกา, อิ.
นกเค้าแมว = ตุลิย, ปกฺขิพิฬาร, ป.
นกเงือก = อาฏ, ทพฺพิมุข, ป.
นกจากพราก = จกฺกวาก, ป.
นกแซงแซว = ภาสปกฺขี, ป.
นกตะกรุม = พลากา, พิสกณฺฐิกา, อิ.
นกทึ่งทูด, นกเค้าโหม่ง = กาฬมุฬิ, ป,
นกนางนวล, นกกระทุง = ปิลว, โปกฺขรสาตก, ป.
นกเป็ดน้ำ, นกคับแค = รวิหส, ป.

นกพิราบ = กโปต, กกุฏ, ปาเรวต, ปาราวต, ปาราปต, ป.
นกโพรโดก = ชีวญฺชีว, ป.
นกมูลไถ = ลฏุกิกา, อิ., ลาป, ป.
นกยาง = พก, ป.
นกยูง = โมร, มยูร, นีลกีว, สิขี, กลาปี, พรินิ, เกกี, สิขณฺฑี, ป.
นกสาลิกา = สาลิกา, อิ.
นกไส้ = ขญฺชน, ขญฺชรีฏ, ป.
นกหัสดีลิงค์ = หตฺถิลิงฺคสกุณ, วารณเสสกุณ, ป.
นกอีลุ้ม = กงฺก, ป.
นกเอี้ยง, นกคับแค = กปิญฺชร, กปิญฺชล, ป.
นกเอี้ยก, นกแสก, นกเค้า = อุลูก, อุหุงฺการ, วายสาริ, โกสิย, ป.
บ่วง = ปาส, ป., วากรา, มิคพนฺธินี, อิ.
บ่วง, แร้ว, จั่น = คณฺฐิปาส, ป., พนฺธน, นป.
บุ้ง = ปาณก, อุจฺจาลิงฺค, โลมสปาณก, ป.
ปลวก = อุปจิกา, อิ.
ปลิง = ชลูกา, อิ.
ปีก (นก) = ปตตฺต, เปขุณ, ปตฺต, ปิญฺช, นป., ปกฺข, ครุ, ฉท, ป.
เป็ด = คามกาฬมุฬ, ป.
ฝูง = ยูถ, สงฺฆ, ปูค, ป.

พิษ = วิส, นป.
มด = ปิปีลฺลิกา, กิปีลฺลิกา, อิ.
มดแดง = ดมฺพกิปีลฺลิกา, อิ.
แมลง = มกฺขิกา, อิ.
แมลงผึ้ง, แมลงภู่ = ภมร, มธุกร, มธุลีห, มธุป, อลิ, ฉปฺปท, มธุพฺพต, ป.
แมลงป่อง = วิจฺฉิก, อาพิ, ป.
แมงมุม = มกฺกฏก, อุณฺณนาภิ, ป., ลูตา, ลูติกา, อิ.
แมลงเม่า = อินฺทโคปก, ป.
แมลงวัน = ขุทฺท, ป.
แมลงสาบ, ตั๊กแตน = กีฏ, ป.
แม่ไก่ = กุกฺกุฏี, อิ.
ยุง, ริ้น = มกส, สูจิมุข, ป.
รังนก = กุลาวก, นป., นีฬ, ป.
เล็น = อูกา, อิ.
เรไร, จักจั่น = จีรี, ฌลฺลิกา, อิ.
แร้ง = คิชฺฌ, คทฺธ, ป.
เรือด = มงฺกุณ, ป.
ลูกไก่ = กุกฺกุฏจฺฉาปก, ป.
แววหาง (นกยูง) = จนฺทก, เมฆก, ป.
หงอน = จูฬา, สิขา, อิ.

หนอน = กิมิ, ปูฬว, ปาณก, ป.
เหี่ยว = เสน, พฺยคฺฆีนส, กุลล, ป.
เหี่ยวนกเขา = สกุณคฺฆี, อิ.
เหี่ยวแดง = โลหปิฏฺฐ, กงฺก, ป.
เหลือบ = ฑำส, ป., ปิงฺคลมกฺขิกา, อิ.
หงส์, ห่าน = หำส, เสตจฺฉท, ป.,
หงส์พิเศษ (ปาก-เท้าดำ) = ธตรฏฺฐ, ป.
หาง (นกยูง) = กลาป, สิขณฺฑ, ป., ปิญฺช, พริห, นป.
ห่าน = วกฺกงฺค, ป.
หิ่งห้อย = ขชฺโชปนกา, อิ.

๒๔. น้ำ ทะเล แม่น้ำ และพาหนะทางน้ำ

กระแสน้ำ = โสต, ป.
กว้าง = ปุถุล, ติ.
เกาะ = อนฺตรทีป, นป., ทีป, ป.
ก้อนน้ำแข็ง, ก้อนหิมะ = หิมปิณฺฑ, ป.
เกิดจากภูเขา = ปพฺพเตยฺย, ติ.
ขุ่น = อนจฺฉ, กลุส, อาวิล, ติ.
เขื่อนกั้นน้ำ; กำแพงกั้นน้ำ = อาลี, อิ.
คนค้าขายทางเรือ = สำยตฺติก, ป.
เครื่องยนต์ = ยนฺต, นป.

เชือกเกลียว, ลวดใหญ่	=	วฏาการ, ป.
ต้นหน, กัปตัน	=	นิยามก, โปตวาห, มหาวนาวิก, ป.
ตระพังน้ำ	=	ขาต, ป.
ตลิ่ง	=	กูล, ปตีร, ตฏ, นป.
ตื้น	=	อุตฺตาน, ติ
ถ่อ, หางเสือ	=	อริตฺต, นป., เกนิปาต, ป.
ทราย	=	วาลุกา, อุรุ, มรุ, สิกตา, อิ., วณฺณุ, นป.
ทหารเรือ	=	ทกเสนา, นาวิกเสนา, อิ.
ทะเล	=	สมุทฺท, อณฺณว, สินฺธุ, สาคร, รตนากร,ชลนิธิ, อุทธิ, ป.
ทะเลลึก, หวังน้ำลึก	=	รหท, ป.
ทะเลสาบ	=	โลณิ, อิ.
ทะเลสาบ, สระ	=	ชลาสย, ชลาธาร, ป.
ทะเลสาบเล็ก, บึง	=	ปลฺลล, นป., ทห, ป.
ทางน้ำไหล	=	วาริมคฺค, ป.
ท่าเรือ	=	นาวาติตฺถ, นาวาปติฏฺฐาน, นป.
ท่อควัน	=	ธูมนิคฺคมน, นป.
ท่อน้ำ	=	ปนาฬิ, ปนาฬิกา, อิ.
ทำนบ	=	อาวรณ, นป.
นายท้าย, นายเรือ	=	กณฺเณธาร, ป.

น้ำ	=	ก, ทก, อุทก, ชล, วาริ, สลิล, นีร, วาล, โตย, วน, ปานีย, นป.อมฺพุ, อาป, ปย, อณฺณ, ป.
น้ำแข็ง, หิมะ	=	หิม, นป.
น้ำเค็ม	=	โลโณทก, นป.
น้ำวน, วังวน	=	อาวฏฺฏ, สลิลพฺภม, ป.
ใบเรือ	=	ลการ, ป.
บ่อ, หลุม, รู	=	อาวาฏ, ป.
บ่อน้ำ	=	อุทปาน, ปานกูป, ป.
บ่อน้ำร้อน	=	ตโปทา, อิ.
ปากน้ำ	=	นทีมุข, นป., สมฺเภท, สินฺธุสงฺคม, ป.
โป่งน้ำ	=	พุพฺพุพก, ป., นป.
ฝั่ง	=	ตีร, กูล, โรธ, นป.
ฝั่ง (ทะเล)	=	เวลา, อิ.
ฝั่งนี้	=	โอริมตีร, นป.
ฝั่งโน้น	=	ปาริมตีร, ปรตีร, นป.
แพ	=	อุฬุมฺปา, กุลฺล, ปลว, ตร, ป., ปจฺจรี, อิ.
ฟากฝั่งนี้	=	โอร, นป.
ฟากฝั่งโน้น	=	ปาร, นป.
ฟองน้ำ	=	เผณ, นป.
มหาสมุทร	=	มหาสมุทฺท, ป.
เรือสำเภา	=	นาวิกเสนาปติ, ป.

แม่น้ำ	=	นที, สินฺธู, นินฺนคา, สวนฺตี, สวิตา, อาปาคา, อิ.
แม่น้ำเงิน, ลำธาร	=	กุนฺนที, อิ.
ไม้พาย, แจว	=	ปีย, ผิย, ป.
ระลอก, คลื่น	=	ตร, ภงฺค, ป., อูมิ, วีจิ, อิ.
ระลอกใหญ่, คลื่นใหญ่	=	อุลฺโลล, กลฺโลล, ป.
เรือ, กำปั่น, สำเภา	=	นาวา, ตรณี, ตรี, อิ.
เรือโกลน, เรือชล่า	=	โทณี, อิ., อมฺมณ, นป.
เรือเดินทะเล	=	สามุทฺทิกนาวา, อิ.
เรือดำน้ำ	=	อนฺโตทกนาวา, อิ.
เรือบด, สัดจอง	=	โปต, ป., ปวหณ, นป.
เรือพ่วง		โคฏวิส, ปจฺฉาพนฺธ, ป.
เรือยนต์	=	ยนฺตนาวา, อิ.
เรือรบ	=	ยุทฺธนาวา, อิ.
เรือสินค้า, เรือพาณิชย์	=	วาณิชนาวา, อิ.
เรือใหญ่	=	มหานาวา, อิ., สมฺโปต, ป.
ลึก	=	คมฺภีร, ติ.
ลูกเรือ, กลาสี	=	โปตวาห, นาวิก, ป.
สมอเรือ	=	นาวงฺกุส, ป., นาวาลมฺพน, นป.
สระ, ทะเลสาบ	=	อุมฺพุชากร, สร, ป.
สระธรรมชาติ	=	ชาตสฺสร, ป.
สระใหญ่	=	สรสี, อ.

สะพาน	=	เสตุ, ป.
สายน้ำ	=	อุทกธารา, อิ.
เสากระโดง	=	กูปก, ป., กุมฺภก, นป.
ใส	=	อจฺฉ, ปสนฺน, วิมล, ติ.
หนอง, สระ	=	วาปี, อิ.
หยั่งไม่ถึง	=	อคาธ, อตลมฺผสฺส, ติ.
ไหลช้า	=	ทนฺธโสต, ติ.
ไหลเร็ว, เชี่ยว	=	จณฺฑโสต, ทีฆโสต, ติ.
หาดทราย	=	ปุลิน, นป.
ห้วงทะเล	=	โอฆ, ป.

๒๕. สัตว์น้ำและสิ่งที่เกิดในน้ำ

กบ	=	มณฺฑูก, ททฺทุร, เภก, ป.
กลีบบัว	=	ปทุมกลาป, ป.
ก้าน	=	ทณฺฑ, ป., นาฬ, นป.
กุ้ง	=	สตวงฺก, สวงฺก, ป.
กอบัว	=	ปทุมปุณฺช, ป., ปทุมินี, อิ.
เกสร	=	เกสร, กิญฺชกฺข, ป.
งูน้ำ, งูปลา	=	เทฑฑุภ, ราชุล, ป.
เงา, รากบัว	=	ภิส, นป., มุฬาล, ป., นป.
เง่า, ไหล (บัว)	=	กนฺท, ป., สาลูก, นป.

จงกลนี	=	โสคนฺธิก, กลฺลหาร, ทกสีตลิก, นป.
จระเข้	=	กุมฺภีล, สุสุมาร, ป.
จอก	=	นีลิกา, อิ.
ชาวประมง	=	เกวฏฺฏ, ธีวร, ชาลิก, มจฺฉพนฺธ, มจฺฉิก, ป.
ช่อดอกบัว	=	ปทุมกณฺหก, ป.
ไชเ, ลอย	=	กุมิน, นป., กุเวณี, อิ.
ลอกบัว	=	อรวินฺท, ทก่ช, วาริช, ปงฺเกรุห, ปงฺกช, นะพิน, โปกฺขร, กมล, มุหาลปุปฺผ, กุเสสย, นป.
เค่า	=	กจฺฉป, นกฺก, กุมฺม, ป.
เป็ด	=	พลิส, วงฺก, นป.
บัวขาว	=	ปุณฺฑรีก, นป.
บัวแดง	=	โกกนท, นป., โกกาสก, ป.
บัวร้อยใบ		สตปตฺตปทุม, นป.
บัวหลวง	=	ปทุมินี, อิ.
ใบ	=	ปตฺต, นป.
ปลา	=	มจฺฉ, ชลช, วาริช, ชลจร, อมฺพุช, ปุถุโลม, ณส, มีน, ป.
ปลากด	=	นพมีน, ป.
ปลากระบอก	=	ปาวุส, ป.
ปลากา, ปลาสลาด, แมวน้ำ	=	ปาสาณมจฺฉ, ปาจีน, ป.
ปลาค้าว	=	มุญฺช, ป.

ปลาฉลาม, ปลาโลมา	=	สุสุก, ป.
ปลาดุก, ปลาแขยง	=	สิงฺคี, ป.
ปลาตะเพียนแดง	=	โรหิตมจฺฉ, ป.
ปลาตาตุ่ม	=	สผรี, อิ.
ปลาลำพัน	=	มกฺกร, ป.
ปลาสลาด	=	คณฺฑก, ป.
ปลาหมอ, ปลาสวาย	=	วลช, ป.
ปลาไหล	=	อมรา, อิ.
ปลิง	=	ชลูกา, รตฺตปา, อิ.
ปู	=	กกฺกฏก, กุฬีร, อฏฺจิตจ, ป.
เปือกตม	=	กทฺทม, ปงฺก, ชมฺพาล, ป., จิกฺขลฺล, กลล, นป.
ฝักบัว	=	พีชโกส, ป., กณฺณิกา, อิ.
ใบบัว	=	ปุตฺต, นป.
รากฝอย	=	สุขุมมูล, นป.
สระ, บ่อ	=	สร, ตพาก, ป., นป.
สระบัว	=	ปงฺกชินี, ปทุมินี, ภิสินี, อมฺพุชินี, สโรชินี, โปกฺขรณี, อิ., ปทุมสร, ป.
สังข์	=	สงฺข, ป.
สาหร่าย, แหน	=	เสวาล, ปณก, สงฺข, ป., ติลพีช, นป.
แห, ข่าย	=	อานาย, ป., ชาล, นป.
หอยกาบ, หอยโข่ง	=	ชลสุตฺติ, อิ., สมฺพุก, ป.

หอยนางรม, ไข่มุก, หอยโข่ง	=	สปฺปี, สุตฺติ, อิ.
หอยเล็ก	=	ขุทฺทสงฺข, ขุทฺทขนข, ป.
อุบล (สามัญ)	=	อุปฺปล, กุวลย, นป.
อุบลขาว	=	กุมุท, นป.
อุบลเขียว	=	นีลุปฺปลล อินฺทีวร, นป.

๒๖. โรงพยาบาลและโรคภัยต่าง ๆ

กามโรค	=	อุปทฺทส, ป.
การทาขา	=	อพฺภญฺชน, นป.
การบำบัด	=	ติกิจฺฉา, ปฏิกฺกริยา, อ., ปฏิสมฺม, นป.
การปรุงขา	=	รสายน, เภสชฺชขุญชน, นป.
การผ่าตัด, ศัลยกรรม	=	สตฺถกมฺม, สลฺลกตฺติย, สลฺลกมฺม, นป.
การอ้วก	=	วมน, นป.
กาฬโรค, โรคระบาด	=	อหิวาตกโรค, ป.
ไข้จับสั่น, มาเลเรีย	=	วิสวาตชร, ป.
ไข้เชื่อม	=	ชร, ปชฺชร, ป.
ไข้ทรพิษ, ฝีดาษ	=	มสูริกา, อิ.
ไข้พิษ	=	ฑาห, ป.
ไข้หวัดใหญ่	=	เสมฺหโรค, ป.
คนไข้	=	คิลาน, พฺยาธิต, อาตุร, ป,
คนเงอะงะ	=	ชฬ, ป.

ความคลั่ง, ความบ้า	=	อุมฺมาท, ป.
ความสบาย	=	กุสล, อนามย, อาโรคฺย, นป.
จักษุแพทย์	=	จกฺขุเวชฺช, ป.
ตึง	=	อุณฺณคณฺฑ, อุนฺนคณฺฑ, ป.
นางพยาบาล	=	คิลานุปฏฺฐายิกา, สปฺปายการิกา, อิ.
น้ำมูก	=	สิงฺฆาณิกา, อิ.
น้ำหนอง, น้ำเหลือง	=	ปุพฺพ, ปูย, ป.
บานทะโรค, ริดสีดวงลำไส้	=	ภคนฺทรา, อิ.
บุรุษพยาบาล	=	สปฺปายการก, ป.
บวม	=	โสผ, สยถุ, ป.
ปวดศีรษะ	=	สีสรุชา, อิ.
แผล	=	วณ, ป., อรุ, นป.
ฝี	=	กณฺฑุ, อิ.
ฝีห้วยขาด, พุพอง	=	โผฏ, ป., ปีฬกา, อิ.
แพทย์	=	เวชฺช, ภิสกฺก, ติกิจฺฉก, โรคหารี, ป.
แพทย์หญิง	=	โรหาริกา, เวชฺชา, อิ.
ยา	=	เภสชฺช, โอสถ, นป., อคท, ป.
ยาถ่าย	=	วิเรจนเภสชฺช, นป.
ยาทา, ยาขี้ผึ้ง	=	อาเลป, ป.
ยาแฝด	=	วสีกรณปานก, นป.
ยาพิษ	=	วิส, นป.

ขาเม็ด = คุฬิกา, วฏฺฏกา, อิ.
ขาล้างตา = อญฺชน, นป.
ร่างกระดูก, โครงกระดูก = อฏฺฐิสงฺฆลิกา, อิ.
ริดสีดวงอก, ริดสีดวงงอก = อริส, ทุนฺนามก, โลหิตาริส, นป.
โรค = โรค, คท, อาตงฺก, อามย, พฺยาธิ, อาพาธ, ป., กณฺฏ, เกลญฺญ, นป., รุชา, อิ.
โรคกลาก = กิลาส, ป., กณฺฑุวน, นป., ขชฺชู, อิ.
โรคไขข้อ = วาตรตฺต, นป.
โรคคุดทะราดบอน = วิตจฺฉิกา, อิ.
โรคคุดทะราดบูด, พิดเปื่อย = กจฺฉุ, อิ.
โรคงาบ = ขิปิตโรค, ป.
โรคจุกเสียด = วาตสูล, นป., สูลา, อิ.
โรคดีเดือด = ปิตฺตพฺภม, ป.
โรคตกกระ = ติลก, ติลกาพก, ป.
โรคตีหู่, โรคเท้าช้าง = สีปท, นป., ภารปาทตา, อิ.
โรคเท้าแตก = ปาทโผฏ, ป., วิปาทิกา, อิ.
โรคนิ่ว, โรคป้าง = เมห, ป.
โรคในจมูก = ฆานโรค, ป.
โรคในร่างกาย = กายโรค, ป.
โรคในลิ้น = ชิวฺหาโรค, ป.
โรคในเหงือก = สีสโรค, ป.

โรคเบาขาว = สุกฺกเมห, ป.
โรคเบาแดง = รตฺตเมห, ป.
โรคเบาหวาน = มธุเมห, พหุมุตฺตโรค, ป.
โรคป่วง = อชิณฺณก, นป.
โรคผิวหนัง = ฉวิโรค, ป.
โรคผอมเหลือง, ดีซ่าน = ปณฺฑุโรค, ป.
โรคผอมแห้ง = โสส, ขย, ป.
โรคฝีหัวขาด = คณฺฑ, ป.
โรคฟัน = ทนฺตโรค, ป.
โรคมองคร่อ, ไข้หวัด = ปีนาส, นาสิกโรค, ป.
โรคระบาด, โรคติดต่อ = สงฺกนฺติกโรค, ป.
โรคริม = อำสา, อิ.
โรคเรื้อน = กุฏฺฐ, นป.
โรคเรื้อนกวาง = รตฺตกุฏฺฐ, นป.
โรคเรื้อนน้ำเต้า (ขาว) = สงฺขกุฏฺฐ, นป.
โรคเรื้อนผง = กิฏิภ, รโชกุฏฺฐ, นป.
โรคลงแดง, บิด = ปกฺขนฺทิกา, อิ., อติสาร, ป.
โรคลงท้อง, อหิวาตก = วิสูจิกา, อิ., มหาวิเรก, ป.
โรคลมเข้าข้อ = ปพฺพวาตโรค, ป.
โรคลมบ้าหมู = อปมาร, อปสฺมาร, ป.
โรคละลอก = รชสา, อิ.

โรคลำลาบเพลิง	=	กณฺฑุติ, กณฺฑูยา, อิ.
โรคไส้ดิ่งอักเสบ	=	อนฺตคณฺฐิกาพาธ, ป.
โรคหืด	=	สาส, ป.
โรคหู	=	กณฺณโรค, โสตโรค, ป.
โรคอัณฑะโต	=	วาตณฺฑ, นป., วฺฤทฺธิโรค, ป.
โรคอัมพาต	=	ปกฺขฆาตโรค, ป.
โรคไอ	=	กาส, ป.
โรงพยาบาล	=	อาโรคฺยสาลา, คิลานสาลา, อิ.
ลมปั่นป่วน	=	วาตโกป, ป.
วัณโรคในปอด	=	โสส, ป.
ศัลยแพทย์	=	สลฺลเวชฺช, สลฺลกตฺต, ป.
สะอึก	=	หิกฺการ, ป,, หิกฺกา, อิ.
โสตแพทย์	=	โสตเวชฺช, ป.
ไส้ดิ่ง	=	อนฺตคณฺฐิ, อิ.
หืด	=	ปาม, นป.
หืดด้าน, ฝี	=	กณฺฑุ, อิ.
หืดเปื่อย (กลาก)	=	ททฺทุ, นป.
ห้องคนไข้	=	คิลานาลย, ป., คิลานสาลา, อิ.
หัวสิว, หัวหูด	=	ขรปิฬกา, อิ.
อาการร้อนใน	=	ทวถุ, ปริตาป, ป.
อาการวิงเวียน, เป็นลม	=	มุจฺฉา, อิ.

อาการไอ	=	อุกฺกาสน, นป.
อาเจียน	=	ฉฑฺฑิกา, อิ., วมถุ, ป.

๒๗. คนพิการ

คนกระจอก	=	ขณฺช, โขณฺฑ, ป.
คนกระเทย, บัณเฑาะ	=	นปุ๋สก, ปณฺฑก, วสฺสวร, ป.
คนขาด้วน	=	ปาทฉินฺน, ป.
คนขาสั้น	=	ขุชฺชวามน, ป.
คนแข้งหัก	=	ภินฺนชงฺฆ, ป.
คนแขนด้วน	=	หตฺถฉินฺน, ป.
คนเข่าโป้ง	=	มหาชานุก, ป.
คนเข่าพับ	=	นตชนุนุก, นตชานุก, ป.
คนคางเบี้ยว	=	วงฺกหนุก, ป.
คนคางเฟ้ด	=	วิปีฏหนุก, ป.
คนคางหัก	=	ภินฺนหนุก, ป.
คนคิ้วพืด	=	สมฺพทฺธภมุก, ป.
คนคิ้วลิง	=	มกฺกฏภมุก, ป.
คนคิ้วเลี่ยน	=	นิลฺโลมภมุก, ป.
คนคอพับ	=	ภินฺนคล, ป.
คนคอพอก	=	คลคณฺฑี, ป.
คนคอยาว	=	ทีฆคล, ป.

คนคอสั้น	=	รสฺสคล, ป.
คนค่อม	=	ขุชฺช, คณฺฑุล, ป.
คนง่อย	=	กุณี, ป.
คนจมูกโด่งเกินส่วน	=	อติทีฆนาสิก, ป.
คนจมูกบี้	=	วิปิฏฐนาสิก, ป.
คนจมูกเล็กเกินส่วน	=	อติขุทฺทกนาสิก, ป.
คนจมูกใหญ่เกินส่วน	=	อติมหนฺตนาสิก, ป.
คนจมูกแหว่ง	=	นาสจฺฉินฺน, ป.
คนตะโพกใหญ่	=	มหาอานิสท, ป.
คนตาโตเกินส่วน	=	อติมหนฺตกฺขิ, ป.
คนตาบอด	=	อนฺธ, กาณ, ป.
คนตาโปน	=	นิกฺขนฺตกฺขิ, ป.
คนตาลึก, ตาโหล	=	คมฺภีรกฺขิ, ป.
คนตาเล็กเกินส่วน	=	อติขุทฺทกกฺขิ, ป.
คนตาส่อน	=	วิสมจกฺกล, ป,
คนตาหลิ่ว	=	วิสมกฺขิ, วิสมจกฺขุก, ป.
คนตาเหล่	=	เกกร, วลิร, ป.
คนตาเหลือก	=	นิพฺพิทฺธกฺขิ, ป.
คนตาแหก	=	ปปฺผิตกฺขิ, ป.
คนตีนทู่	=	สีปที, ภารปาท, ป.
คนเตี้ย	=	รสฺส, ลกุณฺฑิก, วามน, ป,

คนเท้ากลับ	=	สณฺฑปาท, ป.
คนเท้าเก	=	วงฺกปาท, ป.
คนเท้าขวาง	=	วิกฏ, ป.
คนเท้าง่อย	=	ปาทกุณี, ป.
คนเท้าแปลก	=	สิฏฺฐบกปาทก, ป.
คนเท้าปุก	=	กุฏฺฐณฺฑปาทก, ป.
คนท้องโต	=	มโหทร, ป.
คนนิ้วงอย	=	องฺคุฏฺฐกุณี, ป.
คนนิ้วด้วน	=	องฺคุลิจฺฉินฺน, ป.
คนนิ้วหงิก	=	คณฺฐิกงฺคุลิก, ป.
คนน่องงอน	=	อุพฺพิทฺธปิณฺฑิก, ป.
คนบ้า	=	อุมฺมตฺตก, ป.
คนบอดตาใส	=	ปสนฺนนฺธ, ป.
คนบอดแต่กำเหนิด	=	ชจฺจนฺธ, ป.
คนใบ้	=	มูค, สุญฺญวจ, ป.
คนปลายเท้าพับ	=	กุณฺฑปาทก, ป.
คนเปลี้ย	=	ปงฺคุล, ปีฐสปฺปี, ปกฺขปงฺคุ, ฉินฺนิริยาปถ, ป.
คนปากกว้าง	=	มหามุข, ป.
คนปากเบี้ยว	=	วงฺกมุข, ป,
คนปากอ้า	=	ภินฺนมุข, ป.
คนผมหงอก	=	ปลิตเกส, ป.

คนมีแผลเป็น	=	ลกุขณาหต, ป.
คนมือง่อย	=	หตฺถกุณี, ป.
คนมือแผ่น	=	ผณหตฺถก, ป.
คนมือยาวเกินส่วน	=	อติทีฆหตฺถ, ป.
คนมือสั้นเกินส่วน	=	อติรสฺสหตฺถ, ป.
คนไม่มีขนตา	=	นิปฺปขุมกฺขิ, ป.
คนเล็บด้วน	=	อพจฺฉินฺน, ป.
คนเล็บดำ	=	อนฺธนข, กาฬนข, ป.
คนส้นเท้าใหญ่	=	มหาปณฺหิ, ป.
คนสองเพศ	=	อุภโตพฺยญฺชนก, ป.
คนหน้าอกหัก	=	ภินฺนเอุร, ป.
คนหลังหัก	=	ภินฺนปิฏฺฐิ, ป.
คนไหล่ลู่	=	ภคฺคอโสกูฏ, ป.
คนหูด้วน	=	ฉินฺนมตฺตกณฺณ, ป.
คนหูหนวก	=	พธิร, สุติหีน, ป.
คนหูแหว่ง	=	กณฺณฉินฺน, ป.
คนหัวขอด	=	อาวฏฺฏสีส, ป.
คนหัวง่าม	=	กปฺปสีส, ป.
คนหัวเงื้อม	=	ปพฺภารสีส, ป.
คนหัวโต	=	อติมหนฺตสีส, ป.
คนหัวเน่า	=	ปูติสีส, ป.

คนหัวบาด	=	วณสีส, ป.
คนหัวเรียว	=	สิขรสีส, ป.
คนหัวล้าน	=	ขลฺลาฏสีส, นิกฺเกสสีส, ป.
คนหัวโล้น	=	ภณฺฑุ, มุณฺฑ, มุณฺฑิก, ป.
คนหัวเลี่ยน	=	นิลฺโลมสีส, ป.
คนหัวโหนก, หัวลอน	=	กุฏกุฏกสีส, ป.
คนหัวหลิม	=	อติขุทฺทกสีส, ป.
คนอัณฑะใหญ่	=	วาตณฺฑิก, ป.
คนเอ็นใหญ่ขาด	=	กณฺฑรจฺฉินฺน, ป.
คนเอวสั้น	=	กฏิวามน, ป.
คนเอวหัก	=	อภินฺนกฏิก, ป.

หมายเหตุ : ศัพท์ในหมวดนี้โดยมากเป็นคุณนาม (โดยเฉพาะศัพท์สมาส) จึงเป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์ ข้าพเจ้าให้ไว้เฉพาะปุงลิงค์ เมื่อต้องการให้เป็นลิงค์ใด ก็ให้เปลี่ยนใช้ตามต้องการ

๒๘. รัตนะและแร่ธาตุต่าง ๆ

แก้ว	=	รตน, วสุ, นป., มณิ, ป., อิ.
แก้วโกเมน	=	โกเมท, ป., รตฺตกาพมิสฺสกรตน, นป.
แก้วเขามสาระ	=	มสารคลฺล, นป.
แก้วทับทิม	=	ปทุมราค, โลหิตงฺก, ป., รตฺตมณิ, ป., อิ.
แก้วบุษราคัม	=	ปุสฺสราค, ผุสฺสราค, ป.

แก้วประพาฬ, หินกะรัง = ปวาฬ, นป., วิทฺทุม, ป.
แก้วเพทาย, แม่เหล็ก = อมล, อพฺภก, นป.
แก้วไพฑูรย์, เพชรตาแมว = วิสวณฺณ, ป., เวฬุริย, นป.
แก้วไพฑูรย์, หินสีฟ้า = นีลมณิ, ป., อิ.
แก้วมณี = มณิ, ป., อิ.
แก้วมรกฏ = มรกฏ, นป.
แก้วมุกดา, ไข่มุก = มุตฺตา, อิ., มุตฺติก, นป.
แก้วลาย, เพชรตาแมว = กพรมณิ, ป., อิ.
แก้วอินทนิล = อินฺทนีล, ป.
เงิน = รชต, รูปิย, สชฺฌุ, รูปิ, สชฺฌ, นป.
ดีบุก = ติปุ, นป.
ตะกั่ว, เหล็กวิลาศ = กาฬติปุ, สีส, นป.
ทรัพย์, สมบัติ = ธน, วิตฺต, สาปเตยฺย, ทพฺพ, วสุ, นป., ตุส, วิภว, อตฺถ, ป.
ทองคำ = กนก, กญฺจน, ชาตรูป, เหม, สุวณฺณ, โสณฺณ, หาฏก, หิรญฺญ, ตปฺปนีย, นป., กมฺพุ, หริ, สตฺถุวณฺณ, ป.
ทองแดง = ตมฺพ, ตมฺพโลห, ป., นป.
ทองแท่ง, เงินแท่ง = โกส, ป., หิรญฺญ, นป.
ทองพิเศษ = จามีกร, ชมฺพุนท, สาตกุมฺภ, นป., สิงฺคี, อิ.
ทองสัมฤทธิ์ = กำส, ป.

ทองเหลือง = อารกูฏ, ป., รีรี, อิ.
ปรอท = ปารท, รส, ป.
เพชร = วชิร, นป.
แร่เงิน, แร่ทอง = รูปิย, นป.
แร่โลหะ = กุปฺป, นป.
หรดาล, สีเหลือง = หริตาล, ปีตน, นป.
เหล็ก = กาฬายส, โลห, อย, ป.

๒๙. สงครามและความตาย

กงสุล = ราชาปุโรหิต, ป.
กระบวนทัพ = พฺยูห, วินฺยาส, ป.
กล้าหาญ = สูร, วีร, วิกฺกนฺต, ติ.
กองทัพ = ยุทฺธเสนา, อิ.
กองทัพบก = เสนา, ธชินี, จมู, วาหินี, อิ., จกฺก, พล, นป., อณีก, ป., นป.
กองทัพพันธมิตร = มิตฺตเสนา, อิ.
กองทัพเรือ = นาวิกเสนา, อิ.
กองทัพศัตรู = ปรเสนา, อมิตฺตเสนา, อิ.
กองทัพอากาศ = อากาสยานิกเสนา, อิ.
กองพลช้าง = หตฺถาณีก, นป., ป.
กองพลทหารราบ = ปตฺตาณีก, นป., ป.

กองพลม้า	=	หยาณีก, อสฺสาณีก, นป., ป.
กองพลรถ	=	รถาณีก, นป., ป.
การฆ่าฟัน	=	มารณ, หนน่, สสน, นิสูทน, ฆาตน, นป., ฆาต, วธ, ป.
การชกกัน	=	นิพฺพุทฺธ, นป.
การต่อสู้		ยุชฺฌน, นป.
การทรมาน	=	การณา, ยาตนา, อิ.
การทำลาย	=	เภท, อุปฆาต, ป.
การทำให้พินาศ	=	นาสน, นป.
การปิดล้อม	=	อวโรธน, นิโรธน, นป.
การเผาศพ	=	สรีรฌาปนกิจฺจ, นป.
การยิง, การแทง	=	ปาตฺยน, นป.
การล่าถอย	=	ปจฺโจสกฺกน, นป., อปกฺกม, ป.
การหลบหนี, การหนี	=	ปลายน, นป.
กำลัง	=	พล, นป.
เขตทหาร	=	พลโกฏฺจก,
คนกบฏ	=	ทามริก, ป.
คนตาย	=	มต, เปต, ปเรต, ติ.
คนติดตาม	=	อนุจร, ป.
ความกล้าหาญเกินไป	=	วิกฺกม, ป., อติสูรตา, อิ.
ความแก่งแย่ง	=	วิคฺคห, ป.

ความขัดแหง	=	ปสยฺห, พลกฺการ, หจ, ป.
ความขัดข้อง	=	อุปสคฺค, ป.
ความจัญไร	=	อีติ, อิ., อชฌฺฌ, นป.
ความชนะ	=	ชย, วิชย, ป.
ความตาย	=	กาลกิริยา, อิ., มรณ, จวน, นป., ปลย, มจฺจุ, นาส, กาล, อนตฺถ, นิธน, อจฺจย, ป.
ความทะเลาะ	=	กลห, ป.
ความเบียดเบียน	=	หึสน, สรณ, นป., หึสา, อิ.
ความผิด	=	อาคุ, นป., อปราธ, ป.
ความพ่ายแพ้	=	ปราชย, ป.
ความลับ	=	คุยฺห, รหสฺส, นป.
ความวิวาท	=	วิวาท, ป.
ความสลบ	=	มุจฺฉา, อิ.
ความสามารถ	=	สตฺติ, ติ., สห, นป.
ความหมายมั่น	=	ภณฺฑน, นป., เมธค, ป.
ความอุบาทว์	=	อุปทฺทว, ป.
เครื่องจองจำ	=	พนฺธน, อุทฺทาน, นป.
เครื่องแต่งช้าง	=	กปฺปน, ป.
ค่ายทหาร	=	ขนฺธาวาร, ป.
คำสั่ง	=	อาณา, อิ. สาสน, นป.
เชลย, คนคุก	=	กรมร, วนฺที, ป.

เชิงตะกอน	=	จิตก, ป., จิตา, อิ.
ชีวิต	=	ชีวิต, นป., ปาณ, อสุ, ป.
ดาบปลายปืน	=	มหาณูริกา, อิ.
ตำรวจ	=	ราชปุริส, ป.
ทหาร	=	โยธ, ภฏ, ยุทฺธภฏ, ป.
ทหารปืนใหญ่	=	นาฬิยนฺตเสนา, อิ.
ทหารรถ	=	รถาโรห, รถิก, รถี, ป.
ทหารราบ	=	ปทาติ, ปตฺติ, ปทิก, ปทค, ป.
ทหารเรือ	=	นาวิกโยธ, ป.
ทหารอากาศ	=	อากาสยานิกโยธ, ป.
(ทหาร) ห่มเกราะ	=	สนฺนทฺธ, สชฺช, วมฺมิต, คิ,
ธง	=	เกตุ, ธช, ป., เกตน, นป., กทลี, ปาตากา, อิ.
นักสืบ	=	จรปุริส, จารปุริส, คูฬฺหาปุริส, ป.
นายขมังธนู	=	ธนุทฺธร, ป.
นายพลตำรวจ	=	ราชปุริสาธิปติ, อิ.
นายพลทหาร	=	เสนาปติ, ป.
นายอำเภอ	=	ชนปทโภชก, ป.
น้ำชัยบาน	=	ชยปาน, นป.
ป่าช้า	=	สุสาน, อาฬาหน, นป.
ป่าช้าผีดิบ	=	สีวถิกา, อามกสุสาน, นป.
ปืนเล็กยาว	=	ยคฺคินาฬี, อิ.

ผีห้วขาด	=	กพนฺธ, ป.
ผู้ใหญ่บ้าน	=	คามโภชก, ป.
พัศดี	=	การาคารปติ, ป.
เพื่อน	=	สหาย, สุหท, วยสฺส, สข, ป.
เพื่อนสนิท	=	สมฺภตฺต, ทฬฺหมิตฺต, ป.
เพื่อนเห็น	=	ทิฏฺฐมตฺตก, สนฺทิฏฺฐ, ป.
มิตร	=	มิตฺต, ป.
รถรบ	=	ยุทฺธรถ, ป.
รถเกราะ	=	สนฺนทฺธรถ, ป.
รัฐมนตรียุติธรรม	=	อกฺขทสฺสามจฺจ, ป.
รัฐมนตรีศึกษา	=	อชฺฌาปนามจฺจ, ป.
รัฐมนตรีสาธารณสุข	=	โสขฺยามจฺจ, ป.
ราชบัลลังก์	=	สีหาสน, นป., ราชปลฺลงฺก, ป.
ราชสมบัติ	=	รชฺช, นป.
ราชอาณาจักร	=	วิชิต, รฏฺฐ, นป.
เรี่ยวแรง	=	ถาม, ป.
เรือนจำ	=	การา, อิ., พนฺธนาคาร, นป.
ศพ	=	กุณป, ฉว, ป.
ศัตรู	=	สตฺตุ, ริปุ, อมิตฺต, สปตฺตอริ, ปจฺจตฺถิก, เวรี, ปริปนฺถี, ปฏิปกฺข, อหิต, ปร, ปจฺจามิตฺต, ปจฺจนิก, วิปกฺข, ทิส, ทิฏฺฐ, วิโรธี, วิทฺเทสี, อราติ, ป.

เสวตฉัตร	=	เสตฉตฺต, เสตจฺฉตฺต, นป.
สงคราม	=	สงฺคาม, สมฺปหาร, อาหว, ป., ยุทฺธ, รณ, สมร, อาโยธน, สโยค, นป., อาชิ, อิ.
สนามรบ		ยุทฺธภูมิ, สมรภูมิ, อิ.
สัปเหร่อ	=	ฉวฑาหก, ป.
สัมพันธมิตร	=	มิตฺต, ป.
เสบียงทาง	=	ปาเถยฺย, สมฺพล, นป.
หลุมเพลาะ	=	พลกูป, ป.
อธิบดีกรมราชทัณฑ์	=	การาคาราธิปติ, ป.
อัครราชทูต	=	อคฺคราชทูต, ป.
อุปกรณ์สงคราม	=	ยุทฺโธปกรณ, นป.
อุปราช		อุปราช, ป.
อำนาจ (ทางอาชญา)	=	ปภาว, ป.
อำนาจ (ทางทรัพย์)	=	ปตาป, ป.

๓๐. อรรถคดีต่าง ๆ

การกดขี่	=	อภิภวน, นป.
การข่มท่าน	=	ปรวมฺภนา, อิ.
การข่มแหง	=	พลกฺการ, ป.
การงัดบ้าน	=	สนฺธิจฺเฉท, ป.
การชิง	=	อจฺฉินฺทน, นป.

การด่า	=	อกฺโกสน, นป.
การดูถูก	=	อวมาน, ป., อวมานน, นป.
การดูหมิ่น	=	หีฬน, นป.
การตัดเท้า	=	ปาทจฺเฉท, ป.
การตัดพ้อ	=	ปริภาสน, นป.
การตัดมือ	=	หตฺถจฺเฉท, ป.
การตัดสิน	=	วินิจฺฉย, ป.
การตัดสินจำคุก	=	การาปกฺขิปน, นป.
การตัดหัว	=	สีสจฺเฉท, ป.
การทำโทษร่างกาย	=	การณา, อิ.
การประหาร	=	วธ, ป., ฆาตน, นป.
การปล้นคนเดินทาง	=	วิปราโมส, ป.
การปล้นบ้าน	=	คามฆาต, ป.
การฟ้องหา	=	โจทนา, อิ.
การยกตน	=	อตฺตุกฺกำสนา, อิ.
การแย่ง	=	วิลุมฺปน, นป.
การริบ	=	ราชายตฺตนกรณ, นป.
การริบทรัพย์ทั้งหมด	=	สพฺพสฺสหรณ, นป.
การลงโทษ	=	ทณฺฑกมฺม, นป.
การสอบสวน, การพิจารณา	=	อนุวิชฺชน, นป.
ขโมย	=	เถน, ป.

ขโมยงัดบ้าน	=	เคหนิพฺพโภคหรณก, ป.
ขื่อ	=	อนุฏฺ, อนุฏฺกา, อิ.
คนล่าม	=	ภาสาปริวตฺตก, ภาสาปริวตฺตก, ป.
คนสอบสวน, ผู้พิพากษา	=	อนุวิชฺชก, ป.
ความเป็นพยาน	=	สกฺขิตา, อิ.
ความผลุนผลัน	=	สาหส, นป.
คอกพยาน	=	สกฺขิปญฺชร, ป.
คู่ความ, คู่คดี	=	อฏฺฏการ, ป.
คำสั่ง	=	อาณา, อิ.
ฆาตกรรม, การฆ่าคน	=	มนุสฺสฆาต, ป.
โจทย์	=	โจทก, ป.
โจร	=	โจร, โมสก, ตกฺกร, เอกาคาริก, ป.
โจรกรรม	=	โจริย, เถยฺย, นป., โจริกา, อิ., โมส, ป.
โจรปล้นบ้าน	=	คามฆาตก, ป.
จำเลย	=	จุทิตก, ป.
โซ่	=	สงฺขลิกา, สงฺขลา, อิ.
ตะแลงแกง	=	อาฆาตน, นป.
นักโทษ	=	พนฺธนาคาริก, ป.
นักโทษประเภท	=	วชฺฌปุคฺคล, ป.
นักโทษแหกคุก	=	การเภทก, ป.
เนติบัณฑิต	=	อธินีติเวที, ป.

ใบชี้นคำร้อง, ฎีกา	=	อาขาจนปณฺณ, นป.
ผู้ประกัน	=	ปาฏิโภค, ปฏิภู, ป.
ผู้พิพากษา	=	วินิจฺฉยามจฺจ, อกฺขทสฺส, ป.
ผู้พิพากษาตัดสินลหุโทษ	=	ธมฺมาธิการี, ป.
ผู้ร้ายฆ่าคน	=	มนุสฺสฆาตก, ป.
พยาน	=	สกฺขิ, ป., อิ.
พยานเท็จ	=	ภูตสกฺขิก, ป.
พยานหญิง	=	สกฺขิกา, อิ.
เพชรฆาต	=	วธก, ป.
เรื่องราว	=	อธิกรณ, นป.
ศาลจังหวัด	=	ทิสาธิกรณสาลา, อิ.
ศาลตัดสิน	=	วินิจฺฉยสาลา, อธิกรณสาลา, อิ.
ศาลส่วนพระองค์	=	ราชาธิกรณสาลา, อิ.
หมอกฎหมาย	=	นีติเวที, ป.
อรรถคดี	=	อฏฺฏ, นป., ป.
อาชญากร, ผู้ทำผิด	=	อปราธี, สาหสิก, ป.
อาชญากรรม, ความผิด	=	อปราธ, ป.

๓๑. สีและรสต่าง ๆ

กุหลาบ	=	มนฺทปีต, ติ.
ขม	=	ติตฺตก, ติ.

ขาว	=	ธวล, โคร, ปณฺฑร, สิต, สุกฺก, เสต, โอทาต, ติ.
ขาวเหลือง	=	ปณฺฑุ, ติ.
เขียวคราม, น้ำเงิน	=	นีล, เมจก, ติ.
เขียวใบไม้	=	ปลาส, หริ, หริต, ติ.
คล้ำ	=	สาม, สามล, ติ.
เค็ม	=	ลวณ, โลณิก, ติ.
จืด	=	อโลณิก, ติ.
ด่าง	=	สพล, ติ.
แดง	=	รตฺต, โลหิต, ตมฺพ, โสณ, โรหิต, ติ.
แดงจาง, ชมพู	=	ปาฏล, ติ.
แดงอ่อน	=	อรุณ, กิญฺจิรตฺต, ติ.
ดำ	=	กณฺห, กาฬ, อสิต, ติ.
เทา, หมอก	=	ธูสร, ติ.
น้ำตาลแก่, เหลืองหม่น	=	กณฺหปีต, สาว, ติ.
น้ำตาลอ่อน, ดำแดง	=	กปิล, กพาร, ติ.
ปร่า, กร่อย (รส)	=	ขาริก, ติ.
เปรี้ยว	=	อมฺพิล, ติ.
เผ็ด	=	กฏุก, ติ.
ฝาด	=	กสาว, กาสาย, ป., นป.
พร้อย	=	กมฺมาส, จิตฺต, ติ.
ฟ้าสด	=	มนฺทนีล, ติ.

รส	=	รส, ป.
ส้ม (สี)	=	ปีตรตฺต, ติ.
สี	=	วณฺณ, ป., รูป, นป.
สีหงบบาท	=	มญฺเชฏฺฐ, ติ.
เหลือง	=	ปีต, หลิทฺทาภ, ติ.
เหลืองแก่, น้ำตาล	=	ปิงฺค, ปิสงฺค, ปิงฺคล, ติ.
หวาน, อร่อย	=	มธุร, ติ.

๓๒. นาและอุปกรณ์การทำนา

กระบือ	=	มหิส, ป.
กรวด	=	สกฺขรา, อิ.
แกลบ	=	ถุส, ป.
กังหัน	=	จกฺกวฏฺฏก, นป.
ก้าน, ลำต้น	=	กณฺฑ ป., นาฬ, นป.
การทำนา	=	กสิกมฺม, นป., กสี, อิ.
การหว่าน	=	วปฺป, ป.
ก้อนดิน	=	เลฑฺฑุ, ป., เลณฺฑ, นป.
ก้อนดินเหนียว	=	มตฺติกาขณฺฑ, มตฺติกาปิณฺฑ, ป.
ขวาน	=	ผรสุ, ป.
ข้าว (ต้นข้าว)	=	ถมฺภกรี, วีหิ, ป., สสฺส, นป.
ข้าว (สามัญ)	=	ธญฺญ, นป.

ข้าวกล้า	=	กิฏฺฐ, สสฺส, นป.
ข้าวคายฝอย	=	สสฺสโรค, ป., เสตฏฺฐิกา, อิ.
ข้าวปลูก	=	สฺ.เพีช, นป.
ข้าวเปลือก	=	วีหิ, ป.
ข้าวฟ่าง	=	สามาก, โจรก, ป., กงฺคุ, อิ.
ข้าวละมาน	=	โคธูม, ป.
ข้าวลีบ	=	ภุส, นป., กลิงฺคร, ป., นป.
ข้าวสาลี	=	สาลิ, อิ.
ข้าวสาลีแดง	=	รตฺตสาลิ, อิ.
ข้าวเหนียว	=	ยว, ป.
เครื่องยนต์ลูบน้ำ	=	อุทกากฑฺฒนยนฺต, นป.
คนเลี้ยงโค	=	โคป, โคปาล, ป.
คันนา	=	เกทารมริยาทา, มริยาทา, อิ.
คันโพง	=	อุทกอุพฺพาหนตุลา, อิ.
โคผู้	=	โคณ, พลิวทฺท, ป.
เคียว	=	ทาตฺต, อสิต, ลวิตฺต, นป.
งอนไถ, ยามไถ	=	อีสา, อิ.
จอบ	=	กุทฺทาล, ป.
เจ้าของนา	=	เขตฺตสามิก, ป.
ชาวนา	=	กสฺสก, เขตฺตาชีว, ป.
เชือก	=	โยตฺต, นป., รชฺชุ, รสฺมิ, อิ.

ดินร่วน	=	ปัสุปจวี, อิ.
ดินเหนียว	=	มตฺติกา, อิ.
ไถ	=	นงฺคล, นป.
ไถเหล็ก	=	อยนงฺคล, นป.
ทราย	=	วาลุกา, อิ.
ที่ดอน	=	ถลฏฺฐาน, อุนฺนตฏฺฐาน, นป.
ที่ลุ่ม	=	นินฺนฏฺฐาน, นป.
ท่อน้ำ	=	นิทฺธมนตุมฺพ, ป.
ทำนบ	=	อาวรณ, นป.
นา	=	เขตฺต, เกทาร, นป.
นาดี	=	สุเขตฺต, นป.
นาดอน	=	ถลเขตฺต, อุนฺนตเขตฺต, นป.
นาไม่ดี	=	ทุกฺเขตฺต, นป.
นาลุ่ม	=	นินฺนเขตฺต, นป.
น้ำ	=	อุทก, นป.
ประฏัก	=	ปโตท, ปาจน, ตุตฺต, นป.
ปุ๋ยมูลโค	=	โคมยจุณฺณ, นป.
ผาล	=	ผาล, กสก, ป.
ผาลโลหะ	=	โลหผาล, ป.
ฝึง, ขวาน	=	กุธารี, กุธารี, อิ.
ฝน	=	วสฺส, วสฺสน, นป., เทว, ป., วุฏฺฐิ, อิ.

ฝนดี	=	สุพฺพฏฺฐิกา, อิ.
ฝนตกประปราย	=	สีกร, ป.
ฝนพรำ	=	วทฺทลิกา, อิ.
ฝนแล้ง	=	ทุพฺพฏฺฐิกา, อิ.
พืช	=	พีช, นป.
ฟ้าร้อง	=	คชฺชิต, ถนิต, รสิต, นป.
ฟาง	=	ปลาล, นป.
มีด		วาสี, อิ.
เมฆ	=	เมฆ, เทว, วลาหก, ฆน, ปชฺชุนฺน, อมฺพุธร, ธาราธร, ขีมูต, อมฺพุท, วาริวาห, ป., อพฺภ, นป.
ยุ้ง, ฉาง	=	โกฏฺฐ, นป., กสูล, ป.
ระหัด		กรกฏก, ป.
รอยไถ	=	สีตา, หลปทฺธติ, อิ.
รวงข้าว	=	วีหิสีส, นป.
รำ	=	กณ, กุณฺฑก, ป.
ลานข้าว	=	ขล, ป., ธญฺญกรณ, นป.
ลูกชาวนา	=	กสฺสกปุตฺต, ป.
ลูกเดือย	=	นีวาร, วรก, ป.
ลูกเห็บ	=	กรกา, ย., ฆโนปล, ฆนวสฺส, นป.
ลำราง	=	อุทกวาหก, ป.
วันเพ็ญเดือน	=	ทุทฺทิน, นป.

สลักแอก	=	สมฺมา, อิ.
สายฟ้า	=	อกฺขณา, อจิรปฺปภา, วิชฺชุ, สเตริตา, วิชฺชุลตา, อิ.
เส้นเขตนา	=	เกทารปาลี, อิ.
เสียม, พลั่ว	=	ขณิตฺติ, อิ., อวทารณ, นป.
หญิงเลี้ยงโค	=	โคปาลิกา, อิ.
เหมือง	=	มาติกา, อิ.
เหมืองเล็ก	=	ขุทฺทกมาติกา, อิ.
เหมืองใหญ่	=	มหามาติกา, อิ.
อุปกรณ์การทำนา	=	กสิภณฺฑ, นป.
แอก	=	ยุค, ธุร, นป.

๓๓. ภูเขา ป่าไม้และไร่สวน

ขุนเขา	=	ปพฺพตราช, ป.
คนเฝ้าสวน	=	อารามปาล, ป.
เจ้าของสวน	=	อารามสามิก, ป.
ช่องเขา	=	ปพฺพตขณฺฑ, ป., นป.
เชิงเขา	=	ปพฺพตปาท, ป.
ซอกภูเขา	=	ทรี, อิ., กนฺทร, ป., อิ., คิริพฺพช, นป.
ตระพังหิน	=	สิลาโปกฺขรณี, อิ.
ถ้ำ	=	คพฺภร, เลณ, นป., คุหา, อิ.
ท้องภูเขา	=	กุณฺช, นิกุณฺช, นป., ป.

ที่สวน	=	อารามวตฺถุ, นป.
ทางแคบ	=	เอกปถี, เอกปถิกมคฺค, ป.
ทางเดินยาก	=	กนฺตาร, ป.
ทางน้ำตก	=	นิชฺฌร, อมฺพุปฺปวา, ป.
ป่า, หมู่ไม้	=	อรญฺญ, วานน, คหณ, วน, วิปิน, นป., ทาย, ป.
ป่าใหญ่, ดง	=	อฏวี, อรญฺญาณี, อิ., พฺรหาวน, มหารญฺญ, นป.
พื้นดินเชิงเขา	=	อุปจฺจกา, อิ.
พื้นดินบนเขา	=	อธิจฺจกา, อิ.
พื้นที่สวน	=	อารามภูมิ, อิ.
พื้นที่สวนนางใน	=	ปมทวนภูมิ, อิ.
พื้นที่สวนหลวง	=	อุยฺยานภูมิ, อิ.
ไฟป่า	=	ทาวคฺคิ, ป.
ภูเขา	=	ปพฺพต, อจล, อทฺทิ, คิริ, นค, สิลุจฺจย, สิขรี, ภูธร เสล, ป.
ภูเขาพื้นราบ	=	ปคฺฆ, สานุ, ป.
ภูเขาเล็ก	=	อุปนฺตเสล, ปาท, ป.
ยอดภูเขา	=	ปพฺพตมุทฺธ, ป., กูฏ, นป., ป., สิขร, สิงฺค, นป.
ราวป่า	=	ปนฺติ, วนวีถิ, เสณิ, ปาพิ, อาวลิ, อิ.
รั้ว	=	วติ, วติกา, อิ.
รั้วไม้	=	รุกฺขวติกา, อิ.
รั้วหนาม	=	กณฺฏกวติกา, อิ.

ไร่ป่า	=	ราชิ, เลขา, อิ.
สะเก็ดหิน	=	สิลาปปฏิกา, อิ.
สวน	=	อาราม, ป.
สวนดอกไม้	=	ปุปฺผาราม, ป.
สวนนางใน	=	ปมทวน, นป.
สวนผลไม้	=	ผลาราม, ป.
สวนมะม่วง	=	อมฺพวนาราม, ป.
สวนสัตว์	=	มิคทาย, ป., มิคทายวน, นป.
สวนใหญ่	=	อุปวน, นป.
สวนหลวง	=	ราชุยฺยาน, นป.
หลืบเขา	=	ปพฺพตวิวร, นป.
ไหล่เขา, ลาดเขา	=	นิตมฺพ, กฏก, ป.
หิน, ก้อนหิน	=	อมฺภ, ปาสาณ, อสฺม, ป., สิลา, อิ.
หินดาด	=	ปิฏฺจิปาสาณ, ป.
หิมะ	=	หิม, นป.
หุบเขา	=	ปพฺพตสานุ, ปพฺพตสงฺเขปฺ, ป.
เหว	=	ปปาต, ตฏ, ป.
อ่างหิน	=	โสณฺฑิ, อิ.

๓๔. นักบวชและผู้เลื่อมใสในลัทธิศาสนา

กัปปิยการก	=	กปฺปิยการก, ป.

การเข้ารีดศาสนาอื่น	=	อญฺญสตฺถุทฺเทส, ป.
คนเข้ารีดเดียรถีย์	=	ติตฺถิยปกฺกนฺตก, ป.
คนเข้ารีดศาสนาอื่น	=	อญฺญสตฺถุเทสก, ป.
คนงานประจำวัด	=	อารามิก, ป.
คนถือศาสนาเยซูคริสต์	=	คฺริสฺตมฺมนุสฺส, ป.
คนถือศาสนาอิสลาม	=	อิสลามฺมิก, ป.
คนถือศาสนาฮินดู	=	หินฺทูมนุสฺส, ป.
คนนอกพระพุทธศาสนา	=	ปาสณฺฑ, ปาสณฺฑิก, ป.
คนปลอมบวช	=	เถยฺยสวาสก, ป.
คนเห็นถูก	=	สมฺมาทิฏฺฐิก, ป.
คนเห็นผิด	=	มิจฺฉาทิฏฺฐิก, ป.
ความเห็นนอกศาสนา	=	ปาสณฺฑ, ป.
เจ้าลัทธิ	=	ติตฺถกร, ป.
ชฎิล	=	ชฏาธร, ชฎิล, ป.
ชาวพุทธ	=	พุทฺธมามก, พุทฺธสาสนิก, ป.
ชี (ชาวพุทธ)	=	สีลวตี, อิ.
เดียรถีย์	=	ติตฺถิย, ป.
ตาผ้าขาว	=	ปณฺฑรงฺคปพฺพชิต, ป.
ทายก	=	ทายก, ป.
ทายิกา	=	ทายิกา, อิ.
นักบวชเร่ร่อน (ชาย)	=	ปริพฺพาชก, ป.

นักบวชเร่ร่อน (หญิง)	=	ปริพฺพาชิกา, อิ.
นางภิกษุณี	=	ภิกฺขุนี, อิ.
นางสิกขมานา	=	สิกฺขมานา, อิ.
นิครณฐ์, โยคีเปลือย	=	นิคณฺฐ, อเจลก, ทิคมฺพร, ป.
ปุถุชน	=	ปุถุชฺชน, อนริย, ป.
ผู้บำรุงศาสนา	=	สาสนูปตฺถมฺภก, ป.
ผู้สืบธรรมมรดก	=	ธมฺมทายาท, ป.
ผู้สืบศาสนมรดก	=	สาสนทายาท, ป.
พระพุทธเจ้า	=	พุทฺธ, ธมฺมราช, มหามุนิ, ภควนฺตุ, สตฺถุ, สพฺพญฺญ, มุนินฺท, นาถ, ทีปทุตฺตม, ทสพล, โลกนาถ, ตถาคต, ธมฺมสฺสามิ, สมฺมาสมฺพุทฺธ, สุคต, โลกนายก, องฺคีรส, มุนิ, ภูริปญฺญ, มารชิ, สมนฺตจกฺขุ, อนธิวร, วินายก, มเหสี, นรสีห, เทวเทว, สยมฺภู, เทวาติเทว, โลกครุ, วรปญฺญ, ชิน, นรวร, ป.
พระภิกษุ	=	ภิกฺขุ, สมณ, ยติ, ตปสฺสี, ตโปธน, ปพฺพชิต, ป.
พระสงฆ์	=	สงฺฆ, ป.
พระสาวก	=	สาวก, ป.
พระสาวกฝ่ายขวา	=	ทกฺขิณสาวก, ป.
พระสาวกฝ่ายซ้าย	=	วามสาวก, ป.
พระสาวิกา	=	สาวิกา, อิ.

พระอรหัตตผล	=	อญฺญา, อิ., อรหตฺต, นป.
พระอริยะ	=	อริย, อธิคต, ป.
พระอัครสาวก	=	อคฺคสาวก, ป.
พระอุปัชฌาย์	=	อุปชฺฌาย, อุปชฺฌา, ป.
พราหมณ์	=	พฺรหฺมพนฺธุ, ทฺวิช, วิปฺป, พฺรหฺม, โภวาที, ฉนฺทส, โสตฺถิย, พฺราหฺมณ, ป.
วงการแห่งลัทธิ	=	ติตฺถายตน, นป.
ไวยาวัจกร	=	เวยฺยาวจฺจกร, ป.
ศิษย์	=	สิสฺส, อนฺเตวาสิก, ป.
สัทธิวิหาริก	=	สทฺธิวิหาริก, ป.
สามเณร	=	สามเณร, สมณุทฺเทส, ป.
สามเณรี	=	สามเณรี, อิ.
เสขบุคคล	=	เสข, ป.
อาจารย์	=	อาจริย, นิสฺสยทายก, ป.
อุบาสก	=	อุปาสก, ป.
อุบาสิกา	=	อุปาสิกา, อิ.
ฤาษี	=	ตาปส, อิสิ, ป.

๓๕. เสนาสนะบริขารของภิกษุสามเณร

กระดาษชำระ	=	อวเลขนปณฺณ, นป.
กระโถน	=	เขฬมลฺลก, ป.

กล่องเข็ม	=	สูจิฆร, นป.
กุฏี	=	กุฏิ, อิ.
แก้วน้ำ	=	ผลิกภาชน, นป.
ขาเตียง	=	มญฺจาธาร, ปฏิปาท, ป.
เข็ม	=	สูจิ, อิ.
คนโทน้ำ	=	กมณฺฑลุ, ป., นป., กุณฺฑิกา, อิ.
เจดีย์	=	เจติย, อายตน, นป.
เชิงบาตร	=	ปตฺตาธาน, นป., ปตฺตาธารก, ป.
เตียง	=	มญฺจ, มญฺจก, ป.
ไตรจีวร	=	ติจีวร, นป.
ถลกบาตร	=	ปตฺตถวิกา, อิ.
ที่นอน	=	สยน, เสน, นป.
ที่อยู่อาศัย	=	อุปสฺสย, ป., เสนาสน, นป.
ธรรมมาสน์	=	ธมฺมาสน, นป., ธมฺมปลฺลงฺก, ป.
น้ำฝาด	=	กสาว, ป., นป.
น้ำย้อม	=	รชน, รชนจุณฺณ, นป.
บัลลังก์	=	ปลฺลงฺก, ป.
บิณฑบาต	=	ปิณฺฑปาต, ป.
บาตร	=	ปตฺต, ป.
ประคดเอว	=	กายพนฺธน, นป.
ผ้ากรองน้ำ	=	ธมฺมกรก, ป., ปริสฺสาวน, นป.

ผ้าจีวร = อุตฺตราสงฺค, ป.
ผ้าเช็ดเท้า = ปาทปุญฺฉน, นป.
ผ้าเช็ดหน้า = มุขปุญฺฉน, นป.
ผ้าปูนั่ง = นิสีทน, นป.
ผ้าสบง = อนฺตรวาสก, ป.
ผ้าสังฆาฏิ = สงฺฆาฏิ, อิ., ทุปฏฺฏจีวร, นป.
ผ้าอังสะ = อสจีวร, นป.
ผ้าอาบน้ำฝน = วสฺสิกสาฏิกา, อุทกาสาฏิกา, อี., วสฺสิกสาฏก, ป.
ฝาบาตร = ปตฺตปิธาน, นป.
พัด = วีชนี, อิ., วณฺฏ, นป.
ม่าน = สาณิ, อิ.
มีด = วาสี, อิ.
มีดโกน = ขุร, ป.
มีดตัดเล็บ = นขเฉทนี, อิ.
มุ้ง = มกสาวรณ, นป., มกสกุฏิกา, มกสกุฏิ, อิ.
แม่แคร่ = อฏนี, อิ.
ไม้ชำระ = อวเลขนกฏฺจ, นป.
ไม้สีฟัน = ทนฺตโปณ, ป., ทนฺตกฏฺจ, นป.
ย่าม = ถวิกา, อิ.
ร่ม = ฉตฺต, นป.
รองเท้า = อุปาหน, นป.

วัด = วิหาร, อาราม, ป.
ส้วมปัสสาวะ = ปสฺสาวกุฏิ, อิ.
ส้วมอุจจาระ = วจฺจกุฏิ, อิ.
สายโยกบาตร = อสวหฺถก, ป.
หมอน = พิมฺโพหน, อุปธาน, นป.
หม้อน้ำชำระ = อวเลขนปีฐร, ป.
หอฉัน = อาสนสาลา, โภชนสาลา, อิ.

๓๖. สวรรค์และโลกธาตุ

กลางหาว = อนฺตลิกฺข, นป., เวหาส, เวหายส, ป.
กามเทพ = กาม, มทน, มโนภู, อวิคฺคห, ป.
การหมุน = ปริพฺภมน, นป.
คันธรรพเทพบุตร = ปญฺจสิข, ป.
จักรราศี = ราสิจกฺก, นป.
จันทรคราส = จนฺทคฺคาห, ป.
ช้างพระอินทร์ = เอราวณ, ป.
ดวงจันทร์ = จนฺท, นกฺขตฺตราช, นิสากร, โสม, อินฺทุ, จนฺทิมนฺต, สสงฺก, สสิ, หิมรํสิ, สตรํสิ, นิสานาถ, อุฬุราช, โอสธีส, มา, ป.
ดวงอาทิตย์ = ทินกร, ทิวากร, ทินปติ, ตปน, ปภากร, อาทิจฺจ, สุริย, สูร, สตรํสิ, เวโรจน, อุณฺหรํสิ, อสุมาลี,

		ภาณุมนฺตุ, รวิ, รสิมนฺตุ, อกฺก, ภาณุ, สหสฺสรสิ, อาภากร, ป.
ดอกไม้สวรรค์	=	กกฺการุชาต, มนฺทารวปุปฺผ, นป., อาสาวติ, อิ.
ดารากร	=	นกฺขตฺต, นป.
ดาว	=	นกฺขตฺต, ก, นป., ตารา, ตารกา, โชติ, อุฬุ, ร.
ดาวพระเคราะห์	=	คหตารา, อิ.
ดาวหาง		ธูมเกตุ, ป.
ต้นแคฝอย, ต้นทองกวาง		โกวิฬา, ปาริชาตก, ปาริจฺฉตฺตก, ป.
ต้นสารพัดนึก	=	กปฺปรุกฺข, สนฺตาน, ป.
ท้องฟ้า	=	คคน, อมฺพร, อพฺภ, อฆ, นภ, นป., อาทิจฺจปถ, อนิลปถ, อากาส, ตาราปถ, สุรปถ, ป.
เทพธิดา		เทวธีตุ, อิ.
เทพบุตร	=	เทวปุตฺต, ป.
เทพผู้ขับรถพระอินทร์	=	มาตลิ, ป.
เทวดา	=	ติทส, ทิโวก, ทิพฺพ, เทว, นิชฺชร, วิพุธ, สุธาสี, สุร, มรุ, อมร, อมตป, อนิมิส, สคฺควาสี, ป., เทวตา, อิ.
นางอัปสร	=	เทวิตฺถี, รมฺภา, อลมฺพุสา, อจฺฉรา, อิ.
น้ำค้าง	=	หิม, ตุหิน, นป., นีหาร, อุสฺสาว, ป., มหิกา, อิ.
ประกายไฟ		ผุลิงฺค, วิปฺผุลิงฺค, นป.
ปราสาทพระอินทร์	=	เวชยนฺต, ป.

เปลวไฟ	=	ชาลา, สิขา, อิ., องฺจิ, นป.
พระอินทร์	=	โกสิย, ทสสตนย, เทวราช, ปากสาสน, ปุรินฺทท, ติทิวาธิภู, ภูตปติ, มฆวนฺตุ, วชิรปาณิ, วตฺรภู, วิทฺโธช, วาสว, สกฺก, สหสฺสกฺข, สุชมฺปติ, มหินฺท, สุรนาถ, อินฺท, ป.
ไฟ	=	ชาตเวท, ปาวก, ฑหน, อนล, หุตาวห, องฺจิมนฺตุ, ธูมเกตุ, อคฺคิ, คินิ, ภาณุมนฺตุ, เตช, ธูมสิข, วาฬุสข, กณฺหวตฺตนี, เวสฺสานร, หุตาส, สิขี, ป., โชติ, อิ.
มืด	=	อนฺธการ, ตม, ป., ติมิส, ติมิร, นป.
มืดมิด	=	อนฺธตม, ป., นป.
เมืองพระอินทร์	=	มกสฺสสาร, ป., วสฺโสกสารา, อมราวตี, อิ.
เย็น	=	สีต, สิสิร, สีตล, นป., (ติ.)
รถพระอินทร์	=	เวชฺชยนฺต, ป.
รัศมี,แสง	=	กร, กิรณ, ภาณุ, มยูข, ป., ทิตฺติ, ทิธิติ, ชุติ, ปภา, ภา, มรีจิ, อาภา, รสิ, รุจิ, อสุ, อิ.
รัศมีทรงกลด	=	ปริธี, ปริเวส, ป.
ราหู	=	ราหุ, โสพฺภานุ, ป.
รุ้ง	=	อินฺทธนุ, อินฺทาวุธ, นป.
ร้อน	=	อุณฺห, นิทาฆ, ป., (ติ.)

ลม	=	ปวน, มาลุต, คนฺธวาห, สมีร, วาย, สทาคติ, วายุ, วาต, อนิล, สมีรณ, ป.
ลูกไฟ	=	อลาต, อุมฺมุก, นป.
ลูกอุกกาบาต	=	อุกฺกาปาต, ป.
โลก	=	โลก, ป.
ลำน้ำในอากาศ	=	สุรนที, มนฺทากินี, อากาสคงฺคา, อิ.
วิมาน	=	วิมาน, นป., ป., พฺยมฺห, นป.
สระสวรรค์	=	นนฺทโปกฺขรณี, อิ.
สวรรค์	=	สคฺค, เทวโลก, ทิว, ติทิว, ติทสาลย, นาก, ป.
สภาสวรรค์	=	สุธมฺมา, อิ.
สุธาโภชน์	=	ปียูส, อมต, นป., สุธา, อิ.
สุริยคราส	=	สุริยคฺคาห, ป.
แสงจันทร์	=	จนฺทกนฺติ, โกมุที, จนฺทิกา, ชุณฺหา, อิ.
แสงสว่าง	=	โอภาส, ปภาส, อาโลก, อาตป, อุชฺโชต, ปชฺโชต, ป.
สวนสวรรค์	=	จิตฺตลท, อิ., นนฺทน, ผารุสก, อิสฺสก, นป.
อาทิตย์เบนไปทิศใต้	=	ทกฺขิณายน, นป.
อาทิตย์เบนไปทิศเหนือ	=	อุตฺตรายน, นป.
อาวุธพระอินทร์	=	วชิร, กุลิส, นป., อสนี, อิ.
อาสนะพระอินทร์	=	ปณฺฑุกมฺพล, นป., ป. ปณฺฑุกมฺพลสิลาสน, นป.

๓๗. มาตราต่าง ๆ

ก. มาตราเวลา (เก่า)

๑๔, ๑๕ ทิวส (วัน) นป., ป.	=	๑ ปกฺข (ปักษ์) ป.
๒ ปกฺข	=	๑ มาส (เดือน) ป.
๔ มาส	=	๑ อุตุ (ฤดู) นป.
๓ อุตุ	=	๑ สำวจฺฉร (ปี) นป., ป.

ข. มาตราเวลา (ใหม่)

๖๐ อจฺฉรา* (วินาที) อิ.	=	๑ ขณ (นาที) ป.
๖๐ ขณ	=	๑ มฏิกา (ชั่วโมง) อิ.
๒๔ มฏิกา	=	๑ ทิวส (วัน) นป., ป.
๗ ทิวส	=	๑ สตฺตาห (สัปดาห์) นป.
๔ สตฺตาห, นป.	=	๑ มาส (เดือน) ป.
๑๒ มาส	=	๑ สำวจฺฉร (ปี) นป., ป.

ค. มาตราวัดระยะ

๓๖ ปรมาณุ, ป.	=	๑ อณุ, ป.
๓๖ อณุ	=	๑ ตชฺชารี, อิ.
๓๖ ตชฺชารี	=	๑ รถเรณุ, ป.
๓๖ รถเรณุ	=	๑ ลิกฺขา, อิ.
๗ ลิกฺขา	=	๑ อูกา, อิ.

* บางท่านใช้ อาจฺฉณ

๗ อูกา	=	๑ ธญฺญมาส (เม็ดข้าว) ป.
๗ ธญฺญมาส	=	๑ องฺคุล (นิ้ว) นป.
๑๒ องฺคุล	=	๑ วิทตฺถิ (คืบ) อิ.
๒ วิทตฺถิ	=	๑ รตน* (ศอก) นป.
๔ รตน	=	๑ พฺยาม (วา) ป.
๒๕ พฺยาม	=	๑ อุสภ, นป.
๘๐ อุสภ	=	๑ คาวุต, นป.
๔ คาวุต	=	๑ โยชน (โยชน์) นป.
		หรือ
๗ รตน, นป.	=	๑ ขฏฺวิ, อิ.
๒๐ ขฏฺวิ	=	๑ อุสภ, นป.
๘๐ อุสภ	=	๑ คาวุต, นป.
๔ คาวุต	=	๑ โยชน (โยชน์) นป.
		หรือ
๔ รตน, นป.	=	๑ ธนุ, นป.
๕๐๐ ธนุ[b]	=	๑ โกส[c], ป.
๔ โกส	=	๑ คาวุต, นป.
๔ คาวุต	=	๑ โยชน, นป.

* หตฺถ, ป.

[b] ธนุ กับ พฺยาม มีระยะเท่ากัน.

[c] บางมติว่า โกส กับ คาวุต มีระยะเท่ากัน.

ฆ. มาตราวัดพื้นที่, ความสูง (พิเศษ)

๔๓ รตน ๑ วิทตฺถิ ๖ องฺคุล	=	๑ อมฺมณ, นป.
๔ อมฺมณ	=	๑ กรีส, นป.
๒๐ รตน	=	๑ อพฺภนฺตร (อัพภันดร) นป.

ง. มาตราตวง (ข้าว)

๔ มุฏฺวิ (กำ) อิ.	=	๑ กุฑฺว* (ฟายมือ) ป.
๒ กุฑฺว	=	๑ ปตฺถ (กอบ) ป.
๒ ปตฺถ	=	๑ นาฬิ (ทะนาน) อิ.
๔ นาฬิ	=	๑ อาฬหก, ป.
๔ อาฬหก	=	๑ โทณ, ป.
๔ โทณ	=	๑ มาณิกา, อิ.
๔ มาณิกา	=	๑ ขารี, อิ.
๑๐ ขารี	=	๑ กุมฺภ, ป.
๒ กุมฺภ	=	๑ วาห (เกวียน) ป.
		หรือ
๑๐ โทณ, ป.	=	๑ อมฺมณ, นป.
๑๐ อมฺมณ	=	๑ กุมฺภ, ป.

หมายเหตุ: มาตราตวงนี้ ในสารัตถทีปนีฎีกาวินัย ๑/๑๘๕ ว่า

๔ กุฑฺว	=	๑ ปตฺถ

* = ปสต, ป.

๔ ปตฺถ	=	๑ นาฬิ

จ. มาตราชั่งสิ่งของ

๔ วีหิ (เมล็ดข้าวเปลือก) ป.	=	๑ คุญฺชา (กล่อม) อิ.
๒ คุญฺชา	=	๑ มาสก (กลำ่) ป.
๕ มาสก	=	๑ อกฺข, ป.
๘ อกฺข	=	๑ ธรณ, นป.
๑๐ ธรณ	=	๑ ปล, นป.
๑๐๐ ปล		๑ ตุลา (ชั่ง) อิ.
๒๐ ตุลา	=	๑ ภาร (หาบ) ป.

ฉ. มาตราชั่งทองและเงิน

๔ วีหิ	=	๑ คุญฺชา, อิ.
๒ คุญฺชา	=	๑ มาสก, ป.
๕ มาสก	=	๑ อกฺข, ป.
๘ อกฺข	=	๑ ธรณ, นป.
๕ ธรณ	=	๑ สุวณฺณ, ป.
๕ สุวณฺณ	=	๑ นิกฺข, นป.

ช. อัตราราคารูปิยะ

๕ มาสก, ป.	=	๑ ปาท (บาท) ป.
๔ ปาท		๑ กหาปณ, ป.

๓๘. มนุษยชน

แขก	=	ปาหุนก, อาคนฺตุก, อติถิ, ปาหุน, อาเวสิก, ป.
คนขนขยะ	=	ปุกฺกุส, ป.
คนขับเกวียน	=	สากฏิก, ป.
คนขายเหล้า	=	มชฺชวิกฺกยี, โสณฺฑิก, ป.
คนขี่ม้าแข่ง	=	อสฺสาจริย, ป.
คนฆ่าสัตว์	=	ปสุฆาตก, มาควิก, ป.
คนโง่	=	พาล, ป., พาลา, อิ.
คนเจ้าเล่ห์, คนเล่ห์กล	=	มายากร, อินฺทชาลิก, ป.
คนใช้, ทาส	=	กีการ, เจฏก, ทาส, เปสฺส, ปริจาริก, ป.
คนดักข่าย	=	ชาลิก, วาคุริก, ป.
คนดีดพิณ	=	เวณิก, วีณาวาที, ป.
คนเตรียมเดินทาง	=	คมิก, ป.
คนทำขนม	=	ปูวการ, ปูปการ, ป.
คนฝึกสัตว์พาหนะ	=	ตามณิย, ป.
คนเฝ้าสวน	=	อุยฺยานปาล, ป.
คนล่าสัตว์	=	มิคว, มิคพฺยาธ, ป.
คนเลี้ยงแกะ	=	เมณฺฑปาล, ป.
คนเลี้ยงโค	=	โคป, โคปาล, โคสงฺขฺย, ป.
คนเลี้ยงแพะ	=	อชปาล
คนเลี้ยงม้า	=	อสฺสโคปก, ป.

คนหลง	=	มูฬฺห, ป., มูฬฺหา, อิ.
คนหลอกลวง	=	วญฺจก, สจ, ป.
คนหาบของ	=	ภารวาห, ภาริก, ป.
คนหาบเร่	=	กจฺฉปุฏ, ป.
ควาญช้าง	=	หตฺถาโรห, หตฺถิป, หตฺถิมฺมณฺฑ, หตฺถิโคปก, ป.
เจ้าของโค	=	โคมนฺตุ, โคมิก, ป.
เจ้าชาย	=	ราชกุมาร, ราชปุตฺต, ป.
เจ้าหญิง	=	ราชกุมารี, ราชธีตุ, อิ.
ช่างกรองดอกไม้	=	มาลาการ, ป.
ช่างตัดรองเท้า	=	ปาทุกากร, ป.
ช่างตัดเสื้อผ้า	=	ตุนฺนวาย, ป.
ช่างฝีมือ	=	สิปฺปี, ป.
ชายแก่	=	มหลฺลก, ปุ.
ชายหนุ่ม	=	ตรุณ, ยุว, ป.
ชาวนา	=	กสฺสก, ป.
ชาวประมง	=	เกวฏฺฏ, ป.
ดาบส	=	ตาปส, ป.
เด็กชาย	=	ทารก, กุมาร, ป.
เด็กทารก	=	ถนป, ป.
เด็กเลี้ยงโค	=	โคปาลทารก, ป.
เด็กหญิง	=	กุมารี, กุมาริกา, ทาริกา, อิ.

ทาสเกิดในเรือน	=	อนฺโตชาต, ป.
ทาสเชลย	=	กรมรานีต, ป.
ทาสสมัคร	=	ทาสพฺโยปคต, ป.
ทาสสินไถ่	=	ธนกฺกีต, ป.
ทาสหญิง	=	ทาสี, อิ.
นักกีฬา	=	กีฬก, ป.
นักประพันธ์	=	คนฺถการ, ป.
นักพูด	=	กถิก, ป.
นักร้อง	=	คายก, ป.
นักเล่น	=	ธุตฺต, กิตว, ป.
นักเล่นการพนัน	=	อกฺขธุตฺต, อกฺขเทวี, ป.
นักเล่นสะกา	=	ชูตการ, กิตว, ป.
นางสาว	=	วธู, อิ.
นายช่าง	=	วฑฺฒกี, ป.
นายประตู	=	ทฺวารปาล, ป.
นายพราน	=	เนสาท, ลุทฺทก, พฺยาธ, ป.
ผู้ชาย	=	ปุริส, โปริส, โปส, นร, ปุม, มจฺจ, มนุช, มนุสฺส, มานุส, มาณว, ป.
ผู้หญิง	=	อิตฺถี, กนฺตา, ทยิตา, ถี, ปมทา, นารี, มหิลา, รมณี, วนิตา, สีมนฺตินี, องฺคนา, อพลา, สุนฺทรี, อิ., มาตุคาม, ป.

พระเจ้าจักรพรรดิ์	=	จกฺกวตฺติ, สพฺพภูมฺม, ป.
พระเจ้าแผ่นดิน	=	ราช, ภูปติ, ป.
พระบรมราชินี	=	ราชินี, อิ.
พรานแกะ	=	โอรพฺภิก, ป.
พรานนก	=	สากุณิก, ป.
พรานเนื้อ	=	มิคลุทฺทก, ป.
พรานสุกร		สูกริก, ป.
พรานสุนัข	=	สุนขลุทฺทก, ป.
พราหมณ์	=	พฺราหฺมณ, ทิช, ป.
พราหมณ์บูชายัญ	=	ยาชก, อิริทฺทิช, ป.
พนักงานรังวัด	=	ภูมิมานก, รชฺชุคาหก, ป.
พ่อค้า	=	วาณิช, อาปณิก, กยวิกฺกยิก, ป.
พ่อค้าเกวียน	=	สตฺถวาห, ป.
พ่อค้าขนม	=	ปูวิย, ปูวปณิย, ป.
พ่อค้าข้าวสาร	=	ตณฺฑุลิก, ป.
พ่อค้าของสวยงาม	=	สิงฺคารวาณิช, ป.
พ่อค้าเครื่องเขียน	=	ลิปิภณฺฑิก, ป.
พ่อค้าเครื่องสำอาง	=	คนฺธิกวาณิช, ป.
พ่อค้าน้ำผึ้ง	=	มธุวาณิช, ป.
พ่อค้าน้ำมัน	=	เตลิกวาณิช, ป.
พ่อค้าปลา	=	มจฺฉิกวาณิช, ป.

พ่อค้าไม้	=	กฏฺฐิกวาณิช, ป.
พ่อค้ายา	=	โอสถิกวาณิช, ป.
มกุฎราชกุมาร	=	ยุวราช, ป.
โยคี	=	โยคี, ป.
ลูกจ้าง	=	กมฺมกร, ภตก, เวตนิก, ป.
วิสวกร	=	ขนฺตสิปฺปี, ป.
เศรษฐี	=	เสฏฺฐี, ป.
ศิลปิน, ช่างเขียน	=	จิตรการ, จิตฺตกร, ป.
สมาชิก	=	สมาชิก, สภฺย, ป.
หญิงแก่	=	มหลฺลิกา, อิ.
หญิงสาว	=	ตรุณี, ยุวตี, อิ.
หมอ, แพทย์	=	เวชฺช, ภิสกฺก, ป.
หัวหน้าคนเลี้ยงโค	=	โควินฺท, ป.
ฤาษี	=	อิสิล ป.

๓๙. ต้นไม้ หญ้า และเถาวัลย์

กระเทาะ	=	ชลฺลิ, อิ.
กระพี้	=	เผคฺคุ, อิ.
กระวานใหญ่	=	เอลา, พหุลา, อิ.
กอไม้	=	คจฺฉ, ขุทฺทกปาทป, ป.
กิ่ง	=	สาขา, อิ.

กิ่งเล็ก	=	ปสาขา, อิ.
แก่น	=	สาร, ป.
โกฐเขมา, ดุมกาเครือ, จิงจ้อ, ดีปลี	=	อมฺพฏฺฐา, ปาจา, อิ.
โกฐ	=	กุฏฺฐ, นป., พฺยาธิ, ป.
ขนุนสำมะลอ	=	ลพุช, ลิกุจ, ป.
ขมิ้น	=	ทารุหลิทฺทา, อิ.
ข้อ, ปล้อง (ไม้)	=	ปพฺพ, ผคุ, นป., คณฺเฐ, ป.
ขั้ว, ก้าน	=	วณฺฏ, นป.
เครือหญ้านาง	=	วาล, หิริเวร, นป.
ค่าคบไม้	=	วิฏป, วิฏภี, ป.
จิงจ้อคำ, ประยงค์, เหญ้าก้ามแก้	=	สามา, กาลา, อิ.
จิงจ้อหลวง	=	ติวฺตา, ติปุฏา, อิ.
เจตมูลเพลิง	=	จิตฺตก, อคฺคิสณฺฐิต, ป.
ช่อ, พวง	=	โคจฺฉก, ถพก, ป.
ชะบาช้อน, มะลิช้อน	=	สตฺตลา, นวมลิกา, อิ.
ชะเอมต้น	=	อติวิสา, อิ., มโหสธ, นป.
ดอก	=	ปุปฺผ, กุสุม, นป., ปสว, ป.
ดอกคำ	=	กุสุมฺภ, นป.
ดอกดำลึง	=	พิมฺพิกาปุปฺผ, นป.
ดอกสารภี	=	สุรภิคนฺธิกปุปฺผ, นป.
ดอกอังกาบ	=	อโนชปุปฺผ, นป.

(ดอกไม้) ตูม	=	มกุลิต, ติ.
บาน	=	ผุลฺลล วิกจ, วิกสิต, สมฺผุลฺลิต, ติ.
ต้นกรรณิการ์	=	กณิการ, มุทุปุปฺผล, ป.
ต้นกระเช้า, กุ่ม	=	นตฺตมาล, กรญฺช, ป.
ต้นกระดอม, เทพชาลี	=	ติตฺตก, ปโฏล, ป.
ต้นกระโดน, อินทนิล, เกด	=	ขีริกา, อิ., ราชายตน, นป.
ต้นก่ระทุ่ม	=	กทมฺพ, ทีกก, นีป, ป.
ต้นกระเบา	=	โกลี, พทรี, อิ.
ต้นกระเม็ง, เทียนขาว, ยาวพานี	=	มธุรก, ชีวก, ป.
ต้นกุ่ม, รกฟ้า	=	กกุธ, ป.
ต้นไกร, อโศก	=	วญฺชุล, วญฺชุร, เวตส, ป.
ต้นกล้วย	=	กทลี, รมฺภา, อิ., โมจ, ป.
ต้นกากะทิง, กระถินพิมาน	=	นาค, ป., นาคมาลิกา, อิ.
ต้นการะเกด, ลำเจียก	=	เกตกี, อิ.
ต้นกุหลาบ, ชะบา, สะเอ้ง	=	ชปา, อิ., ชีวสุมน, นป.
ต้นกุ่ม	=	วรณ, กเรริ, ป.
ต้นกำคูน	=	คุคฺคุฬุ, โกสิก, ป.
ต้นขนุน	=	ปนส, กณฺฏกีผล, ป.
ต้นขิง	=	สิงฺคี, อุสภ, ป.
ต้นขี้เหล็ก	=	ผคฺคว, ป.
ต้นแขม	=	เตชน, สร, ป.

ต้นคนทา = ตกฺการี, เวชยนฺติกา, อิ.
ต้นคนทิสอ, ภังคี = อคฺคิมนฺถ, ป., กณิกา, อิ.
ต้นคราม = นีลี, นีลินี, อิ.
ต้นคล้า, ตาเสือ = กุนฺท, นป.
ต้นคัดเค้า, เข็ม = ยูถิกา, มาคธี, อิ.
ต้นคันทรง, ชะเอม, ผักโหมหลวง = มุฬฺหา, มธุรสา, อิ.
ต้นแคฝอย = ปาฏลี, กรฺหวณฺฏา, จิตฺตปาตลี, อิ.
ต้นงิ้วบ้าน = ปิจุฉิลา, สิมฺพลี, อิ., ป.
ต้นงิ้วป่า = โรจน, ป., โกฏิสิมฺพลี, อิ.
ต้นจันทน์ = มุทฺทิกา, อิ.
ต้นจิก = มุจฺลินฺท, นิจุล, นีป, ป.
ต้นจำปา = จมฺปก, จมฺเปยฺย, ป.
ต้นจำขาม, ลำดวน = วาสนฺตี, อิ., อติมุตฺต, ป.
ต้นชะบา = พนฺธุก, พนฺธุชีวก, กณฺหิก, ป., ชยสมุน, นป.
ต้นช้างน้าว, อ้อยช้าง = อินฺทสาล, ขารก, สลฺลกี, อิ.
ต้นชาดบุต, มะลุลี, มะลิซ้อน = ชาติสุมนา, มาลตี, สุมนา, ชาติ, วสฺสิกี, อิ.
ต้นชิงชี = ฌาวุก, ปิจุล, ป.
ต้นชุมเห็ด = อฬคล, ปปุนฺนาฏ, ป.
ต้นซึก = สิริส, ภณฺฑิล, ป.
ต้นซึก, ทองกวาว, ทองหลาง = โกวิฬาร, ยุคปตฺต, ป
ต้นดองดึง, สวาด = กรีร, กกจล ป.

ต้นดองดึง, หนาด = เรณุก, ป., กปิล, อิ.
ต้นตะโก, มะเกลือ = กุลก, กากดิณฺฑก, ป.
ต้นตะขบ, มะละกอดง = สาฏกณฏ, วิกงฺกต, ป.
ต้นตะเคียน, พะยอม, สะแก = ขทิร, ทนฺตธาวน, ป.
ต้นโตนด = ตาลี, อิ.
ต้นตาล = ตาล, ป.
ต้นตาเสือ, คล้า = กุนฺท, มาฆฺย, นป.
ต้นตีนเป็ด = สตฺตปณฺณี, ฉตฺตปณฺณ, ป.
ต้นตุมกา, กาฝาก = รุกฺขาทนี, วนฺทากา, อิ.
ต้นเต่าร้าง, หมาก, ตูน = ตาปิญฺช, ตมาล, ป.
ต้นเต็ง, อุโลก = ดินีส, อติมุตฺตก, ป.
ต้นทองกวาว, ทองหลาง = กึสุก, ปาลิภทฺทก, ปลาส, ป.
ต้นทองหลางน้ำ, อเนกคูณ = โรหี, โรหิตก, ป.
ต้นทับทิม = กรก, ทาฬิม, ป.
ต้นทุมแทง, อัญชัญเขียว = คิริกณฺณี, อปราชิตา, อิ.
ต้นเทพทาโร = เทวทารุ, ภทฺททารุ, ป.
ต้นไทร = นิโครธ, ป.
ต้นไทรย้อย = วฏ, ป.
ต้นบังโกรยผู้ = สาลปณฺณี, ถิรา, อิ.
ต้นบังโกรยเมีย = สีหปุจฺฉิ, ปณฺหิปณฺณี, อิ.
ต้นบุนนาค = ปุนฺนาค, เกสร, ป.

ต้นเบญจมาศ = วิตุนุน, สุนิสนุนก, นป.
ต้นประคู่ = ปียก, อสน, ปีตสาล, ป.
ต้นประคู่ลาย = กปิลา, สีสปา, อิ.
ต้นประยงค์ = กงฺคุ, ปียงฺคุ, สามา, อิ.
ต้นปรู = ลิโกจก, องฺโกล, ป.
ต้นปรู, มะดูก, กะเบา, พุทรา, สลอด, จิงจ้อ = โกล, นป., พทร, ป.
ต้นแป้ง, ไม้เลา = กาส, นป., โปฏกิล, ป.
ต้นฝ้าย, พุทรา = กปฺปาสี, พทรา, อิ.
ต้นพยอมขาว, กฤษณา = กาฬ, โสมวกฺก, ป., คคร, นป.
ต้นพลับพลึง, ดึงดอง = ลางฺคลี, สารที, อิ.
ต้นพิกุล = วกุล, เกสร, ป.
ต้นพิลังกาสา = วิพงฺค, นป., จิตฺรคณฺฑุลา, อิ.
ต้นพุด = กรวีร, อสฺสมารก, ป.
ต้นโพธิ์ = โพธิ, อิ., ป., อสฺสตฺถ, ป.
ต้นเพกา = ทีฆวณฺฏ, โสนก, ป.
ต้นมวกใหญ่, สะคร้อ, โคนเด = โคลีส, ฌาฏก, ฌาฏล, ป.
ต้นมวกเหล็ก, ทุมแทง, ยัญชัญเขียว = กุฏฺช, ป., คิริมลฺลิกา, อิ.
ต้นมะกล่ำ = ชิณฺหุก, ป., คุญฺชา, อิ.
ต้นมะขวิด = กปิตฺถ, กวิฏฺช, ป.
ต้นมะขามป้อม = อมตา, อามลกี, อิ.
ต้นมะงั่ว = มาตุลุงฺค, พีชปูร, ป.

ต้นมะเดื่อ = อุทุมฺพร, ยญฺญงฺค, ป.
ต้นมะเดื่อปล้อง = กาโกทุมฺพริกา, เผคฺคุ, อิ.
ต้นมะคำดีควาย = อริฏฺช, เผณิล, เถนิล, ป.
ต้นมะนาว = ชมฺภีร, ทนฺตสฏฺช, ป.
ต้นมะพร้าว = พาพิเกร, ป., นป.
ต้นไม้ = รุกฺข, วิฏปี, อค, สาล, มหีรุห, ทุม, ตรุ, กุช, ปาทป, สาขี, ป.
ต้นมะลิซ้อน = ติณสูล, นป., มลฺลิกา, อิ.
ต้นมะลิวัน, มะลิลา = อปฺโผฏา, วนมลฺลิกา, อิ.
ต้นมะรื่น, ไข่เน่า, มะตูม, มะดูก = เสปณฺณี, กาสุมรี, อิ.
ต้นมะหวด = ปิยาล, สนฺนกทฺทุ, ป.
ต้นมูกมัน = กุฏช, ป.
ต้นยางทราย = นิคฺคุณฺฑี, อิ., สินฺทุวาร, ป.
ต้นเยาวพานี = ชีวนี, ชีวนฺตี, อิ.
ต้นรกฟ้า, แตงหนู = กุมฺภี, กุมฺภิกา, อิ.
ต้นรกฟ้าขาว, กุ่ม = อชฺชุน, กกุธ, ป.
ต้นรัก = อกฺก, วิกิรณ, ป.
ต้นรักดำ, รกฟ้า = ภลฺลีล ภลฺลาตก, ป.
ต้นรักดอกขาว = อพกฺก, ป.
ต้นรัง, หูหวาง = สาล, อสฺสกณฺณ, สชฺช, ป.

ต้นอโศก	=	อโสก, วญฺชุล, ป.
ต้นอ้อ, เลา	=	นฬ, ธมน, ป.
ต้นอ้อย	=	อุจฺฉุลฏฺฐิ, อิ.
ต้นอังกาบ	=	อโนชา, อิ.
ต้นอินทผลัม	=	ขชฺชุรี, อิ.
ต้นอุตพิษ	=	อติวิสา, อิ.
ตอไม้	=	ขาณุ, ป., นป., สงฺกุ, ป.
ตำลึง, มะกล่ำหลวง	=	พิมฺพิกา, รตฺตผลา, อิ.
เต่าร้าง	=	กจฺฉผล, ป., นป.
เถากระพังโหม, อเนกคุณ	=	ปูติก, ปกิริย, ป.
เถากำยาน	=	สชฺชุลส, ป., พากุจี, โสมวลฺลิกา, อิ.
เถาโคกกระสุน, กระจับ	=	โคกณฺฑก, สิงฺฆาฏ, ป.
เถาตองแตก	=	ภิงฺคราช, มากุกว, ป.
เถาตำลึง	=	พิมฺพิกา, อิ.
เถาเน่า, เถาหัวด้วน, บรเพ็ด, กระพังโหม	=	คโหจี, ปูติลตา, อิ.
เถาพลู	=	นาคลตา, ตามฺพูลี, อิ.
เถายางทราย	=	มาลุวา, อิ.
เถาสามสิบ	=	สตมูลี, สตาวรี, อิ.
เถาวัลย์	=	ลตา, วลฺลิ, วิรุ, อิ.
ใบ	=	ปณฺณ, ปตฺต, ปลาส, ทล, ฉทน, นป., ฉท, ป.
ใบตระไคร้น้ำ	=	เอรกปตฺต, นป.

	=	อุทุมพร, ยญฺญิยมาตก, วาตมาตก, อินฺทีวร, ราชรุกฺข, กตมาล, ป.
ะหุ่ง, เทพทาโร	=	เอรณฺฑ, อามณฺฑ, ป.
ต้นลางลิง, เต่าร้าง	=	หินฺตาล, ป.
ต้นเลียบ, ดีปลี, ช้าพลู	=	ปิลกฺขล ป., ปิปฺผลี, อิ.
ต้นเล็บเหยี่ยว	=	กรมฺภ, สุเสน, ป.
ต้นลำโพง	=	อุมฺมตฺต, มาตุล, ป.
ต้นสน, มะสัง	=	สรล, ป., ปูติกฏฺฐ, นป.
ต้นสะเดา	=	นิมฺพ, อริฏฺฐ, ปุจิมนฺท, ป.
ต้นสัตบุด, ผักปลาบ	=	อคฺคิชาลา, ธาตกี, อิ.
ต้นสมี, พิมาน	=	สตฺตุผลา, สมี, อิ.
ต้นเสม็ด, ราชดัด, แสม	=	อาฏฺชี, อิ., ภุชปตฺต, ป.
ต้นสมอ	=	อภยา, หรีตกี, อิ.
ต้นสมอพเภดก์	=	อกฺข, วิภีตก, ป.
ต้นสลัดได, หางช้าง, หางจระเข้, บัว	=	มหาสหา, อิ., อมิลาต, ป.
ต้นสลัดได, หมาก, บัว	=	นฺหี, อิ., มหานาม, ป.
ต้นแสม, โลหแดง	=	ปฏฺฏิ, อิ., ลาขาปสาทน, ป.
ต้นสำโรง, จำปา	=	ตาปสตรุ, ป., อิงฺคุที, อิ.
ต้นหงอนไก่, สีเสียด	=	เสเรยฺยก, ป., ทวสี, อิ.
ต้นหมาก	=	ปูค, กมุก, ป.
ต้นหว้า	=	ชมฺพุ, ชมฺพู, อิ.

ใบพลู	=	ตมฺพูลปตฺต, นป.
ใบโลท	=	โลทฺท, สาลว, ป.
เปลือก	=	ตจ, ป., ติรีฏก, นป., วกฺกล, ป., นป.
ผล	=	ผล, นป.
แฝกขาว, ว่านเปราะ	=	โคโลมี, อิ.
พุ่มไม้	=	คุมฺพ, ถมฺภ, ป.
โพรง, ช่าง, รู	=	กุหร, พิล, สุสิร, วิวร, นป.
มะกอก	=	อมฺพาฏก, ปีตนก, ป.
มะกอก, มะขาง, มะคำไก่	=	พหุวารก, เสลุ, ป.
มะขาม	=	จิญฺจา, ตินฺติณี, อิ.
มะขาง, ชะเอมเครือ	=	คุหผล, มธุฑุทุม, มธุก, ป.
มะตูม	=	พิลฺล, เพลุว, มาลูร, ป.
มะพลับ	=	ตินฺทุก, ติมฺพรู, ติมฺพรุสก, กาฬขนฺธ, ป.
มะม่วง	=	อมฺพ, ป., นป.
มะม่วงหวาน	=	ปณฺฑรีก, เสตมฺพ, ป.
มะม่วงหอม	=	สห, สหการ, ป.
มะรุม	=	โสภญฺชน, สิคฺคุ, ป.
มะสัง	=	กปิตน, คนฺธ[illegible]ณฺฑ, ป.
มะสัง, มะแว้ง, ผลส้ม, หมากหนาม	=	นารงฺค, เอราวต, ป.
แมงลัก, อ้อยช้าง, ผักบุ้งล้อม	=	สิตปณฺณาส, อชฺชก, ป.
ไม้กุ่ม	=	วรุณกฏฺจ, นป.

ไม้ไผ่	=	ตจสาร, เวณุ, เวพุ, วังส, ป.
(ไม้) มีดอก	=	ปุปฺผิน, ปุปฺผวนฺตุ, ติ.
(ไม้) มีผล	=	ผลิน, ผลี, ผลวนฺตุ, ติ.
(ไม้) ไม่มีผล	=	วณฺฌ, อผล, ติ.
ยอด, ปลาย	=	สิร, สิขร, ป., นป., อคฺค, นป.
ราก, ปุ่ม	=	พุนฺท, ปาท, ป., มูล, นป.
ละอองดอกไม้	=	ปราค, ปุปฺผช, ป.
ลำต้น	=	ขนฺธ, ป.
ลำอ้อย	=	อุจฺฉุยฏฺฐิ, อิ.
ว่านเปราะ	=	วจตฺถ, นป.
ว่านน้ำ	=	โคโลมี, วจา, อิ.
สะเก็ด	=	ปปฏิกา, อิ.
หน่อไม้	=	องฺกุร, ป.
หมากหอมควาย, หมากเม่าควาย	=	ขุรก, ดิลก, ป.
หญ้าเขี้ยวงู	=	อปามคฺค, เสขริก, ป.
หญ้าคมบาง	=	วิรณ, นป.
หญ้าคา	=	กุส, ทพฺภ, ป.
หญ้าแฝก	=	อุสีร, ป.
หญ้าปล้อง, หญ้ามุ่งกระต่าย	=	ปพฺพช, ป.
หญ้าปากกา, กระเม็ง	=	คุนฺทา, อิ., ภทฺทมุตฺถ, นป.
หญ้าแพรก	=	สทฺทล, ป., ทุพฺพา, อิ.

หญ้าหนวดแมว, ลูกเดล้า = เทวตาส, ชีมูต, ป.

หญ้าหางช้าง = กิงฺกิราต, กุรณฺฑก, ปุ.

หญ้าแห้วหมู = วาเนยฺย, กุฏนฺนฏ, นป.

หมายเหตุ : ศัพท์ที่เป็นชื่อของต้นไม้ที่มีผลนั้น บางศัพท์มักเล็งถึงผลด้วย ฉะนั้น เพื่อความแน่นอน ถ้าจะให้มีความหมายถึงต้นให้เพิ่มศัพท์ "รุกฺข" ไว้ท้ายศัพท์นั้น ๆ, ถ้าจะให้หมายถึงผลโดยเฉพาะก็ให้เพิ่มศัพท์ "ผล" ไว้ท้ายศัพท์นั้น ๆ

๔๐. วาจา และอากัปกิริยาอื่น ๆ

การกล่าวคัดค้าน = อปวาท, ป.

การกล่าวคู่ = อพฺภกฺขาน, นป.

การกล่าวโทษ = ปริวาท, อุปวาท, อนุวาท, อุปกฺโกส, อวณฺณวาท, ชนวาท, ป.

การกล่าวสอน = โอวาท, ป.

การขมวดคิ้ว = ภมุกวิการ, ป.

การคะนองเท้า = ปาทกุกฺกุจฺจ, นป.

การคะนองมือ = หตฺถกุกฺกุจฺจ, นป.

การคร่ำครวญ = กนฺทิต, นป.

การคัดค้าน = ปฏิกฺโกสน, นป., ปฏิกฺเขป, ป.

การชมเชย = โถมน, นป., โถมนา, อิ.

การชักถาม = อนุโยค, ป.

การด่า = อกฺโกสน, นป.

การตัดพ้อ = ปริภาสน, นป.

การติเตียน = นินฺทา, กุจฺฉา, ชิคุจฺฉา, ครหา, อิ., เขป, ป.

การนอน = สยน, นป.

การนั่ง = นิสชฺชา, อิ.

การเบี้ยวปาก = มุขวิการ ป., มุขวิกูณ, นป.

การพรรณนา = วณฺณนา, กตฺถนา, สีลาฆา, อิ.

การพูดเท็จ = มุสาวาท, ป.

การพูดพล่าม = อนุลาป, ป., มุหุมฺภาสา, อิ.

การพูดเพ้อเจ้อ = สมฺผปฺปลาป, ป.

การยักคิ้ว = ภมุกจาลนา, อิ.

การยิ้มแย้ม = สิต, มิหิต, นป.

การเย้ยหยัน = เกฬิ, อิ., ปริหาส, ป., อุปฺผณฺฑน, นป.

การเยื้องย่าง = สีลา, เหฬา, อิ., วิลาส, วิพฺภม, ภาว, ป., ลลิต, นป.

การร้องไห้ = โรทิต, รุณฺณ, นป.

การร่าเริง = หาส, ป.

การร่ำไร = ปริเทว, ปริทฺทว, ป., ปริเทวนา, อิ.

การเล่น = ทว, ปริหาส, ป., กีฬิต, นป., เกฬิ, กีฬา, ขิฑฺฑา, อิ.

การสดุดี = อภิถุติ, ถุติ, อิ.

การสนทนา = สากจฺฉา, สงฺกถา, อิ., สลฺลาป, ป.

การสยิ้วหน้า	=	มุขมกุกฏิก, มุขสงฺโกจน, นป.
การสั่งสอน	=	อนุสาสน, นป.
การสั้นศีรษะ	=	สีสุณฺฑิปน, นป., สีสจาลนา, อิ.
การสรรเสริญ	=	ปสํสา, อิ.
การสาบาน	=	สปถ, ป., สปน, นป.
การหัวเราะ	=	หสิต, หสน, นป.
การหัวเราะมาก	=	มหาหาส, อฏฺฏหาส, ป.
ความโกง	=	เกตว, สจฺย, กูฏจ นป., ทมฺภ, ป., นิกติ, อิ.
ความง่วง	=	มิทฺธ, นป.
ความดื้อแพ่น	=	โกตูหล, กุตูหล, นป.
ความฝัน	=	สุปิน, นป.
ความรัก	=	เปม, นป., สิเนห, เสนฺห, ป.
ความสยดสยอง	=	โลมหํสน, นป., โลมญฺจ, ป.
ความสลบ	=	วิสญฺญิตา, จิตฺตปีฬา, อิ.
ความสัปหงก	=	จปลายิตา, อิ.
ความหลับ	=	นิทฺทา, อิ., โสปฺป, นป.
คำกระด้าง	=	ถทฺธวาจา, อิ.
คำขัดใจ	=	อภิสชฺชนีวาจา, อิ.
คำจริง	=	สจฺจวาจา, อวิตถวาจา, ตจฺฉวาจา, ยถาตถวาจา อิ.
คำถาม	=	ปญฺห, ป., ปญฺหา, อิ.

คำไม่จริง	=	วิตถวาจา, อิ., อสจฺจวาจา, อิ.
คำรุนแรง	=	กฏฺฐวาจา, อิ.
คำล่วงเกิน	=	อติวากฺย, นป.
คำวิงวอน	=	อายาจนา, อิ.
คำส่อเสียด	=	ปิสุณวาจา, อิ.
คำหยาบ	=	ผรุสวาจา, กกฺขฬวาจา, อิ.
คำเหลาะแหละ	=	อลิกวาจา, อิ., อลิก, นป.
คำอ่อนโยน	=	มุทุกวาจา, อิ.
คำอ่อนหวาน	=	มธุรวาจา, อิ.
ถ้อยคำ	=	คิรา, วาณี, วาจา, ภารติ, วจี, อุตฺติ, ภาสา, อิ., ภาสิต, ลปิต, วจน, นป., โวหาร, วจ, ป.
ถ้อยคำที่จับใจ	=	หทยงฺคมนวาจา, อิ.
ถ้อยคำน่าชื่นใจ	=	มโนรมวาจา, อิ.
ถ้อยคำน่ารัก	=	ปิยวาจา, อิ.
ถ้อยคำเป็นที่ปลื้มใจ	=	มนุญฺญวาจา, อิ.
ถ้อยคำเป็นที่พอใจ	=	มนาปวาจา, อิ.
ถ้อยคำละมุนละม่อม	=	สณฺหวาจา, อิ.
ถ้อยคำสับสน	=	สงฺกุลวาจา, กิลิฏฺฐวาจา, อิ.
วาจาถูกต้อง	=	สมฺมาวาจา, อิ.
วาจาชั่วหยาบ	=	ทุฏฺฐุลฺลวาจา, อิ.
วาจาทำลายรัก	=	มมฺมจฺเฉทิกวาจา, อิ.

วาจาผิด = มิจฺฉาวาจา, อิ.
วาจาเผ็ดร้อน = กฏุกวาจา, อิ.
วาจาร้าย = จณฺฑิกวาจา, อิ.
วาจาหยาบคาย = กกฺกสวาจา, อิ.
ไวพจน์ = เววจน, นป., ปริยาย, ป.
อาการเย่อหยิ่ง = อุพฺพิลฺลาวิตาการ, ป.

๔๑. เบ็ดเตล็ด

กินนร = กินฺนร, กิมฺปริส, ป.
เขาพระสุเมรุ = สุเมรุ, นรุ, เมรุ, ติทิวาธาร, สิเนรุ, ป.
เขาสัตตบริภัณฑ์ = ยุคนฺธร, อิสิธร, กรวีก, สุทสฺสน, เนมินฺธร, วินตก, อสฺสกณฺณ, ป.
ความงาม = โสภา, กนฺติ, ฉวิ, ชุติ, อิ.
เครื่องหมาย = ลกฺขณ, ลญฺฉน, ลกฺข, วิหาน, อภิญฺญาณ, นป., กลงฺก, องฺก, ป.
ช้างมาร = คิริเมขล, คิริเมขล, ป.
คง = อฏวี, อิ.
ท้าวกุเวร = กุเวร, นรวาหน, ยกฺขาธิป, เวสฺสวณ, ป.
ท้าวธตรฐ = ธตรฏฺฐ, คนฺธพฺพาธิป, ป.
ท้าววิรูปักษ์ = วิรูปกฺข, นาคาธิปติ, ป.
ท้าววิรุฬหก = วิรุฬฺหก, กุมฺภณฺฑสามิ, ป.

ท้าวเวปจิตตาสูร = เวปจิตฺติ, ปุโลม, ป.
ทิศเฉียง = อนุทิสา, วิทิสา , อิ.
ทิศตะวันตก = ปตีจี, ปจฺฉิมทิสา, อิ.
ทิศตะวันออก = ปาจี, ปุรตฺถิมทิสา, ปุพฺพทิสา, อิ.
ทิศใต้ = อปาจี, ทกฺขิณทิสา, อิ.
ทิศเหนือ = อุทีจิ, อุตฺตรทิสา, อิ.
ธิดามาร = ตณฺหา, ราคา, อรตี, อิ.
นรก = นรก, นิรย, ป., ทุคฺคติ, อิ.
นักมวย = มลฺลมุฏฺฐิก, มุฏฺฐิก, ป.
นักมวยอาชีพ = มุฏฺฐิกยุทฺธก, ป.
นาค = นาค, ป.
นาคราช = นาคราช, สปฺปราช, อนนฺต, วาสุกี, ป.
นายนิรยบาล = นิรยป, การณิก, ป.
พระขันธกุมาร, พระนารายณ์ = เกสว, หริ, จกฺกปาณิ, วาสุเทว, กณฺห, ป.
พระพรหม = ปิตุ, ปิตามห, พฺรหฺม, โลเกส, กมลาสน, หิรณฺยคพฺภ, ปชาปติ, สุรเชฏฺฐ, ป.
พระอิศวร = ปสุปติ, อิสฺสร, สิว, สูลี, มหิสฺสร, หร, ป.
พิภพนาค = ปาตาล, รสาตล, อโธภูวน, นป., นาคโลก, ป.
มวยปล้ำ = มลฺล, ป.
มวยปล้ำอาชีพ = มลฺลยุทฺธก, ป.
มหรสพ = ณฺห, มห, อุสฺสว, ป.

มาร = มาร, ปาปิมนฺตุ, อนฺตก, ปชาปติ, วสวตฺตี, นมุจิ, ปมตฺตพนฺธุ, กณฺห, ป.

มารดาทวยเทพ = อทิติ, เทวมาตุ, อิ.

มารดาอสูร = ทนุ, ทานวมาตุ, อิ.

เมืองท้าวกุเวร = อาลกา, อาลกมนฺทา, อิ.

ยมราช = ยมราช, เวสาฬี, ยม, ป.

ราหู = ราหุ, โสพฺภานุ, ป.

ลมหายใจเข้า = อสฺสาส, ป., อาน, นป.

ลมหายใจออก = ปสฺสาส, ป., อปาน, นป.

เวลาสิ้นกัลป์ = กปฺปกฺขย, ปลย, ขุคนฺต, สวฏฺฏ, ป.

สัตว์นรก = นารก, เนรยิก, ป.

อสูร (พิเศษ) = ปหาราท, พลิ, สมฺพร, ป.

อสูร (สามัญ) = ปุพฺพเทว, สุรริปุ, อสุร, ทานว, ป.

๔๒. กิริยาอาขยาต

กรอ (หลอด) = วฏฺเฏติ

กรอง = ปริสฺสาเวติ

กระจายไป = วิกิรติ

กระชุ่น, เบี่ยงออก = อปนุทติ

กระโชก = สนฺตชฺเชติ

กระซิกกระซี้ = ชคฺฆติ

กระโดด = ลงฺฆติ

กระโดดขึ้น = อุลฺลงฺฆติ

กระโดดลง = โอลงฺฆติ

กระโดดโลดเต้น (ดีกคะนอง) = วคฺคติ

กระทบ = ปฏิหนติ

กระทบ, เสียดสี (ชาติ) = ฆฏฺเฏติ

กระทบ (ตนและผู้อื่น) = อุปหนติ

กระทบ (ศรัทธาและโภคะ) = อุปหนติ

กระทืบเท้า = ปทสทฺทำ กโรติ

กระทำ = กโรติ

กระพริบ (ตา) = ขนติ

กระพือ (ปีก = วิกฺขิปติ

กระเพื่อม (น้ำ) = ขุภติ

กระมิดกระเมี้ยน = วิลชฺชติ

กระสัน = อุกฺกณฺฐติ

กราบไหว้ = อภิวาเทติ

โกรธ = กุชฺฌติ, กุปฺปติ

กวาด = สมฺมชฺชติ

กระซิบ = กณฺเณ มนฺเตติ

กลบเกลื่อน = ปริกิลติ

กลบไว้ = ปฏิจฺฉาเทติ

กลั้น (น้ำตา)	=	สนฺธาเรติ
กลับ (จาก)	=	นิวตฺตติ
กลับคืน (จาก, สู่)	=	ปฏินิวตฺตติ
กลับชนะ	=	ปฏิชินาติ
กลับตั้งอยู่	=	ปฏิติฏฺฐติ
กลับมา (สู่, จาก)	=	ปจฺจาคจฺฉติ
กล่าว	=	อกฺขาติ, ภาสติ, วทติ, กเถติ, ภณติ
กล่าวตู่	=	อพฺภาจิกฺขติ
กล่าวร้าย	=	อุปวทติ
กล่าวสอน	=	โอวทติ
กลิ้งกลับ, หมุนกลับ	=	วินิวตฺตติ
กลิ้งเกลือก	=	ปวฏฺเฏติ
กลิ้งไป	=	ปวฏฺเฏติ, ปวฏฺฏติ
กลิ้งลง (หิน)	=	ปวิชฺฌติ
กลืน (อาหาร)	=	คิลติ
กลุ้มใจ	=	อุกฺกณฺฐติ
กลุ้มรุม (จิต)	=	ปริขฺฏฺฐติ
เกลี้ยกล่อม	=	สงฺคณฺหาติ
กลัว	=	ภายติ
ไกล่เกลี่ย	=	สามคฺคึ กโรติ
เกล้า (ผม)	=	พนฺธติ

กวน (ใจ)	=	ปริขฺฏฺฐติ
กวน, คลุก, คน	=	อาโลเลติ
ก่อ (ด้วยอิฐ)	=	จินาติ
ก่อ (ไฟ)	=	กโรติ
กัด	=	ฑสติ, ทสติ
กัดกิน	=	ขาทติ
กาไหล่	=	ขจติ
กาง (มุ้ง)	=	ปริกฺขิปติ
กาง (ปีก)	=	ปสาเรติ
ก้าวไปข้างหน้า	=	อภิกฺกมติ
ก้าวลง, แวะลง	=	โอกฺกมติ
ก้าวเลยไป	=	อติกฺกมติ
กิน	=	ภกฺขติ, ภุญฺชติ, ขาทติ
เก็บ (ดอกไม้)	=	จินาติ, ปจินาติ
เก็บไว้	=	ปฏิสาเมติ
แก่	=	ชีรติ, ชียติ
แก้	=	มุญฺจติ, โมจติ, โมจยติ
แก้ไข	=	ปฏิกโรติ
แก้ (เครื่องแต่งตัว)	=	โอมุญฺจติ
แกง	=	ปจติ
แก่งแย่ง	=	วิวทติ

โก่ง (ธนู)	=	อากฑฺฒติ
โกยออก	=	สํขุหติ
เกาะอยู่	=	ลคฺคติ
เกิด	=	ชายติ
เกิดขึ้น	=	อุปฺปชฺชติ
กำจัด	=	วิทฺธํเสติ
กำเริบ	=	กุปฺปติ
กำหนดเห็น	=	สลฺลกฺเขติ
กำหนัด	=	รชฺชติ
เกา	=	กณฺฑุวติ
ขนาน (นาม)	=	คณฺหาติ, กโรติ
ขนเขึ้นไป	=	อาโรเปติ
ข่ม (กิเลส)	=	วิกฺขมฺเภติ
ข่มขี่	=	นิคฺคณฺหาติ
ข่มแหง	=	ปสหติ, อภิภวติ
ขโมย, ลัก	=	เถเนติ
ขยิบ (ตา)	=	นิขนติ
ขยำ (ด้วยเท้า)	=	มทฺทติ
ขยำ (ด้วยมือ)	=	ปริมชฺชติ
ขว้างไป	=	ขิปติ
แขวนไว้	=	อาลคฺเคติ

ขอ	=	ยาจติ
ขอ (แบบภิกษุ)	=	ภิกฺขติ
ขอ (พร)	=	วาเรติ
ขอดไว้	=	พนฺธติ
ขังไว้ (โจร)	=	ปกฺขิปติ
ขังอยู่ (น้ำ)	=	ติฏฺฐติ, สณฺฐาติ
ขัดสี	=	ปริมชฺชติ
ขับไป	=	ปาเชติ
ขับร้อง	=	คายติ
ขับไล่	=	ปณาเมติ
ขัน (นก, ไก่)	=	รวติ
ขัน (ทำให้รัดแน่น)	=	ฆฏฺเฏติ
ขาด	=	ฉิชฺชติ
ขาดไป	=	ปจฺฉินฺทติ
ข้าม (น้ำ)	=	ตรติ
ขาย	=	วิกฺกีณาติ, มูลา เทติ
ขีด	=	วิลิขติ
ขี้รด (ไก่)	=	วจฺจ ปาเตติ
ขี้รด (ช้าง)	=	ลณฺฑ ปาเตติ
ขึง (ม่าน)	=	ปริกฺขิปติ
ขึง (หูก)	=	ปสาเรติ

ขึ้งเคียด	=	วิรุชฺฌติ
ขึ้น (ขี่)	=	อภิรูหติ, อารูหติ
ขึ้น (จากน้ำ)	=	อุตฺตรติ
ขึ้น (สู่)	=	อภิรูหติ
ขึ้น (ลอยขึ้นไป)	=	อุคฺคจฺฉติ, อุยฺยาติ
ขึ้นเราคา		มูลํ วฑฺเฒติ
ขุด	=	ขนติ, ขณติ
ขุด (ขุมทรัพย์)	=	อุทฺธรติ
ขู่	=	ตชฺเชติ
ขู่ (งู-)	=	ชนติ
ขั้ว (-งา)	=	ภญฺชติ
ไข (น้ำ)	=	เนติ, นยติ
เข้า (สงคราม)	=	โอตรติ
เข้าใจ	=	มญฺญติ
เข้าถึง	=	อุปปชฺชติ, อุเปติ
เข้าไป	=	ปวิสติ
เข้าไปใกล้	=	อุปคจฺฉติ
เข้าไปซ่อน (ตัว)	=	อุปคูหติ
เข้าไปตาม		อนุปวิสติ
เข้าไปนั่งใกล้	=	อุปนิสีทติ
เข้าไปนั่งเฝ้า	=	ปยิรุปาสติ

เข้าไปหา	=	อุปสงฺกมติ
เข้าอยู่	=	อุปวสติ
คด (ข้าว)	=	วฑฺเฒติ
คดไปคดมา	=	อกติ, อคฺคติ
ค้นดู	=	วิจินาติ
ค้นหา	=	สมเนฺวสติ
คบ, คบหา	=	เสวติ, ภชติ, ภเชติ
ครอง (เรือน)	=	อชฺฌาวสติ
ครอบ	=	นิกุชฺชติ, ปฏิกุชฺชติ
ครอบครอง (ทรัพย์)	=	ปฏิปชฺชติ
ครอบครอง (สถานที่)	=	ปริคณฺหาติ
ครอบงำ (จิต)	=	ปริยาทาติ
ครอบงำ	=	อภิภวติ
คร่ำครวญ	=	กนฺทติ
ใคร่ครวญ	=	อุปธาเรติ
คล้องไว้	=	อาลคฺเคติ, ลคฺเคติ
คล้องอยู่	=	ลคฺคติ
คลอด (ลูก)	=	วิชายติ
คลี่ออก (ผ้า)	=	ปสาเรติ
คลานไป	=	สปฺปติ, ปริสปฺปติ
คลายกำหนัด	=	วิรชฺชติ

คลุม	=	ปริกฺขิปติ
เคลื่อน (ตาย)	=	จวติ
คว้าเอา	=	คณฺหาติ
คอยจับ (เอาผิด)	=	ปริคฺคณฺหาติ
คัดค้าน	=	ปฏิกฺโกสติ
คัดเลือก	=	อจฺจินาติ
ค้างอยู่, นั่งพักอยู่	=	อจฺฉติ
คาด (-ท้าง)	=	พนฺธติ
คาดคั้น		นิปฺปีเฬติ
คาบ	=	มุเขน คณฺหาติ
คายออก	=	วมติ
คิด	=	จินฺเตติ, จินฺตยติ, เจตยติ
คิดผิด	=	วิจินฺเตติ
คุกเข่าลง	=	ชนุนฺเกหิ ปติฏฺฐหติ
คุกคาม, ขู่เข็ญ	=	ตชฺเชติ
คุ้นเคย	=	วิสฺสสติ, วิสฺสาเสติ
คุ้มครอง	=	โคเปติ
คุยโต	=	วิกตฺถติ
คุ้ยออก (-ดิน)		วิยูหติ
คู้	=	สมฺมิญฺเชติ
แคะ (-เล็บ)	=	ขฏฺเฏติ

แค่นได้	=	นิปฺปีเฬติ
เคี้ยวกิน	=	ขาทติ
เคือง	=	ดรสติ, โรเสติ
เคาะ, ทุบ	=	อาโกเฏติ
คำนับ	=	อภิวาเทติ
คำรน (ฟ้า-)	=	คชฺชติ
คำราม	=	คชฺชติ
ค้ำจุน	=	อุปตฺถมฺเภติ
คำนึงถึง (-ความลำบาก)	=	คเณติ
เคารพ	=	ครุกโรติ
ฆ่า	=	ฆาเตติ, มาเรติ, วเธติ
เฆี่ยน	=	ตาเฬติ
โฆษณา	=	โฆสติ
งด	=	โอรมติ
งดเว้น (จาก)	=	ปฏิวิรติ
งอกขึ้น	=	รุหติ, วิรุหติ
งอกงาม	=	วิรุหติ
งอเข้า	=	ปฏิกุชฺชติ
งาม	=	โสภติ
เงี่ย (-หู)	=	โอทหติ
เงื้อ	=	อุคฺคิรติ

จงกรม (เดินไปมา)	=	จงฺกมติ
จงรัก	=	ภชติ, ภเชติ
จมดิ่งลง	=	ภสฺสติ
จมลง	=	โอสีทติ
จอง (-เวร)	=	อุปนยฺหติ
จ้องดู	=	อาโลเกติ
จอด (-เกวียน)	=	โมเจติ
เจรจา	=	ลปติ
เจริญ (-กุศลธรรม)	=	ภาเวติ
เจริญยิ่ง	=	อภิวฑฺฒติ, ปวฑฺฒติ
จัดแจง	=	สำวิทหติ
จัดทำให้สำเร็จ	=	สมฺปาเทติ
จัดเรียงไว้	=	อุปรจติ
จัดไว้	=	ปจฺจุปฏฺเจติ
จับ, ฉวย	=	คณฺหาติ
จับเอา	=	คณฺหาติ
จับต้อง	=	ปรามสติ
จาม	=	ขิปติ
จุ (-น้ำหนัก)	=	วหติ
จุก, กั้น	=	ถเกติ
จุด (-ไฟ)	=	เทติ

จูบ	=	จุมฺพติ, จุมฺเพติ
แจก, แบ่ง	=	ภาเชติ
แจ่มแจ้ง	=	อาวิภวติ
โจงกระเบน	=	กจฺฉ พนฺธติ
โจทย์	=	โจเทติ, โจทยติ
เจาะ	=	ฉิทฺเทติ, ฉิทฺทยติ
จำได้	=	สญฺชานาติ
จำนงหมาย	=	อากงฺขติ
จำไว้	=	ธาเรติ
จำหน่าย	=	วิสฺสชฺเชติ
ฉวยเอา	=	คณฺหาติ
เฉลย (-ปัญหา)	=	ปริหรติ, วิสฺสชฺเชติ
ฉาบ	=	ลิมฺปติ, ลิปฺปติ
ฉาบทา	=	อุปลิมฺปติ, โอปุญฺฉติ
ฉิบหาย	=	นสฺสติ
ฉีก	=	ผาเลติ
ฉุดเข้าไป	=	อุปกฑฺฒติ
ฉุดมา	=	อากฑฺฒติ
โฉบลง	=	อชฺโฌคาเหติ
เฉี่ยวลง	=	ภสฺสติ
ชดเชย (-ความผิด)	=	ปฏิกโรติ

ชนะ	=	ชินาติ
ชมเชย	=	อกฺกฺยติ, อภิตฺถวติ
ชมดชม้อย	=	วิลชฺชติ
ชัก (ชึ่ง)	=	อาวิญฺชติ
ชักชวน	=	สมาทเปติ
ชักช้า	=	ยติงิรายติ
ชั่งคู	=	นิมินาติ
ชิง	=	อจฺฉินฺทติ
ชูไว้	=	ธาเรติ
เช็ค	=	ปุญฺฉติ
แช่ง	=	อภิสปติ
เชิดชู	=	ปคฺคณฺหาติ.
เชือด, บาด	=	ยนฺกนฺตติ
เชื่อ	=	สทฺทหติ
เชื่อถือ (-คำ)	=	คณฺหาติ, กโรติ
เชื่อม, ต่อ	=	ฆเฏติ
เชื้อเชิญ	=	อชฺเฌสติ, นิมนฺเตติ
ชำระ	=	ปริโสเธติ
ชำระ (-ที่อยู่, ร่างกาย)	=	ปฏิชคฺคติ
ใช้ (-ความพากเพียร)	=	ปคฺคณฺหาติ
ใช้ (-วัตถุ)	=	วลญฺเชติ

ใช้ (-เวลา)	=	วีตินาเมติ
ใช้ (-อำนาจ)	=	วตฺเตติ, ปวตฺเตติ
ใช้ไป	=	เปเสติ
ใช้สอย	=	ภุญฺชติ, ปริภุญฺชติ
ชวน	=	สมฺปริวตฺตติ
ชวนเล้ม	=	ปริคณฺหติ
ช่องเสพ	=	ปฏิเสวติ
ซ่อนไว้ (-สิ่งของ)	=	ปริคุยฺหติ
ซัก	=	โธวติ
ซักถาม	=	อนุยุญฺชติ
ซัดไป	=	ขิปติ
ซ่านไป	=	ผรติ
ซื้อ	=	กีนาติ, มูเลน คณฺหาติ
ซุกซ่อน	=	นิคูหติ,
ซุ่มซ่อนอยู่ (โจร-)	=	ปริยุฏฺฐติ
ซุ่มไว้ (-โจร)	=	ปโยเชติ
ซุบซีด	=	ปริสุสฺสติ
ซุบผอม	=	สุสฺสติ
เซไป	=	ปริพฺภมติ
ดม	=	ฆายติ
ดัก (-บ่วง)	=	โอฑฺเฑติ

ดัด (ทำให้ตรง)	=	เนติ, นยติ
ดับ	=	นิพฺพายติ
ดับ (นามรูป-)	=	ริรุชฺฌติ
ด่า	=	อกฺโกสติ
ด่าตอบ	=	ปจฺจกฺโกสติ
ดิ้นรน	=	ปริผนฺทติ
ดีดดิ้น	=	วิลสติ
ดื่ม	=	ปิวติ
ดุ	=	ขุเสติ, ขุสติ
ดู	=	ปสฺสติ
ดูถูก	=	ปริภวติ
ดูแล	=	ปฏิชคฺคติ
ดูหมิ่น	=	อวมญฺญติ, อวมาเนติ, หีเฬติ
เดิน	=	ขรติ
เดินตาม (-ทาง)	=	ปฏิปชฺชติ
เดือดร้อน	=	ตปฺปติ
ดำเนิน (-การอาชีพ)	=	ฆเฏติ
ดำเนิน (-ชีวิต)	=	กปฺเปติ
ดำเนินตาม	=	อาเสวติ
ดำเนินไป (การงาน-)	=	ปวตฺตติ
ดำรงชีพอยู่	=	ธรติ

ดำรงอยู่ (-ใน)	=	ปติฏฺฐาติ, ปติฏฺฐหติ
ดำลง (-น้ำ)	=	นิมุชฺชติ
ได้	=	ลภติ
ได้ยิน	=	สุณาติ
ได้รับ	=	นิคจฺฉติ, วินฺทติ, ปฏิลภติ
ตก (-ฝน)	=	ปวสฺสติ, วสฺสติ
ตก (-ราคา)	=	ภสฺสติ
ตก, อัสดง	=	อตฺถงฺคเมติ
ตกแต่ง	=	มณฺเฑติ
ตกแต่ง (-ไทยทาน)	=	ปฏิยาเทติ
ตกไป	=	ปตติ
ตกลงไป	=	ปปตติ
ต้ม	=	ปจติ
ตรวจดู	=	วิโลเกติ, โวโลเกติ, โอโลเกติ
ตรวจตรา (-หน้าที่การงาน)	=	วิจาเรติ
ตรัสรู้	=	พุชฺฌติ
ตรัสรู้ตาม	=	อนุวิชฺฌติ, อนุพุชฺฌติ
ตรึก	=	วิตกฺเกติ
เตรียม (-วัตถุ, เสบียง)	=	สชฺเชติ
เตรียมตั้งไว้	=	ปฏิจเปติ
ตวง, ชั่ง, นับ	=	มินาติ

ตอก (-หลัก) = โกฏฺเฏติ
ต้องการ = อิจฺฉติ
ต้อง (-โทษ) = อาปชฺชติ
ตอบ (-ปัญหา) = วิสฺสชฺเชติ
ต้อนไป (-สัตว์) = วิจาเรติ, ปาเชติ
ต้อนรับ (ลุกรับ) = ปจฺจุคฺคจฺฉติ
ต่อเนื่อง = สนฺเตติ, สนฺตยติ
ต่อย, ทุบ, ทำลาย = ภินฺทติ
ตักเตือน = โจเทติ, โจทยติ
ตั้ง (-ชื่อ) = คณฺหาติ
ตั้ง (-สติ) = อุปฏฺฐเปติ
ตั้งขึ้น = อุฏฺฐหติ
ตั้งมั่น (-ตัว, หลักฐาน) = นิเวสติ
ตั้งมั่น = ปติฏฺฐาติ
ตั้งมั่นอยู่ = สณฺฐาติ
ตั้งไว้ = ฐเปติ, ฐปยติ
ตั้งหน้าดู = อุทิกฺขติ
ตั้งอยู่ = ติฏฺฐติ
ตัด = ฉินฺทติ
ตัด (-ผม) = กปฺเปติ, ฉินฺทติ
ตัดขาด = อุปจฺฉินฺทติ

ตัดพ้อ = ปริภาสติ
ตัดสิทธิ, สั่งพัก = อุกฺขิปติ
ตัดสิน = นิจฺเฉติ, นิจฺฉยติ
ต้านทาน (-อำนาจ) = ปฏิพาหติ
ตาม (-ไฟ) = ชาเลติ
ตามไป = อนุคจฺฉติ
ตามรักษา = อนุรกฺขติ
ตามแวดล้อม = อนุปริวาเรติ
ตาย = มรติ, กาลํ กโรติ, มรณํ คณฺหาติ, ชีวิตกฺขยํ ปาปุณาติ
ติดตาม = อนุพนฺธติ
ติด (-อาวุธ) = สนฺนยฺหติ
ติเตียน = นินฺทติ, กรหติ
ติดอยู่ = ลิมฺปติ, อุปลิมฺปติ
ตี = ปหรติ
ตี (-กลอง) = อาโกเฏติ
ตีราคา = อคฺฆาเปติ
ตื่น (จากหลับ) = ปพุชฺฌติ
ตื่นอยู่ (ไม่หลับ) = ชาคโรติ
ตื่นเต้น = ปริตสฺสติ
ตู่ = อภิขฺญชติ

แตะต้อง	=	ผุปติ
แตก (ศีรษะ, หัวใจ)	=	ผลติ
แตกตื่น	=	สงฺขุภติ
แต่ง (-ตำรา)		คนฺเถติ, โคผติ
แต่งงาน		สโยเชติ
โต้ตอบ	=	ปฏิปฺผรติ
เต็ม	=	ปูรติ
เต็มเปี่ยม	=	ปริปูรติ
ตำ (-ข้าว)	=	โกฏฺเฏติ
ตำหนิ	=	ครหติ, วิครหติ
ไตร่ตรอง	=	อุปปริกฺขติ
ถ่ม	=	นิฏฺฐุภติ, ธิมฺเหติ, นิฏฺฐุหติ
ถอด (-รูปร่าง)	=	ปฏิสโหรติ
ถอด (-แหวน	=	วิสฺสชฺเชติ, นีหรติ
ถอดออก	=	นีหรติ
ถอน (-ขน, หญ้า)	=	ลุญฺจติ
ถอยกลับ	=	ปฏิกฺกมติ
ถอยไป	=	อปสกฺกติ
ถาก	=	ตจฺฉติ
ถาม	=	ปุจฺฉติ
ถ่าย (อุจจาระ, ปัสสาวะ)	=	กโรติ

ถ่ายปัสสาวะรด	=	อุมฺมิหติ
ถ่ายอุจจาระรด	=	อุหทติ
ถึง	=	ปชฺชติ, ปาปุณาติ, ปปฺโปติ
ถือ (-ศีล)	=	สมาทิยติ
ถือมั่น	=	อุปาทิยติ
ถือไว้	=	ธาเรติ
ถือเอา	=	อาทิยติ, คณฺหาติ
ใช้	=	ฆสติ, ฆสเสติ
ถูกต้อง (ใช้ได้)	=	ขุชฺชติ
ถูกต้อง (สัมผัส)	=	ผุสติ
ถูกตัดหัว	=	สีสจฺเฉทำ ปาปุณาติ
ไถ (-นา)	=	กสติ
ทด (-น้ำ)	=	อุพฺพตฺเตติ
ทดลอง	=	วีมสติ
ทรงจำ (ขึ้นใจ)	=	ธาเรติ
ทลายไป	=	ปภิชฺชติ
ทวง	=	โจเทติ, โจทยติ
ท่วม	=	อชฺโฌตฺถรติ
ท่องเที่ยวไป	=	อาหิณฺฑติ, วิจรติ
ท่องบ่น	=	สชฺฌายติ
ทอด	=	ปจติ

ทำตาม	=	อนุกโรติ
ทำลาย	=	ปทาเลติ
ทำลาย (-ชีวิต)	=	วินิปาเตติ
ทำให้แจ่มแจ้ง	=	อาวิกโรติ
ทำให้ผ่องแผ้ว	=	ปริโยทเปติ
ทำให้บริบูรณ์	=	ปริปูเรติ
ทำให้ปรากฏ	=	ปาตุกโรติ
ทำให้ยินยอม	=	สญฺญาเปติ
ทำให้ร่างกายประทังอยู่	=	ยาเปติ
ทำให้สมบูรณ์	=	สมฺปาเทติ
เทาลง	=	นิปตติ
ธำรงไว้	=	สนฺธาเรติ
นวด (-ร่างกาย)	=	สมฺพาหติ
นอน	=	สยติ, เสติ
นอน (สัตว์-)	=	นิปชฺชติ
นอนขวาง	=	ติริยํ นิปชฺชติ
นอนพักผ่อน	=	นิปชฺชิตฺวา สยติ
นอนพังพาบ	=	อุเรน นิปชฺชติ
นอนลง	=	นิปชฺชติ
นอนหลับ	=	นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายติ, นิปชฺชิตฺวา สุปฺปติ
นอบน้อม	=	นมติ

ทอดทิ้ง	=	โอสชฺชติ
ทอด (-ธุระ)	=	นิกฺขิปติ
ท้อถอย	=	โอรมติ
ทะเยอทะยาน	=	ปีหยติ, ปีเหติ
ทะเลาะ	=	วิวทติ
ทักทาย	=	ลปติ
ทัน	=	สมฺปาปุณาติ
ทับถม, นอนทับ	=	ยถิเสติ
ทา	=	วิลิมฺปติ, มกฺเขติ, มกฺขติ
ทาน (-น้ำหนัก)	=	สนฺธาเรติ
ทิ้ง, ขว้างทิ้ง	=	ฉฑฺเฑติ, ฉฑฺฑยติ
ทุบ	=	โกฏฺเฏติ
ทุบ (-หัว)	=	โอภินฺทติ, โวภินฺทติ
เทลง	=	โอตาเรติ, โอปีเหติ
แทง	=	วิชฺฌติ
แทงทะลุ (สัจธรรม)	=	ปฏิวิชฺฌติ
เทียบเคียง	=	สํสนฺเทติ
เทียม (-พาหนะ)	=	โยเชติ, ยุ[illegible]ติ
เที่ยวไป	=	จรติ
เที่ยวไปตาม	=	อนุจรติ
ทำ	=	กโรติ

น้อมเข้าไป	=	อุปนาเมติ
น้อมลง	=	โอนมติ
น้อยใจ	=	โอสทติ, โอสาเทติ
นมัสการ	=	นมสฺสติ
นั่ง	=	นิสีทติ
นับ	=	คเณติ
นับถือ	=	มาเนติ
นาบไว้	=	อุปฺปีเฬติ
นุ่งห่ม	=	ปริทหติ, อจฺฉาเทติ
เนรเทศ	=	ปพฺพาเชติ
แนะนำ, อบรม	=	วิเนติ
โน้มลง	=	โอนมติ
นำเข้าไป	=	อุปเนติ
นำเข้าไป (-สิ่งของ)	=	อุปหรติ
นำคืนมา	=	ปจฺจาหรติ
นำจากไป (-สิ่งของ)	=	อุปหรติ
นำไป (-สิ่งของ)	=	นีหรติ
นำไป (-สิ่งมีชีวิต)	=	เนติ
นำมา	=	อาเนติ, อาภรติ
นำมา (-สิ่งของ)	=	อาหรติ
นำมา (-สุขทุกข์)	=	อาวหติ

นำออกไป (-สิ่งของ)	=	อภิหรติ, หรติ, นีหรติ
บด	=	ฆสติ, ปีสติ, ปิสติ
บ่นเพ้อ	=	วิปฺปลปติ
บ่นว่า	=	ขียติ, ขิยฺยติ
บรรจงจัด	=	สณฺเปติ
บรรจุ (-ศพ)	=	ปกฺขิปติ
บรรเทา (-ทุกข์, อกุศล)	=	นุทติ
บรรลุ	=	อธิคจฺฉติ, ปาปุณาติ
บริจาค	=	ปริจฺจชติ
บริโภค	=	ปริภุญฺชติ
บริสุทธิ์	=	ปริสุชฺฌติ
บริหาร (-งาน)	=	ตีเรติ
บวช	=	ปพฺพชติ
บ้วน (-ปาก)	=	วิกฺขาเลติ
บอก	=	อาจิกฺขติ, กเถติ, พฺรูติ
บอกกล่าว	=	อปโลเกติ
บอด (ตา-)	=	อนฺเธติ, อนฺธยติ
บ่อน (หนอน-)	=	ขาทติ
บังเกิด	=	นิพฺพตฺตติ
บังคับ	=	อาณาเปติ
บังคับ (-เรือ)	=	นิยาเมติ

บัญญัติ (-ธรรม)	=	ปญฺญาเปติ
บันเทิง	=	โมทติ
บันเทิงตาม	=	อนุโมทติ
บันเทิงยิ่ง	=	อติโมทติ
บันเทา (ทุกข์, อกุศล)	=	นุทติ
บันลือ	=	นทติ
บากบั่น (พยายามก้าวไปข้างหน้า)	=	ปรกฺกมติ
บินขึ้น	=	อุฑฺเฑติ
บินไป	=	ปเลติ, คจฺฉติ
บินลง	=	โอฑฺเฑติ
บีบคั้น	=	อุปฺปีเฬติ, โอปีเฬติ
บุ (ทอง, ภาชนะ)	=	โกฏฺเฏติ
บูชา	=	ปูเชติ
บูชา (-ยัญ)	=	ยเชติ, ยชติ
แบ่ง	=	วิภาเชติ, วิภชติ
แบ่งปัน (-ทรัพย์)	=	วิวเรติ
เบิกพยาน	=	สกฺขึ โอตาเรติ
เบียด	=	พาธติ
เบียดเบียน	=	หึสติ, วิหึเสติ, พาธติ, วิเหเจติ, พาธยติ
เบียดเบียน (โรค-)	=	พาธติ
เบียดเสียด	=	ฆฏฺเฏติ, อุปนิชฺฌายติ

เบื่อหน่าย	=	นิพฺพินฺทติ
บำบัด, เยียวยา	=	ติกิจฺฉติ
บำเพ็ญ	=	ปูเรติ
บำเพ็ญ (-ทาน)	=	ปวตฺเตติ
บำเรอ	=	ปริจรติ
เบาบาง (มารยา-)	=	นิมฺมาเทติ, นิมฺมาทยติ
ปกครอง	=	ปสาสติ, ปริหรติ
ปกคลุม	=	อชฺโฌตฺถรติ, อวตฺถรติ
ปกปิด	=	ปฏิจฺฉาเทติ
ปฏิบัติ	=	ปฏิปชฺชติ
ปฏิญาณ	=	ปฏิชานาติ
ปฏิเสธ	=	ปฏิเสเธติ, ปฏิกฺขิปติ
ปฏิเสธ (-กรรม, -วิบาก)	=	ปฏิพาหติ, ปฏิกฺขิปติ
ปรนนิบัติ (เดินโต๊ะ)	=	ปฏิมาเนติ
ปรนนิบัติ (-บิดามารดา)	=	ปฏิชคฺคติ
ปรบ (-ปีก)	=	ปหรติ, ปปฺโปเจติ
ปรบ (-มือ)	=	อปฺโปเจติ, ปปฺโผเฬติ
ปรบมือดังกราว	=	มหาอปฺโปจิกํ อปฺโปเจติ
ประกอบ (-การงาน)	=	ยุญฺชติ, ปยุญฺชติ
ประกอบ (-คน, สัตว์)	=	ปโยเชติ
ประกอบ (-ความดี, ความชั่ว)	=	อนุยุญฺชติ

ประกอบ, ปรุง (-ยา)	=	โยเชติ
ประกาศ	=	ปกาเสติ, ปเวเทติ, วิภาเวติ
ประกาศ (-ให้ได้ยิน)	=	สาเวติ
ประคบประงม	=	สณฺหาเปติ
ประคอง	=	ปคฺคณฺหาติ
ประคับประคอง	=	ปฏิชคฺคติ
ประจบประแจง	=	สญฺญาเปติ
ประชุมกัน	=	สนฺนิปตติ
ประชุมชาดก	=	ชาตกํ สโมธาเนติ
ประนีประนอม	=	สามคฺคึ กโรติ
ประคับ		อลงฺกโรติ, ปิลนฺธติ, ปสาเธติ,ปฏิมณฺเฑติ,วิภูเสติ
ประดิษฐ์ประดอย	=	วิจิตฺรํ กโรติ
ประนมมือ	=	อญฺชลึ ปคฺคณฺหาติ
ประมวลเข้า	=	อภิสญฺญูหติ
ประมวลมา	=	สมฺปิณฺเฑติ, สมนฺนาหรติ
ประมาท	=	ปมชฺชติ
ประพรม	=	ปริปฺโผสติ
ประพฤติชั่ว	=	ทุจฺจริตํ จรติ
ประพฤติ (-ชั่ง)	=	จรติ
ประพฤติผิด	=	วิปรชฺฌติ
ประพฤติล่วงเกิน	=	อติจรติ

ประพฤติอยู่	=	วตฺตติ
ประสงค์	=	อธิปฺเปติ
ประสพ	=	ปสวติ, เอธติ, อธิคจฺฉติ
ประสาน (-ร่าง	=	เวเจติ
ประหาร	=	ปหรติ
ประหารตอบ	=	ปฏิปฺปหรติ
ปรับ (-โทษ)	=	อาโรเปติ
ปรากฏ	=	อุปฏฺฐาติ, ขายติ, ปกฺขายติ, ปญฺญายติ
ปรากฏ (เห็นได้)	=	ทิสฺสติ
ปรากฏ (จากภาวะหนึ่งไปเป็นอีกภาวะหนึ่ง)	=	ปาตุภวติ
ปราโมทย์	=	ปโมทติ
ปราศจาก	=	อเปติ
ปรารถนา	=	ปตฺเถติ
ปรารภ (เริ่ม)	=	อารภติ
ปรินิพพาน	=	ปรินิพฺพายติ
ปรึกษา	=	มนฺเตติ
แปรปรวน	=	ปริณมติ
โปรยลง	=	อากีรติ, โอปุนาติ
ปลง (-ผม)	=	โอโรเปติ, โอหรติ
ปลง (ฆ่า)	=	โวโรเปติ
ปลงลง, วางลง	=	โอตาเรติ

ปลดเปลื้อง	=	ปริโมจยติ, ปริโมเจติ
ปลดเปลื้อง (-คำนินทา)	=	นิตฺถรติ
ปลดเปลื้อง (-ตน)	=	วิโมเจติ
ปล้น	=	วิลุมฺปติ
ปลอบโยน	=	สมสฺสาเสติ
ปล่อยไป (-รถ, ศร, สัตว์)	=	วิสฺสชฺเชติ
ปล่อยไว้ (-สัตว์)	=	ปกฺขิปติ
ปลิวไป	=	ปริปฺลวติ
ปลูก	=	โรเปติ
ปลูกฝังให้มีเหย้าเรือน	=	ฆรพนฺธเนน พนฺธติ
เปล่ง (-วาจา)	=	มุญฺจติ
เปล่ง (-เสียง)	=	นิจฺฉาเรติ
เปล่งออก (เสียง)	=	นิจฺฉรติ
เปลี่ยน (-รูปร่าง)	=	ปฏิสำหรติ
ปวารณา	=	ปวาเรติ
ป้องกัน (-ภยันตราย)	=	ปฏิพาหติ
ป้องกัน (-โผฏฐัพพารมณ์)	=	ปฏิพาหติ
ปักมั่น (ใจ-)	=	นิวิสติ
ปัดกวาด	=	สมฺมชฺชติ, โอปุญฺฉติ
ปัดเป่า	=	วิโนเทติ
ปัดเป่า (-ทุกข์, อกุศล)	=	ปนุทติ

ปั่นป่วน	=	สงฺขุภติ, ขุภติ
ป่าวร้อง	=	อุคฺโฆเสติ
ปิด	=	ปิทหติ
ปิดป้อง (-อกุศล)	=	นิเสเธติ
ปิดล้อม	=	อุปรุนฺธติ
ปู (-ที่นอน)	=	สนฺถรติ
ปู (-อาสนะ)	=	ปญฺญาเปติ
ปูลาด	=	อตฺถรติ
เป็นทุกข์	=	กุจฺฉียติ
เป็นไป, ดำเนินไป	=	วตฺตติ
เป็นไปอยู่, ยังมีอยู่	=	ปวตฺตติ
เป็นอยู่	=	ชีวติ
เปิด	=	วิวรติ
เปียก	=	ตีมยติ, เตมยติ
ไป	=	คจฺฉติ
ผจญ (-มาร)	=	วิธมติ
ผ่องใส	=	วิปฺปสีทติ
ผลัก, ไส	=	ปณาเมติ
เผล็ด	=	ผลติ
เผล็ดผล	=	นิปฺปชฺชติ, นิปฺผชฺชติ
โผล่ขึ้น (-จากน้ำ)	=	อุมฺมุชฺชติ

ผ่า	=	ผาเลติ
ผ่านไป (เวลา-)	=	วีติปตติ
ผ่านพ้นไป (เวลา-)	=	วีติวตฺตติ, อติกฺกมติ
ผิง	=	ตปฺปติ
ผิง (-ไฟ)	=	วิสีเวติ, วิสิพฺเพติ
ผิดพลาด	=	วิรุชฺฌติ
ผูก, มัด	=	พนฺธติ
ผูก (-เวร)	=	อุปนยฺหติ
แผดเผา	=	ตปติ, ตปฺปติ
แผดเสียง	=	นทติ
แผ่ไป	=	ผรติ
เผา	=	ฑหติ
ฝัง	=	นิขนติ
ฝั่ง (-ทรัพย์)	=	นิทหติ
ฝัด	=	โอผุนาติ, โอปุนาติ
ฝัน	=	สุปินำ ปสฺสติ
ฝ่าฝืน	=	อติกฺกมติ, วีติกกมติ
ฝึก, ฝึกหัด	=	ทเมติ
เฝ้า, คุ้มครอง	=	โคเปติ
ใฝ่ฝัน (ใจ-)	=	นิวิสติ
พล (-ศัตราอาวุธ)	=	พนฺธติ

พ่นควัน	=	ธูมายติ
พ้น (จาก)	=	มุจฺจติ, มุญฺจติ
พ้นไป	=	โมกฺขติ, ปโมกฺขติ
พยากรณ์	=	พฺยากโรติ, วฺยากโรติ
พยุงไว้	=	ธาเรติ
พรรณนา	=	วณฺเณติ, วณฺณยติ
พรากไป	=	วิโยเชติ
พลาด	=	ปกฺขลติ
พลาดพลั้ง	=	ขลติ
พลิกไปมา	=	สมฺปริวตฺตติ
เพลิดเพลิน	=	อภินนฺทติ
พอกพูน	=	พฺรูเหติ, อนุพฺรูหติ, ปริพฺรูเหติ
พอใจ	=	อสฺสาเทติ
พักผ่อน	=	วิสฺสมติ
พัด (กระพือ)	=	วีชติ
พัด (ลม-)	=	อีรติ, ปหรติ
พับ (คู้เข้า)	=	นมติ
พัน (วงรอบ)	=	ปเวเฐติ
พาไป	=	อาทาย คจฺฉติ
พากเพียร	=	ฆเฏติ, ขุญฺเชติ
พาย (-เรือ)	=	วหติ

พ่ายแพ้	=	ปราชยติ
พิจารณา	=	นิสาเมติ
พิจารณา (-กรรม)	=	ปจฺจเวกฺขติ
พิจารณา (-ปัจจัย)	=	ปจฺจเวกฺขติ
พิจารณา (-คุณ, โทษ)	=	ปจฺจเวกฺขติ
พิจารณา (-คดี)	=	ตีเรติ
พิจารณา (-ตน)	=	ปฏิมํเสติ, ปริวีมสติ
พิจารณาเห็น	=	อนุปสฺสติ
พิจารณาเห็น (-สังขาร)	=	สมฺมสติ
พินิจพิเคราะห์	=	วิโลเกติ
พินิจพิเคราะห์เห็น	=	(อิติ) ปฏิสญฺจิกฺขติ
พินาศ	=	วินสฺสติ
พิสูจน์	=	วิจาเรติ
พุ่ง (-หอก)	=	วิสฺสชฺเชติ, วิสฺสชิชติ
พุ่งไป (-หอก)	=	ขิปติ
พูด	=	กเถติ, วทติ
พูดเกี้ยว	=	อจฺจาวทติ, โอภาสติ
พูดอวด	=	วิกตฺถติ
พูดออกมาดัง ๆ	=	ปาวทติ
พูดเพ้อ	=	วิลปติ
เพ่ง	=	เปกฺขติ

เพ่งดู	=	อาโลเกติ
เพ่งพิจารณาดู	=	โอโลเกติ
โพก	=	ปเวเฐติ
โพนทนา	=	อุชฺฌายติ
เพิ่มเข้า	=	ปกฺขิปติ, นิกฺขิปติ
เพียงพอ	=	ปโหติ
ไพโรจน์	=	วิโรจติ
ฟอก	=	โธวติ
ฟัง	=	สุณาติ
ฟาน	=	กินฺนติ
ฟุ้ง (-กิเลส)	=	สมุทาจรติ
ฟุ้งไป (-กิเลส)	=	ปวายติ
ม้วน (-ด้วยวัตถุ)	=	ปเวเฐติ, เวเฐติ
ม้วน (ผ้า, เสื่อ)	=	สังหรติ
มองดู	=	อาโลเกติ
มองเห็น (ด้วยใจ)	=	สมนุปสฺสติ
มองเห็นชัด (-นิพพาน)	=	สจฺฉิกโรติ
มอบให้	=	นิยฺยาเทติ
มอบหมาย (-การงาน)	=	อาโรเปติ
มัด	=	พนฺธติ
มา	=	อาคจฺฉติ, อายาติ

มี	=	อตฺถิ
มีค่า	=	อคฺฆติ
มี, เป็น		โหติ, อตฺถิ, ภวติ
มีอยู่	=	สำวิชฺชติ
มุง (-เรือน)		ฉาเทติ
มุ่งหวัง	=	ปตฺถาสีสติ
เม้ม (-ริมฝีปาก)	=	ปลิฆติ
โม่	=	มสติ
โม้	=	วิกตฺถติ
มัว (ตา-)	=	ธูมายติ
ไม่มี	=	นตฺถิ
ยกขึ้น (-ธง)	=	อุสฺสาเปติ
ยกขึ้น (สู่)		อาโรเปติ
ยกขึ้น (-อวัยวะ, สิ่งของ)	=	อุกฺขิปติ
ยกโทษให้	=	ขมติ
ยกให้	=	ปฏิปาเทติ
ย่นย่อเข้า	=	สงฺขิปติ
ย้อนกลับไป	=	ปจฺเจติ
ย้อนกลับมา	=	ปฺเนติ
ย้อนถาม	=	ปฏิปุจฺฉติ
ยอมรับ (-โอวาท)	=	สมฺปฏิจฺฉติ

ย้อม (-ผ้า)	=	รชติ
ย่อหย่อน	=	โอสกฺกติ
ย่อย (-อาหาร)	=	วิลียติ
ยักย้าย	=	วินิวตฺเตติ
ยังคงมีอยู่	=	วตฺตติ
ยังยั้งอยู่	=	วีตินาเมติ
ยัน	=	อุปฺปีเฬติ, โอปีเฬติ
ยิง	=	วิชฺฌติ
ยินดี	=	ตุสฺสติ, สนฺตุสฺสติ
ยินดีตาม	=	อนุรุชฺฌติ
ยินดียิ่ง	=	อภิรมติ
ยินดีรับ	=	สาทิยติ
ยึดเอา	=	คณฺหาติ
ยืน		ติฏฺฐติ
ยุ (ให้ทำผิด)	=	อุยฺโยเชติ
ยุบ (ให้แตกกัน)	=	ปริภินฺทติ
แยกไป	=	วิคจฺฉติ
แย่ง	=	วิลุมฺปติ
โยนลง	=	ย่วกฺขิปติ
เยาะเย้ย	=	อุปฺผณฺเฑติ
เยี่ยวรด	=	อุมฺมิหติ

ย่ำยี	=	อภิมทฺทติ
รด	=	สิญฺจติ
รดลง	=	โอสิญฺจติ
รบ	=	ยุชฺฌติ
รบกวน	=	วิเหเจติ
รม (-ควัน)	=	ธูปายติ
รวบรวม (-ทรัพย์)	=	สหรติ
รวบไว้	=	ปริกฺขิปติ
รวมลง	=	โอสรติ, สโมสรติ
รอคอย	=	อาคเมติ
รอคอย (ซึ่ง)	=	ปฏิมาเนติ
ร้อง (เปล่งเสียงดัง)	=	รวติ
ร้องคั่งลั่น	=	มหาวิรวํ รวติ
ร้องแปร้น	=	วิรวํ รวติ
ร้องแปรแปร้น	=	หตฺถิวิรวํ รวติ
ร้องเพลง	=	คายติ
ร้องไห้	=	รุทติ, โรทติ
ร้องไห้ถึง	=	อนุโรทติ
ร้องไห้หนัก		ปโรทติ
ร้องเอ็ดขึ้น	=	มหาสทฺทํ กโรติ
รอดพ้น	=	วิมุจฺจติ

ร่อนลง	=	โอตรติ
ร้อย	=	อาวุณาติ
ระคน	=	สํสนฺเทติ
ระงับ	=	สมฺมติ
ระงับไป (กิเลส-)	=	วิกฺขมฺภติ
ระลึก	=	สรติ
ระลึกถึง	=	อนุสฺสรติ
ระวัง	=	สำวรติ
รัก	=	ปิยายติ
รักษา	=	รกฺขติ, ปาเลติ
รังควาน	=	ปสหติ
รัด (งู-)	=	ปริกฺขิปติ
รัดรึง	=	ปริโยนทฺธติ
รับ	=	ปฏิคฺคณฺหาติ, คณฺหาติ
รับ (-เงินทอง)	=	ปฏิคฺคณฺหาติ, อุคฺคณฺหาติ
รับ (-นิมนต์)	=	อธิวาเสติ
รับรอง	=	สมฺปฏิจฺฉติ
รับสนอง (-คำ)	=	ปฏิสฺสุณาติ, สมฺปฏิจฺฉติ
ร่าย (-มนต์)	=	ปริวตฺตติ
ร่าเริง	=	ปหสติ
ริษยา	=	อุสูยติ, อิสฺสติ

ริด (-นม)	=	ทุหติ
รีบเร่ง	=	อภิธาวติ
รื่นรมย์	=	รมติ
รุ่งเรือง	=	ปชฺชลติ
รู้	=	ชานาติ, มุนาติ
รู้แจ่มแจ้ง	=	วิชานาติ
รู้ชัด	=	ปชานาติ
รู้รอบ	=	ปริชานาติ
เร่งเร้า (ให้ขับเคลื่อน)	=	ปโยเชติ
เร่ไป	=	ปริปฺลวติ
โรยไป	=	อภิกิรติ
โรยลง	=	โอกิรติ
เริ่มตั้ง (-ความเพียร)	=	ปทหติ
เรียก	=	สมุทาจรติ
เรียกมา (-ผู้อยู่ไกล)	=	ปกฺโกสติ
เรียกมา (-ผู้อยู่ใกล้)	=	อามนฺเตติ
เรียน	=	ปริยาปุณาติ, อุคฺคณฺหาติ, อธียติ
เรี่ยราย	=	วิกิรติ
ร่ำรวย	=	อติวิชฺฌติ
ร่ำ (ฟ้อน)	=	นิจฺจติ
ร่ำพึง	=	อาวชฺเชติ

ร่ำไร	=	ปริเทวติ
ลง (จาก)	=	โอโรหติ, โอรุหติ
ลง (สู่, จาก)	=	โอตรติ
ลดราคา	=	อคฺฆํ โอหาเรติ, ปริหาเปติ
ลดลง (ราคา-)	=	ปริหายติ
ลบล้าง (-วาทะ)	=	อาโรเปติ
ล้มลง	=	ปปตติ
ลวง	=	วญฺเจติ
ล่วงละเมิด	=	อติกฺกมติ, วีติกฺกมติ
ล่วงเลย	=	อติกฺกมติ
ลอยไป	=	ปวาหติ, พาหติ
ละ	=	ชหติ
ละได้	=	วิปฺปชหติ
ละเว้น	=	วิชหติ, วชติ
ละอาย	=	ลชฺชติ, หรายติ, หิรียติ
ลัก	=	โจรยติ, อวหรติ
ลั่น (-กุญแจ)	=	กุญฺจติ, เทติ
ลากไป	=	นิกฺกฑฺฒติ
ลากไป (-แอก)	=	วหติ
ล้าง	=	โธวติ
ล้าง (-หน้า)	=	วิกฺขาเลติ

ล้างผลาญ	=	อติมาเปติ
ลาด (-ผ้า, อาสนะ)	=	ปตฺถรติ
ลาดทับ	=	อวตฺถรติ
ลามไป	=	วฑฺฒติ
ล้าช้า	=	วิลมฺพติ
ล้าหลัง	=	โอหียติ
ลืม	=	มุสฺสติ, ปมุสฺสติ
ลืม (-ตา)	=	อุมฺมิเลติ
ลืมเลือน	=	ปมุสฺสติ, ปมุยฺหติ
ลุกขึ้น	=	อุฏฺฐหติ, วุฏฺฐหติ
ลุกโพลง	=	ชลติ
ลุกลาม (เวร-)	=	วฑฺฒติ
เล็งดู	=	อกฺขิโกฏิยา โอโลเกติ
เลยไป	=	อติจฺฉติ
เล่น	=	กีฬติ
แลกเปลี่ยน	=	นิมินาติ
แล่นไป	=	ปกฺขนฺทติ
แล่นไป (จิต-)	=	ชวติ
แลบ (-ลิ้น)	=	นิลฺลาเฬติ
แลดู	=	โอโลเกติ
แลเห็น	=	สมฺปสฺสติ, สมฺเวกฺขติ

เลิกละ	=	ปชหติ
เลี้ยง (-ภิกษุ, แขก)	=	ปริวิสติ
เลี้ยงดู	=	โปเสติ, ภรติ
เลี้ยงดูให้อิ่มหนำ	=	สนฺตปฺเปติ
เลือก	=	อุจฺจินาติ
เลือกเก็บ	=	วิจินาติ, โอจินาติ
เลือกเฟ้น	=	ปจินาติ, ปเจติ
เลือกสรร	=	วิเชติ
เลื่อมใส	=	ปสีทติ
เลื่อย	=	กกเจน ฉินฺทติ
เลื้อยไป (งู-)	=	ปริสปฺปติ, สปฺปติ
ลำบาก	=	กิลมติ
ไหล (เหงื่อ-)	=	มุจฺจติ
ไหลซึม	=	อาสวติ
ไหลไป (น้ำ-)	=	สนฺทติ
ไหลเข้ม	=	อุคฺคมรติ
ไหลออก	=	ปคฺคมรติ
เล่า (ให้ฟัง)	=	อาโรเจติ
วัก (-น้ำ)	=	อุกฺขิปติ
วัด	=	มินาติ
วาง (-อาวุธ)	=	นิกฺขิปติ

วาง (เอามือออก)	=	มุญฺจติ
วาง (เตียง, ตั่ง, ฟูก, หมอน,เก้าอี้)	=	สนฺถรติ
วางไว้	=	ฐเปติ, ฐปยติ
วางอยู่	=	ติฏฺฐติ
วิ่งวอน	=	อายาจติ
วิ่งเวียน	=	ภมติ
วิ่งเข้าไป	=	อุปธาวติ
วิ่งไป	=	ธาวติ
วิ่งมา	=	อาธาวติ
วิ่งเร่ร่อนไป	=	สนฺธาวติ
วิด (-น้ำ)	=	อุสฺสิญฺจติ
แวดล้อม	=	ปริวาเรติ
เวียน	=	อาวิญฺชติ
เวียนไปตาม	=	อนุปริยายติ
ไว้วางใจ	=	วิสฺสสติ, วิสฺสาเสติ
เศร้าโศก	=	โสจติ
เศร้าโศกถึง	=	อนุโสจติ
เศร้าหมอง	=	กิลิสฺสติ
ศึกษา	=	สิกฺขติ
ศึกษาตาม	=	อนุสิกฺขติ
ศูนย์หายไป (จาก)	=	วิคจฺฉติ

สกัดกั้น (-คุณความดี)	=	ปฏิพาหติ
สงบ	=	อุปสมฺมติ
สงบระงับลง	=	ปฏิปสฺสมฺภติ
สงบราบคาบ	=	วูปสมติ
สงวน	=	สำยมติ
สงเคราะห์	=	สงฺคณฺหาติ
ส่งคืน	=	ปฏิปหิณาติ
ส่งไป (-คน)	=	อุยฺโยเชติ
ส่งไป (สิ่งมีชีวิต, ไม่มีชีวิต)	=	ปหิณาติ, เปเสติ
ส่งให้, ยื่นให้	=	หฺเถ เทติ
สดุดี	=	โถเมติ
สะดุ้ง	=	ตสติ
แสดง (ชี้แจง)	=	ทสฺเสติ
แสดง (-ธรรม)	=	เทเสติ
แสดง (อธิบาย)	=	ทีเปติ, ทสฺเสติ
แสดงออก	=	นิทฺทิสติ
แสดงให้พิสดาร	=	วิตฺถาเรติ
แสดงอ้าง	=	อปทิสติ
สน (-เข็ม	=	อาวุณาติ
สนใจฟัง	=	นิสาเมติ, นิสามยติ
สนทนา	=	สลฺลปติ

สะบัด (-มีด)	=	ปหรติ
สะบัดสะบิ้ง	=	วิลสติ
สมควร	=	อรหติ
สมควร (ญัตติ-)	=	ขมติ
สมควร (-แก่)	=	กปฺปติ
สมควร (-ซึ่ง)	=	อรหติ
สมควร (ออกความเห็น)	=	วฏฺฏติ
สมาคม	=	สมาคจฺฉติ
สยาย (-ผม)	=	มุณฺจติ
สรรเสริญ	=	ปสสติ
สร้าง (-บารมี)	=	ปูเรติ, วิจินาติ
สลดใจ	=	สำเวชติ
สลบ, เป็นลม	=	มุจฺฉติ
สละ	=	จชติ
สละให้	=	วิสฺสชฺเชติ
สวด (-ปริตต์)	=	กโรติ
สวม (-รองเท้า)	=	อารุหติ
สวม (เกราะ)	=	สนฺนยฺหติ
สวมกอด	=	อาลิงฺคติ
สว่างไสว	=	โอภาสติ, วิชฺโชตติ
เสวย (-สุข,ทุกข์)	=	ปฏิสำเวเทติ

เสวยราชย์	=	รชฺชำ กาเรติ
เสวย (-อารมณ์)	=	เวทยติ
เสวย (-สมบัติ, สุข,ทุกข์)	=	อนุภวติ, อนุโภติ
แสวงหา	=	คเวสติ, ปริเยสติ, มคฺเคติ, เอสติ
ส่อง (-ญาณ)	=	โอตาเรติ
ส่องดู	=	โอโลเกติ
ส่องแสง	=	ปฏิปฺผรติ
ส่องสว่าง	=	ปฏิภาสติ
สอดเข้า	=	ปกฺขิปติ
สอน (-ศิลปวิทยา)	=	อุคฺคณฺหาเปติ
สะอาด	=	ปริสุชฺฌติ
สอบสวน	=	วิจาเรติ
สะเทือน	=	สมิญฺชติ
สะสม, สั่งสม	=	อาจินาติ
สักการะ	=	สกฺกโรติ
สังเกต	=	สลฺลกฺเขติ
สังเกตเห็น	=	อนุปสฺสติ
สั่ง	=	อาณาเปติ
สั่งสมไว้	=	อุปจินาติ
สั่งสอน	=	อนุสาสติ
สั่น	=	เวธติ

สั่นงกงัน	=	ปเวธติ
สันโดษ	=	สนฺตุสฺสติ
สัมผัส	=	สมฺผุสฺสติ
สัมพันธ์	=	สมฺพนฺธติ
สาด (-น้ำ)	=	ขิปติ
สามารถ	=	สกฺโกติ
สารภาพ (-ความผิด)	=	ปฏิเทเสติ
สิง (ผี-)	=	อธิมุจฺจติ
สี	=	ฆสติ
สี (-ไฟ)		นิมฺมเถติ
สึก (ลาสิกขา)		คฺหาเปฺพพชติ
สืบเนื่องไป	=	ปวตฺตติ
สุม	=	อาลิมฺปติ
สู่ขอ (-สาว)	=	วาเรติ
สูด	=	ฆายติ
สูบ (-เตา)	=	ธูมาเปติ
เสียดแทง (โรค-)	=	รุชติ
เสียดสี	=	ฆฏฺเฏติ
เสื่อมไป	=	ปริหายติ
เสื่อมสูญ	=	อนฺตรธายติ
สำรวจดู	=	อนุวิโลเกติ

สำรวม	=	สญฺญเมติ, สํยเมติ
สำเร็จ	=	อิชฺฌติ, สมิชฺฌติ
สำเร็จ (-อิริยาบถ)	=	กปฺเปติ
ใส่ (-น้ำ)	=	เทติ
ใส่ (-กุญแจ)	=	เทติ
ใส่เข้า (-วัตถุ)	=	ปกฺขิปติ
แหงนดู	=	อุลฺโลเกติ
หดเข้า	=	ปฏิกุฏติ
หดหู่ (จิต-)	=	ปฏิกุฏติ
หนักใจ	=	หรายติ
หนีไป	=	ปลายติ
หนีไป (จาก)	=	ปลายติ
ห่ม (-ผ้า)	=	ปารุปติ
หมกมุ่น	=	วิสีทติ
หมดจด	=	วิสุชฺฌติ
หมดไป	=	ขียติ
หมุน	=	อาวฏฺฏติ
หมุน (ซึ่ง)	=	ภมติ
หมุนไป่	=	ปริวตฺตติ
หมุนเวียนไป	=	สังวตฺตติ
หมอบลง	=	นิปตติ, นิปชฺชติ

เหมาะสม	=	ยุชฺชติ
ไหม้	=	ฑหติ
หยั่งลง (-สมุทร, ป่า)	=	โอคาหติ
หยิบให้	=	อจฺฉราย คเหตฺวา เทติ
เหยียด	=	ปสาเรติ
เหยียด (-มือ)	=	ปสาเรติ
เหยียบย่ำ	=	อกฺกมติ, มทฺทติ
หยอด	=	อญฺชติ
หลบ (ศัตราอาวุธ)	=	วญฺเจติ
หลั่ง (-น้ำตา)	=	ปวตฺเตติ
หลั่งออก (-น้ำฝน)	=	ปเวจฺฉติ
หลับ (นอน)	=	นิทฺทายติ, สุปฺปติ, นิทฺทำ โอกฺกมติ
หลับ (-ตา)	=	นิมฺมิเลติ
หลีกไป (-จากสถานที่)	=	ปกฺกมติ
หลีกไป (-จากหมู่คณะ)	=	วูปกาเสติ, ววกสฺสติ
หลีกเว้น (ซึ่ง)	=	ปริพฺพชติ , ปริวชฺเชติ
หลุดไป	=	ปริมุจฺจติ
หลุดพ้น	=	ปมุจฺจติ, ปมุญฺจติ
เหลียวดู	=	วิโลเกติ
หลอกลวง	=	สญฺญาเปติ
เหลือ	=	อวสิสฺสติ

หวัง	=	อาสีสติ
หวังได้	=	อากงฺขติ
หวั่นไหว	=	กมฺปติ, สมีรติ
หวาดเสียว	=	สนฺถมฺภติ
หวาดหวั่น	=	สนฺตสติ
หว่าน (-พืช)	=	วปติ
ไหว	=	จลติ
ไหว้	=	วนฺทติ
หัก (ซึ่ง)	=	ภญฺชติ
ห้าม (-จิต, บุคคล)	=	นิวาเรติ, ปฏิพาหติ
ห้าม (-ความตาย)	=	ปฏิพาหติ
ห้ามปราม	=	วาเรติ
หายไป	=	อนฺตรธายติ
หุง	=	ปาติ
เห็น	=	ปสฺสติ, อเวกฺขติ
เห็นแก่ (-ความลำบาก)	=	คเณติ
เห็นแจ้ง	=	อิกฺขติ
เห็นประจักษ์ (ด้วยใจ)	=	วิปสฺสติ
แห้ง	=	สุกฺขติ
ห่อ (-ปีก)	=	วิสชฺเชติ
ห้อยลง	=	โอลมฺพติ

เหี่ยว	=	มิลายติ
เหี่ยวแห้งไป	=	ปริมิลายติ
เหือดแห้ง	=	ปริสุสฺสติ
หัวเราะ	=	หสติ
หัวเราะก้ากใหญ่	=	มหาหสิตํ หสติ
ให้	=	อทาติ, เทติ
ให้คืน	=	ปฏิเทติ
ให้จับ (-สลาก)	=	วิจาเรติ
ให้เกียรติ	=	สมฺมาเนติ
ให้ผล	=	ปจฺจติ
ให้ตีกลองประกาศไป		เภริญฺจาราเปติ
ให้พอใจ	=	อสฺสาเทติ
อดกลั้น	=	ติติกฺขติ, อธิวาเสติ
อดทน	=	ขมติ
อธิบาย	=	โวหรติ
อธิษฐาน	=	อธิฏฺฐติ
อนุญาต	=	อนุชานาติ
อบ	=	ธูปายติ
อภิเษก	=	อภิสิญฺจติ
อยู่ (ประจำ)		วสติ
อยู่ (เปลี่ยนอิริยาบถ)	=	วิหรติ

อวยชัย	=	ชยาเปติ
ออก (จากฌาน)	=	วุฏฺฐหติ
ออกเดิน	=	ปายาติ
ออกบวช	=	อภินิกฺขมติ
ออกปากขอ	=	วิญฺญาเปติ
ออกไป	=	นิกฺขมติ
ออกไป (จากสงสาร)	=	นิสฺสรติ, นิยฺยาติ
ออกไปเสีย	=	อปคจฺฉติ, อเปติ
อังคาส (ด้วยอาหาร)	=	ปริวิสติ
อาจ (กล้า, สามารถ)	=	วิสหติ
อาจหาญ	=	อุสฺสหติ
อาเจียน	=	วมติ, ฉฑฺเฑติ
อาเจียนเป็นโลหิต	=	โลหิตํ ฉฑฺเฑติ
อาบ (-น้ำ)	=	นหายติ
อาศัยอยู่	=	ปฏิวสติ
อุ้มชู	=	ธาเรติ
อุปฐาก	=	อุปฏฺฐหติ
แอบอยู่	=	นิลียติ
เอียงกาย	=	วินมติ
เอี้ยวดู	=	อวโลเกติ
เอี้ยวกาย	=	วิชมฺภติ

เอื้อมมือไป	=	หตฺถ วิสฺสชฺเชติ
อำลา	=	อาปุจฺฉติ
ไอ	=	อุกฺกาสติ
เอา (-การ)	=	วหติ
เอาใจใส่	=	มนสิกโรติ
เอามือจุ่มลง	=	หตฺถ โอตาเรติ
เอาไว้	=	จเปติ
เอาอกเอาใจ	=	สมสฺสาเสติ

๔๓. ศัพท์วิเสสนะ

กระด้าง, แข็ง	=	ถทฺธ
กระด้อรีอร้น	=	อุสฺสุก, พฺยาวฏ, อเปกฺขก
กลม	=	วฏฺฏ, วฏฺฏุล, นิคฺคต
กล้า, แข็ง, คม	=	ภุส, ติขิณ, ติณฺห, ติพฺพ
กล้าหาญ, องอาจ	=	ปฏิภาขุคฺค, สูร
กลิ้ง, โคลง, ไหว	=	จญฺจล, จล, โลล, ตรล
แกล้วกล้า	=	วิสารท, วีร
เกลี้ยง	=	มฏฺฐ, สมฏฺฐ
กลัว, ขี้ขลาด	=	ภีรุ, ภีรุก, ภิสีก
ไกล	=	ทูร, วิปฺปกฏฺฐก

ใกล้	=	อาสนฺน, สามนฺต, นิกฏ, อนฺติก, สนฺติก, สมีป, อวิทูร, อภฺยาส, สนฺติกฏฺฐ, อุปนฺติก, อุปกฏฺฐ
กว้าง	=	วิสาล, วิปุล, วิตฺถิณฺณ, วิตฺถต
กว้างขวาง, แพร่หลาย	=	ตต, วิตฺถต, วิสฏ
ก้มหน้า	=	อโธมุข
แก่กล้า	=	ปริปกฺก, นิปฺปกฺก
แก้ไขไม่ได้	=	อเตกิจฺฉ
ก่อน, เก่า	=	ปุราณ, ปุราตน, สนนฺตน, จิรนฺตน
เกิดแต่กำเหนิด	=	โยนิช
เกินพัน	=	ปโรสหสฺส
เกียจคร้าน	=	กุสีต, อลส, ตนฺทิต
เขลา, โง่	=	พาล, มนฺท, อวิญฺญ, ชฬ, พาลิส
ขัดกัน, ตรงกันข้าม, น่าชัง	=	ปฏิกกูล
ขาด	=	ขณฺฑ
ข้ามไปได้ยากยิ่ง	=	สุทุตฺตร
ขี้โกรธ	=	โกธน, โกปี, โรสน
ขี้เซา	=	นิทฺทาสีนี, นิทฺทาลุ
เข็ญใจ, ยากจน	=	ทลิทฺท, ทีน, ทุคฺคต, อกิญฺจน, นิทฺธน
แข็ง, หยาบ	=	กกฺขฬ, นิฏฺฐุร, กจิน, กฺรูร
ไข้หนัก	=	พาฬฺหคิลาน
คด, โค้ง	=	วงฺก, ชิมฺห, กุฏิล, กุญฺจิต, เวกลฺลิต, กฬาร

เคราะห์ดี, มีบุญ = ธญฺญ, สุกตี, ปุญฺญวนฺตุ

คะนอง = ปคพฺภ

คุ้นเคย = ปฏิวิสฺสก, วิสฺสาสิก

แคบ = สงฺกฏ, สมฺพาธ

เคยมีมาแล้ว = ภูตปุพฺพ

ควร, สมควร = ปฏิรูป, อนุจฺฉวิก

ค่อนข้างเขลา = มนฺทธาตุก

ค่อนข้างหนวก = พธิรธาตุก

งาม = โสภน, หาริ, มญฺชุ, กลฺยาณ, สุภ, ลฑฺฐก, รุจิร, จารุ, กนฺต

งุ่มง่าม = ชฬ

โง่ = พาล

เงียบเสียง = นิสฺสทฺท

แจ้ง, ประจักษ์ = ปจฺจกฺข

แจ่มแจ้ง, ฉลาด = ปฏุ, พฺยตฺต

เจริญ = ภทฺทก, ภทฺร

เจริญที่สุด = เชฏฺฐ

ใจกว้าง = มหาสย, มหชฺฌาสย

ใจขุ่น = ปทูสิตจิตฺต

ใจแคบ = กทริย

ใจดี = สุมน, สุจิตฺต

ใจบุญ = วทญฺญู, วทานีย

ใจยุ่ง = พฺยากุล, วิหตฺถ

ใจเร็ว = ลหุจิตฺต

ใจส่งบ = สนฺตจิตฺต, สนฺตมน

ใจอ่อน = มุทุจิตฺต

เจือปน = มิสฺสก, อุปเสจน

ฉลาด = กุสล, อภิญฺญ, ปฏุ, เฉก

เฉียบแหลม = พฺยตฺต

ชักช้า = จิรกิริย, ทีฆสุตฺต

ช้า = ทนฺธ

ชาติต่ำ = หีนชจฺจ

ชิด, รก = กลิล, คหน, สนฺท

เช่นเรา = มาทิส

ชอบถือตัว = มานชาติก

เชื่อฟัง = อสฺสว

ชำนาญ, มีฝีมือ = กตหตฺถ, ทกฺข, นิปุณ, ปวีณ, สิกฺขิต

ซื่อ, ตรง = ปคุณ, อชิมฺห, อุชุ

เซอะ = ทตฺต

เฒ่า = วุฑฺฒ, มหลฺลก

ดิบ = อามก

ดี = สาธุ, สุนฺทร, วตฺตุ, วาม

ดีใจ, ยินดี	=	ตุฏฺจจิตฺต
ดุ, ร้าย	=	จณฺฑ, อุคฺค, ขร
เด่นที่สุด, สูงสุด	=	อุตฺตม
โดดเดี่ยว	=	เอก, เอกก, เอกากี
ตอน, สูง	=	อุนฺนต, ตุงฺค
ตระหนี่	=	กทริย, กปณ, ถทฺธมจฺฉรี, ขุทฺท
ตะกละ	=	มสฺมร, ภกฺขก
ตั้งมั่น, มั่นคง	=	ถาวร
ติดใจ	=	ปฏิพทฺธจิตฺต
ติดรูป	=	รูปปฺปมาณิก
เต็ม	=	ปุณฺณ, ปริปุณฺณ
เต็ม, อ้วน	=	ปีน, ปีวร, วจร, ถูลฺล, ถูล
เต็มปาก	=	มุขปูร
ตื้น	=	อุตฺตาน
ต่อเนื่องกัน, ไม่เปลี่ยนแปลง	=	กูฏฏฺจ
ต่ำ, ต่ำช้า, เลวทราม	=	นิหีน, หีน, ลามก, ปติกิฏฺจ, นิกิฏฺจ, อธม, โอมก, อิตฺตร, อาวชฺช
สั้น, เตี้ย	=	นีจ, รสฺส, วามน
ถมเงิน	=	รชตขจิต
ถูกความโศกครอบงำ	=	โสกปเรต, โสกาภิภูต
เที่ยง, ยั่งยืน	=	ธุว, นิจฺจ, สทาตน, สสฺสต, สนนฺตน

ทั้งปวง, ทั้งสิ้น	=	สพฺพ, สมตฺต, อขิล, นิขิล, สกล, นิสฺเสส, กสิณ, อเสส, สมคฺค, อนูนก
ทั่วไป, สามัญ	=	สาธารณ, สามญฺญ
น่าเกลียด	=	กุจฺฉิต, วิรูป
น่าใคร่	=	กนฺต
น่าชื่นใจ	=	มนุญฺญ
น่าต้องการ	=	อิฏฺจ
น่าตำหนิ	=	คารยฺห
น่าพอใจ	=	มนาป
น่ารัก	=	เปสล
น่ารื่นรมย์ใจ	=	มโนรม
น่าอัศจรรย์	=	วิมฺหย, อจฺเจริย, อพฺภูต
นิดหน่อย	=	ปริตฺต
แนะนำยาก	=	ทุพฺพินีต
น้อย, เล็ก	=	ขุทฺทก, จูลฺล, จูฬ, อปฺป, อณุ
เน่า	=	ปูติ, ปูติก
บริสุทธิ์	=	ปริสุทฺธ
บาง	=	ตนุ
บาน	=	ปุปฺผิต
บานสะพรั่ง	=	สุปุปฺผิต
บ่ายหน้าไป	=	อภิมุข

เบื้องขวา	=	อปสพฺย, อปสวฺย
เบื้องซ้าย	=	สพฺย, สวฺย
เบา	=	ลหุ, สลฺลหุก
เบาเหวง	=	สลฺลหุก
ประณีต	=	ปณีต
ประเสริฐ	=	วร, อริย, ปุงฺคว, กุญฺชร, สทฺทูล, คามณิ, นาค
ประเสริฐยิ่ง	=	ปวร, อุตฺตร, เสยฺย
ประเสริฐสุด	=	เสฏฺฐ, วิสิฏฺฐ, อคฺคญฺญ, อนุตฺตร
ปรากฏ, มีชื่อเสียง, ชำนาญ	=	ขฺยาต, ปญฺญาต, ปสิทฺธ, ปากฏ; วิสฺสุต, สุต, วิทิต, อภิญฺญาต, ปตีต
ปราศจากธุลี	=	วิคตรช
ปราศจากเปลว	=	วีตจฺจิก
เปลื้องใจ		อุทคฺค
ปลอดภัย	=	นิพฺภย
ปลอดอุปสรรค	=	นิรคฺคห, อพาธ
ปลอม	=	กูฏ
เปลือย	=	ทิคมฺพร, นคฺค, อวตฺถ
เปล่า, ไร้ประโยชน์	=	นิรตฺถก, โมฆ
เปล่า, ไร้สาระ		ตุจฺฉ, สุญฺญ, ริตฺตก, อสาร, เผคฺคุ
ปากกล้า	=	ทุมฺมุข, มุขร, อพทฺธมุข
เป็นของตน	=	นิช, สก, อตฺตนิย

เป็นของบิดา	=	เปตฺติก
เป็นของสงฆ์	=	สงฺฆิก
เป็นเจ้า, เป็นใหญ่	=	ปติ, ปภู, สามิ, อิสฺสร, อธิภู, อยฺย
เป็นที่รัก	=	ปิย
เป็นปรปักษ์	=	ปฏิปกฺขภูต, ปรปกฺขภูต
เป็นผู้เก้อ	=	มงฺกุภูต
เป็นผู้นำ, เป็นหัวหน้า	=	ปุพฺพงฺคม
เป็นหัวหน้า	=	ปมุข, มุขฺย, ปธาน, ปาโมกฺข, โมกฺข
เป็นเอก	=	เอก, อทุติย
เปียก	=	ตินฺต, อลฺล
เปื่อย	=	กุถิต, กุฏฺฐิต
เปื่อยพัง	=	ปภงฺคุณ
ผมหงอก	=	ปลิตเกส
ผุดผ่อง, สว่าง	=	ปภสฺสร, ภาสุร
ผู้ครอบงำความตาย	=	มรณาภิภู
ผู้ลบคนผิด	=	วิปกฺขเสวก
ผู้เดินทาง	=	มคฺคปฏิปนฺน
ผู้ดิความชั่ว	=	ปาปครหี
ผู้แต่งตั้ง	=	ปญฺญาปก
ผู้ต้องการบุญ	=	ปุญฺญตฺถิก
ผู้ทำบาป	=	ปาปการี

ผู้นับถือ	=	มามก
ผู้พึ่งคนอื่น	=	ปรายตฺต, ปราธีน
ผู้พึ่งพาอาศัย	=	ปริคฺคห, อธีน, สนฺตก, ปายตฺต
ผู้พูดให้ร้าย	=	นิปจฺจวาที
ผู้รู้ประมาณ	=	มตฺตญฺญู
ผู้หลงทาง	=	มคฺคมูฬฺห
ผู้หวังบุญ	=	ปุญฺญเปกฺข
ผู้หาความสุข	=	สุเขสี
ผอม	=	กิส
พร่อง, หย่อน	=	อูน, อูนก
พร้อมใจกัน	=	สมคฺคจิตฺต
พร้อมทั้งบริวาร	=	สปริวาร
พร้อมทั้งลูกเมีย	=	สปุตฺตทาร
พร้อมเพรียง	=	สมคฺค
พึงใจ	=	สุภค, ทยิต, วลฺลภ, หชฺช
พูดเหลวไหล	=	วาจาล
ไพเราะ	=	มธุร
มักเบียดเบียน	=	หึสาสีล
มั่งคั่ง, มีทรัพย์	=	อฑฺฒ, อิทฺธ
มั่น	=	ทฬฺห, ถาวฺห
มาก, เจริญหนักหนา	=	ปจุร, ปหูต, พหุ, พหุล, สมฺพหุล, เขภุยฺย, ภูริ

มากยิ่ง, เหลือ	=	อติริตฺต, อธิก
มากอย่าง, ต่าง ๆ	=	พหุวิธ, วิวิธ, นานารูป
มิใช่ญาติ	=	อญาตก
มีกลิ่นเหม็น	=	ทุคฺคนฺธ
มีกลิ่นหอมระรื่น	=	สุรภิคนฺธ
มีกรรมชั่ว	=	ปาปกมฺมี
มีกรรมเลวทราม	=	นิหีนกมฺม
มีการงานสะอาด	=	สุจิกมฺม
มีกำลังมาก	=	มหพฺพล
มีความคุ้นเคย	=	วิสฺสาสิก
มีความตายเป็นที่สุด	=	มรณนฺต, มรณนฺติก
มีความมักมาก	=	มหาตณฺห, มหิจฺฉ
มีความรู้น้อย	=	มนฺทพุทฺธิ
มีความเลื่อมใสมาก	=	ปสาทพหุล
มีความโศก	=	โสกี
มีความสุข	=	สุขี
มีค่าน้อย	=	อปฺปคฺฆ
มีเงาชิด	=	สนฺทจฺฉาย
มีเงาห่าง	=	วิรจฺฉาย
มีใจกรุณา	=	หทยาลุ, หทยี
มีใจข้องเกี่ยว	=	ลคฺคจิตฺต

มีใจบันเทิง	=	ปมุทิตจิตฺต, ปมุทิตมน
มีใจเป็นหัวหน้า	=	มโนปุพฺพงฺคม
มีใจรักใคร่	=	วจฺฉล
มีใจเลื่อมใส	=	ปสนฺนจิตฺต, ปสนฺนมน
มีชาติทัดเทียมกัน	=	สมชาติก
มีทรัพย์มาก	=	มหทฺธน
มีทุกข์	=	ทุกฺขี, ทุกฺขิต
มีนิสัยอ่อน	=	มุทุชาติก
มีน้ำใส		ปสนฺโนทก, อจฺโฉทก
มีในภายใน		อชฺฌตฺติก
มีบุญคุณมาก		พหุปการ
มีบุญมาก		มหาปุญฺญ
มีใบเขียว		หริตปตฺต
มีปัญญาน้อย	=	มนฺทปญฺญ
มีปัญญารักษาตน		นิปก, เนปก
มีปัญญาสมบูรณ์		ปญฺญาสมฺปนฺน
มีผลมาก		มหปฺผล
มีแผล	=	วณิต, วณี
มีเพียรมาก	=	มหาธิติ, มหุสฺสาห
มีภัยมาก	=	มหพฺภย
มีโภคะมาก	=	มหาโภค

มียศ	=	ยสสฺสี
มีราคาแพง	=	มหคฺฆ
มีวาจาไพเราะ	=	มธุรวาจ, วคฺคุวท
มีวาทะจัดจ้าน	=	ธุตวาท
มีศรัทธา	=	สทฺธาลุ, สทฺทาชาตฺต
มีสติมั่นคง	=	ปฏิสฺสติ
มีหน้าเบิกบาน	=	ปหสิตมุข
มีองค์แปด	=	อฏฺฐงฺคิก
มีอันตราย	=	สปริปนฺถ
มีอานิสงส์มาก	=	มหานิสฺส
มีอาหารมาก	=	มหาภกฺข
มือสะอาด	=	ปยตปาณิ
เมินเฉย	=	อนเปกฺข, อนุเสฺสก, นิรุสฺสุก
มัวเมา	=	ปมตฺต
ไม่กระตือรือร้น	=	อพฺยาวฏ
ไม่แก่	=	อชร
ไม่เกียจคร้าน	=	อตนฺทิต, อนลส, อกุสีต
ไม่ขาด	=	อขณฺฑ
ไม่ขาดสาย	=	นิรนฺตร
ไม่เคลื่อน	=	อจฺจุต
ไม่คู่ควร	=	อภพฺพ

ไม่แจริญ	=	อภทฺทก
ไม่เฉียบแหลม	=	อจฺเฉก, อพฺยตฺต
ไม่เชื่อฟัง	=	อนสฺสว
ไม่ใช่สัตว์	=	นิสฺสตฺต
ไม่ดี	=	อสุนฺทร
ไม่ตรงกัน	=	วิสภาค
ไม่ตาย	=	อมต, อมร
ไม่เที่ยง	=	อนิจฺจ
ไม่ทำลาย	=	อผลฺล
ไม่ผิด, ถูก	=	อปณฺณก, อวิรุทฺธ
ไม่มีแกน	=	นิสฺสาร, อสาร
ไม่มีความกระวนกระวาย	=	นิทฺทร
ไม่มีความผิด	=	นิรปราธ
ไม่มีความระแวง	=	นิราสงฺก
ไม่มีเจตนา	=	อเจตน
ไม่มีเจ้าของ	=	อสฺสามิก, นิสฺสามิก
ไม่มีชีวิต	=	นิชฺชีว
ไม่มีชื่อเสียง	=	อปณฺณาต, อปากฏ
ไม่มีเชื้อ	=	นิรินฺธน
ไม่มีทรัพย์	=	นิทฺธน
ไม่มีที่พึ่ง	=	อนาถ

ไม่มีทุกข์	=	อนีฆ
ไม่มีโทษ	=	นิทฺโทส, อนวชฺช
ไม่มีน้ำ	=	นิรุทก
ไม่มีบาป	=	นิปฺปาป
ไม่มีบุญคุณ	=	นิรุปการ
ไม่มีแผล	=	อพฺพณ
ไม่มีแมลง	=	นิมฺมกฺขิก
ไม่มีรัศมี	=	นิปฺปภ
ไม่มีเลือด	=	นิลฺโลหิต
ไม่มีศีล	=	นิสฺสีล
ไม่มีเสียงร้อง	=	นิรว
ไม่มีหนัง	=	นิตฺตจ
ไม่มีอุบาทว์	=	อนุปทฺทว
ไม่มีอุปกิเลส	=	นิรุปกิเลส
ไม่เร่าร้อน	=	อนาตุร
ไม่ไร้ผล	=	อนิปฺผล
ไม่สม่ำเสมอ	=	วิสม
ไม่สะอาด	=	อสุทฺธ, มลิน
ไม่เหลือ	=	มิรวเสส
ไม่หวั่นไหว	=	อจล, อกมฺปน
ไม่ห่วงใย	=	นิราลย

ไม่หอม	=	นิคฺคนฺธ, อคนฺธ
ยังแก้ไขได้	=	สเตกิจฺฉ
ยาว	=	อายต, ทีฆ
ยิ่ง	=	อธิก
ยิ่งยวด	=	อุกฺกฏฺฐ, ปกฏฺฐ
ยิ่งใหญ่	=	โอฬาร
เย็น	=	สีต, สีตล
ย่ำยวน	=	อพฺยาเสก, อเสจน
รกโลก	=	โลกชฏิต, โลกวฑฺฒน
ร้ายกาจ	=	หลาหล
เร็ว	=	สีฆ, ลหุ
รู้ทันเหตุการณ์	=	การณิก, ปริกฺขก
ร้อน	=	อุณฺห
ไร้ปัญญา	=	นิปฺปญฺญ
ไร้อำนาจ	=	อวส, วิวส
เร่าร้อน	=	อาตุร
ละเอียด	=	นิปุณ, สุขุม
ละเอียดยิ่ง	=	สุนิปุณ
ละเอียดอ่อน	=	สุขุมาล, โกมล, สุกุมาร
ลามก	=	ลามก
ลึก	=	คมฺภีร

เล็กน้อย	=	กติปย
เลิศ, เยี่ยม	=	อคฺค
ว่าง่าย	=	สุพฺพจ
วอกแวก	=	จปล
สกปรก	=	กิลิฏฺฐ
สงบเสงี่ยม	=	โสรต
สนิท	=	สินิทฺธ
สละสลวย	=	สิลิฏฺฐก
เสมอ, เหมือน	=	สม
สะเพร่า, เลว	=	ชมฺม
สะอาด, บริสุทธิ์	=	นิมฺมล, สุทฺธ
สะอาด, หมดจด	=	ปวิตฺต, ปูต, เมชฺฌ
สามเหลี่ยม	=	ติโกณก
สิ้นสงสัย	=	นิพฺเพมติก
สี่เหลี่ยม	=	จตุรสฺส
สุก	=	ปกฺก, กุจิต
สุดท้าย, หลัง	=	จริม, ปจฺฉิม, ปนฺต, ชิมญฺญ,ปริยนฺต,อนฺต,อนฺติม
สูง	=	อุจฺจ, อุจฺฉิต, ตุงฺค
สวย	=	อภิรูป, โสภน
สวยเก๋	=	สุรูป
เสียใจ	=	ทุมฺมน, วิมน

สำเร็จด้วยใจ	=	มโนมย
ใส	=	อจฺฉ, ปสนฺน
หงาย	=	อุตฺตาน
ใหญ่	=	มหนฺต, พฺรหา, อุรุ
หนัก	=	ครุก, ภาริย
หนักแน่น	=	นิพฺพิการ
หนักในรูป	=	รูปครุก
หนักยิ่ง	=	อติครุก
หนา	=	พหล
หนาทึบ, ชิด	=	ฆน, สนฺท
หนาแน่น	=	ปุถุ, ปุถุล
หนุ่ม	=	ตรุณ
หน่อยหนึ่ง	=	โถก
หมดความคด	=	นิวงฺก
หมดความพอใจ	=	นิรสฺสาท, นิราสาส
หมดความละอาย	=	นิลชฺช
หมดความเศร้าโศก	=	นิสฺโสก
หมดความห่วงใย	=	นิรเปกฺข
หมดสง่า	=	นิสฺสิริก
หม่นหมอง	=	มลิน, มลีมส
ใหม่	=	นว, นูตน, ปจฺจคฺฆ, อภินว

หยาบ	=	โอพาริก
หยาบโลน	=	กกฺกส
หย่อน	=	สิถิล
หลง	=	มูฬฺห
หลายอย่าง, มาก	=	พหุเภท, อุจฺจาวจ
หันหน้าไป	=	อภิมุข
ห่าง, บาง	=	ตนุ, เปลว, วิรฬ
หาคนเปรียบมิได้	=	อปฺปฏิคฺปุคฺคล, อปฺปฏิปุคฺคล
หาค่ามิได้	=	อนคฺฆ
หาผู้เสมอมิได้	=	อปฺปฏิสม
หาอาหารได้ง่าย	=	สุภิกฺข
หาอาหารได้ยาก	=	ทุพฺภิกฺข
เห็นได้ง่าย	=	สุทสฺส
เห็นได้ยาก	=	ทุทฺทส
แห้ง	=	สุกฺข
เหี้ยน	=	กุณฺจ
เหี่ยว	=	มิลาต
หัวโล้น	=	มุณฺฑสิร, มุณฺฑก
หัวหงอก	=	ปลิตสิร
อร่อย	=	มธุร
องอาจ	=	อุสภ, อาสภ

อดกลั้น = ติติกฺขวนฺตุ, สหน

อดทน = ขนฺติก, ขนฺติมนฺตุ, ขมน

อดอาหาร = นิราหาร

เอ็นดู = การุณิก, ทยาลุ, สูรต

โอบอ้อมอารี = ทานโสณฺฑ, พหุปฺปท

อ่อนโยน, อ่อน = มุทุ

เอาใจใส่ = ตปฺปร, อาสตฺต

๔๔. ศัพท์กิริยากิตก์บางศัพท์

กระสัน = อุกฺกณฺฐิต

โกรธ = กุทฺธ

กว้างขวาง, แพร่หลาย = ตต, วิตฺถต, วิสฏ

ก้าวกลับ, ถอยกลับ = ปฏิกฺกนฺต

ก้าวไป = อภิกฺกนฺต

ก้าวล่วง, ล่วงเลย = อติกฺกนฺต

เกิด = ชาต

เกิดขึ้น = อุปฺปนฺน

แก่จัด, สุก = ปกฺก

แก่, คร่ำคร่า = ชิณฺณ, ชริต

แก่งอม, แก่กล้า = ปริปกฺก

กำเริบ = กุปฺปิต

กำหนัด = รตฺต

ขะมักเขม้น = อุยฺยุตฺต

ข้องอยู่ = อาสตฺต

ขึ้น (จากน้ำ) = อุตฺติณฺณ

ขึ้นไป (สู่) = อุคฺคต, อารุฬฺห

เข้าไปตาม = อนุปวิฏฺ

คล้อง = โอลคฺค

คลุกคลี, ระคน = สํสคฺค, สํสฏฺ

เคลื่อน (ตาย) = จุต

เคลื่อน (คลาดเคลื่อน) = คลิต

ควร = ยุตฺต

คุ้นเคย = วิสฺสฏฺ

งดเว้น = ปฏิวิรต

งอกขึ้น = รุฬฺห

เจริญขึ้น, เติบโต = สวฑฺฒ

ฉิบหาย = วินฏฺ, นฏฺ

ชื่นชม, ยินดี = ปมุทิต, ปีต

ชุ่มเปียก = ตินฺต, กิลินฺน

เชื่อ = สทฺทหิต

ซ่านไป = วิกฺขิตฺต

ดับ = ปรินิพฺพุต, นิพฺพุต

เดือดพล่าน	=	ปกุฏฺฐิต
ดำรง	=	ปติฏฺฐิต
ตก	=	ปติต
ตั้งใจมั่น	=	สมาหิต
ตั้งมั่น	=	อุปฏฺฐิต
ตั้งลง	=	โอหิต
ตื่น,	=	ปพุทฺธ, ปพุชฺฌิต
แตก	=	ผลิต
แตก, (อัน-) ทำลาย	=	ทาลิต, ภินฺน, เภทิต
เต็ม	=	ปุณฺณ, ปูริต
ถึง, (อัน-) ถึง	=	ปตฺต
ถึงโดยลำดับ	=	อนุปตฺต
ทะเล้นออก	=	นิปฺผลิต
นอน	=	นิปนฺน
น้อมไป	=	นมิต
นั่ง	=	นิสินฺน
นั่งประชุม	=	สนฺนิสินฺน
นับเนื่อง	=	ปริยาปนฺน
เนื่องเฉพาะ	=	ปฏิพทฺธ
บริบูรณ์	=	ปริปุณฺณ
บวช	=	ปพฺพชิต

บังเกิด	=	นิพฺพตฺต
บินขึ้น	=	อุฏฺฐิต
บินลง	=	โอฏฺฐิต
เบื่อหน่าย	=	นิพฺพินฺน
ปฏิบัติดี	=	สุปฏิปนฺน
ประกอบไว้ดี	=	สุขุตฺต
ประชุม	=	สนฺนิปติต
ปราศไป	=	อปคต
แปรไป	=	ปริณต
ปักมั่น	=	อวฏฺฐิต, อวตฺถิต
เปิด	=	วิวฏ
ไป	=	คต
ผิด	=	อปรทฺธ
ฝึกดีแล้ว	=	สุทนฺต
พ้น, หลุด	=	มุตฺต
แพร่หลาย	=	ผีต
พลั้งพลาด	=	ขลิต
พลัดตก	=	ภฏฺฐ
พลุ่งขึ้น	=	อจฺจุคฺคต
ฟัง, (อัน-) ฟัง	=	สุต, สุณิต
ฟูขึ้น	=	อุนฺนต

มา	=	อาคต
เมา	=	มตฺต
ยินดี	=	ตุฏฺฐ
ยินดียิ่ง	=	อภิรต
ยุบลง	=	โอนต
ยืน	=	ฐิต
แย้ม, บาน	=	วิกสิต, ผุลฺล
ร้อน	=	ตตฺต
ร้อนยิ่ง	=	สนฺตตฺต
ระงับ, สงบ	=	สนฺต, สมิต
ระแวง	=	อาสงฺกิต
ร่าเริง	=	หฏฺฐ, ปหฏฺฐ
ลง	=	โอติณฺณ
ลวง	=	วญฺจิต
ละอาย	=	ลชฺชิต, หิริต
แล่นไป	=	ปกฺขนฺน, ปกฺขนฺทิต
ลำบาก	=	กิลนฺต
เศร้าหมอง	=	กิลิฏฺฐ
สงบระงับ	=	อุปสนฺต, ปฏิปสฺสทฺธ
สงัด	=	ปนฺต
สงัดยิ่ง	=	ปวิตฺต

สิ้นไป	=	ปริกฺขีณ, ขีณ
สูงขึ้น	=	อุสฺสนฺน
สำเร็จ	=	นิปฺปนฺน, นิปฺผนฺน
สำรวมดียิ่ง	=	สุปริสำวุต
หนีไป	=	ปลาต
หมดไป, หาย, หยุด	=	วิคต
หลีกไป	=	ปกฺกนฺต, วูปกฏฺฐ
หลุดพ้น	=	ปมุตฺต
เหลือ	=	อวสิฏฺฐ
หวั่นไหว	=	กมฺปิต, จลิต
หวาดระแวง	=	ปริสงฺกิต
หวาดเสียว	=	อุพฺพิคฺค
ห้อย	=	โอลมฺพิต
หัก	=	ภคฺค
หายไป	=	อนฺตรหิต
หิว	=	ขุทิต, ฉาต, ชิฆจฺฉิต, พุภุกฺขิต
เหี่ยวแห้งไป	=	ปริมิลาต
เหาะ	=	อุปฺปติต
ออก (จากฌาน)	=	วุฏฺฐ
ออกไป	=	นิกฺขนฺต
อาบ	=	นหาต

อิ่ม	=	ติตฺต, สุหิต
(อัน-) กระทบ	=	ปฏิหฏ
(อัน-) กระทำ	=	กต
(อัน-) กรอง	=	ปริสฺสาวิต
(อัน-) กล่าว, พูด	=	กถิต, คทิต, ชปฺปิต, ภณิต, ภาสิต, ลปิต, วุตฺต, อภิหิต, อาขฺยาต, อุทิต, อุทีริต
(อัน-) กล่าวคู่	=	อพฺภาจิกฺขิต
(อัน-) กล่าวโทษ	=	อุชฺฌาปิต
(อัน-) กล่าวสอน	=	โอวาทิต
(อัน-) กลิ้งไป	=	ปวิทฺธ
(อัน-) กลืน	=	คิลิต, อชฺโฌหฏ
(อัน-) กลุ้มรุม	=	ปริยุฏฺฐิต
(อัน-) กวาด	=	สมฺมชฺชิต
(อัน-) กัด	=	ฑฏฺฐ, ฑสิต
(อัน-) กั้น, ระวัง, ล้อม	=	รุทฺธ, วลยิต, สำวุต, อาวุต
(อัน-) กิน	=	ภกฺขต, ภุตฺต, อสิต
(อัน-) แก้ออก	=	โอมุณฺจิต
(อัน-) เก็บ	=	โอจิต, อุปจิต
(อัน-) เก็บไว้	=	ปฏิสามิต
(อัน-) กำจัด	=	ธำสิต, วิทฺธำสิต
(อัน-) กำหนด	=	ปริจฺฉินฺน

(อัน-) ขอร้อง	=	อาขาจิต
(อัน-) ขัดสี	=	อุพฺพฏฺฏิต, ฆำสิต
(อัน-) ขับไล่	=	ปณามิต, ปพฺพาชิต
(อัน-) ขุด	=	ขต, ขาต
(อัน-) เข้าคบหา	=	อุปเสวิต
(อัน-) ครอบ	=	ปฏิกุชฺชิต
(อัน-) ครอบงำ	=	อภิภูต, ปเรต
(อัน-) ครุ่นคิดถึง	=	สงฺกปฺปิต
(อัน-) ควักออก	=	อุปฺปาฏิต
(อัน-) คาย	=	วนฺต
(อัน-) คิด	=	จินฺติต
(อัน-) คุกคาม	=	ตชฺชิต
(อัน-) คุ้มครอง	=	ถูพฺห, คุตฺต, โคปิต
(อัน-) คูณ	=	คุณิต
(อัน-) คู้	=	สมฺมิญฺชิต
(อัน-) ฆ่า	=	มาริต
(อัน-) จัดแจง	=	ปฏิปาทิต
(อัน-) จัดแจงไว้เรียบร้อย	=	สุสำวิหิต
(อัน-) จับต้อง	=	อามฏฺฐ
(อัน-) เจาะ, แทง	=	วิทฺธ, เวธิต
(อัน-) จำแนกไว้ดี	=	สุวิภตฺต

(อัน-) ฉาบทา = อุปลิตฺต
(อัน-) ฉุดมา = อากฑฺฒิต
(อัน-) ชมเชย = ถุต, อภิถุต
(อัน-) ชนะ = วิชิต
(อัน-) ชักชอก = อุพฺพาหิต
(อัน-) ชั่ง = ตูลิต
(อัน-) เชื้อเชิญ = นิมนฺติต
(อัน-) ชำระ = โสธิต
(อัน-) ชัก, ล้าง = โธต, โธวิต
(อัน-) ชัด, เหวี่ยง = ขิปิต, ขิตฺต
(อัน-) ชัด, มุ่ง, ยิง = ขิตฺต, นุตฺต, นุนฺน, วิทฺธ, อตฺต, เอริต
(อัน-) ซื้อ = กีต, กีณิต
(อัน-) ซุ้มไว้ = ปโยชิต
(อัน-) ด่า = อกฺโกสิต
(อัน-) ดื่ม = ปีต, ปิวิต
(อัน-) ดุ = ขุสิต
(อัน-) ดูหมิ่น = อปริภูต, อวคณิต, อวญฺญิต, อวมานิต, หีฬิต
(อัน-) ได้ = ลทฺธ
(อัน-) ได้เฉพาะ = ปฏิลทฺธ
(อัน-) ตกรด = อภิกฺุจ
(อัน-) ตกแต่งไว้ดี = สุปญฺญตฺต

(อัน-) ตรึงตรา = ปริสิพฺพิต
(อัน-) ตอก, ปัก = โกฏฺจิต
(อัน-) ต้องการ = อิจฺฉิต
(อัน-) ตักเตือน = โจทิต
(อัน-) ตัด = กนฺติต, สมฺฉินฺน, ทาต
(อัน-) ตัดขาด = อุปจฺฉินฺน
(อัน-) ตัดสิทธิ์ = อุกฺขิตฺต
(อัน-) ตัดสิน = นิจฺฉิต, วินิจฺฉิต
(อัน-) ตามรักษา = อนุรกฺขิต
(อัน-) ติดตาม = อนุพนฺธ, อนุพทฺธ
(อัน-) ติเตียน = นินฺทิต
(อัน-) ตี = ตาฬิต
(อัน-) ตำหนิ = กรหิต, การยฺห
(อัน-) ถอน = ลุญฺจิต, ลูน
(อัน-) ถอน, เถือน = อุพฺพตฺติต
(อัน-) ถอนออก = อพฺพุยฺห
(อัน-) ถาก = ตจฺฉิต, ตนุกต
(อัน-) ถาม = ปุจฺฉิต
(อัน-) ถือเอา = คหิต, คณฺหิต
(อัน-) ถือว่าเป็นของตน = มมายิต
(อัน-) ทรมาน, ฝึก = ทนฺต, ทมิต

(อัน-) ท่วมทับ = อชฺโฌคฺฆต, โอคฺฆต

(อัน-) ทอดลง = โอกฺขิตฺต

(อัน-) ทักทาย = อาลปิต

(อัน-) ทา, ไล้ = ทิฺธ, ลิตฺต

(อัน-) ทิ้ง = ฉฑฺฑิต, ฉฑฺฑฺฑ

(อัน-) แทง = วิทฺธ, นิพฺพิทฺธ

(อัน-) แทงตลอด = ปฏิวิทฺธ

(อัน-) ทำลาย = วิทาลิต

(อัน-) นับถือ = มานิต

(อัน-) นุ่ง = นิวตฺถ

(อัน-) เนรมิต = นิมฺมิต, มาปิต

(อัน-) แนะนำ = วินีต

(อัน-) นำไปเฉพาะ = อภิหฏ

(อัน-) นำมา = อานีต, อาภต, อาหฏ

(อัน-) นำออก = นีหฏ

(อัน-) บรรเทา = ปนุนฺน

(อัน-) บรรลุ = อธิคต

(อัน-) บริจาค = ปริจตฺต

(อัน-) บริโภค = ปริภุตฺต

(อัน-) บวงสรวง = ยิฏฺ

(อัน-) บอกให้ทราบ = นิเวทิต

(อัน-) บัง, มุง = ฉนฺน, ฉาทิต

(อัน-) บูชา = ปูชิต, มานิต, ยชฺจิต, อรหิต

(อัน-) โบย = โปถิต

(อัน-) เบียดเบียน = หต, ปีฬิต

(อัน-) บำบัด = ติกิจฺฉิต

(อัน-) บำเรอ = อุปจริต, อุปาสิต

(อัน-) ปกคลุม = โอตฺถต

(อัน-) ปกปิด = ปฏิจฺฉนฺน

(อัน-) ประกาศ (ให้ได้ยิน), สวด = สาวิต

(อัน-) ประคอง = ปคฺคหิต

(อัน-) ประคับประคอง = ปฏิชคฺคหิต

(อัน-) ปฏิเสธ = ปฏิกฺขิตฺต

(อัน-) ประดับ = ปฏิมณฺฑิต, อลงฺกต,ปสาธิต

(อัน-) ประทุษร้าย = ปทุฏฺ

(อัน-) ประพรม = ปริปฺโผสิต

(อัน-) ประเล้าประโลม = ปโลภิต

(อัน-) ปรารถนายิ่ง = อภิปตฺถิต

(อัน-) ปรุงแต่ง = อภิสงฺขต

(อัน-) ปลูก = โรปิต

(อัน-) ป่าวร้อง = โฆสิต

(อัน-) ปูลาด = อตฺถต

(อัน-) ผูก = กีลิต, พนฺธ

(อัน-) ผูก, มัด = พนฺธ

(อัน-) เผา = ฌาปิต, ฌาม

(อัน-) ฝัง = นิขนิต

(อัน-) พัดไป = วุฬฺห

(อัน-) พัน = ปลิคุณฺจิต

(อัน-) ม้วน, โพก = ปลิเวจิต

(อัน-) มองดู = โอโลกิต

(อัน-) ยกขึ้น = อาโรปิต, อุพฺภต

(อัน-) ยึดมั่น = อุปาทินฺน

(อัน-) ย้ำเกรง = อปจายิต, อปจิต

(อัน-) ย่ำยี = นิมฺมถิต

(อัน-) รด = อภิสิตฺต

(อัน-) รบกวน = อุพฺพาฬฺห

(อัน-) รวบรัดไว้ = ปริโยนทฺธ

(อัน-) ร้อยรัด = สํสิพฺพิต

(อัน-) รักษา = ปาลิต, รกฺขิต, อาวิต

(อัน-) รับ, รับรอง = สมฺปฏิจฺฉิต

(อัน-) รับ (-คำ) = ปฏิสฺสุต

(อัน-) รึงรัด = โอนทฺธ

(อัน-) รู้ = ญาต, มต, วิทิต, อวิคต, ชานิต

(อัน-) เรียน = ปริยาปุต, อุคฺคหิต

(อัน-) เรียบเรียง = รจิต, วิรจิต

(อัน-) ลอย = พาหิต, วาหิต

(อัน-) ละ = หีน, ปหีน

(อัน-) ล้าง = ปยต, โธวิต

(อัน-) ลืม = ปมุสฏฺ

(อัน-) เลี้ยงดู = ปุฏฺ, โปสิต, ภฏ

(อัน-) เลิกถอน = สมุชฺฉิต

(อัน-) วางไว้ = ฐปิต

(อัน-) แวดล้อม = ปริวุต, ปริวาริต

(อัน-) สงสัย = อุสฺสงฺกิต

(อัน-) ส่งไป = อุยฺโยชิต, ปหิต, เปสิต

(อัน-) แสดง = เทสิต, ทสฺสิต

(อัน-) สรรเสริญ = ปสตฺถ, วณฺณิต

(อัน-) สร้าง = มาปิต

(อัน-) สร้างสม = อาจิณฺณ

(อัน-) สละ = จตฺต, โวสฺสคฺค

(อัน-) สวมกอด = อาลิงฺคิต

(อัน-) แสวงหา = ปริเยสิต, มคฺคิต, คเวสิต

(อัน-) เสวย = อนุภูต

(อัน-) สั่งสม = ปริจิต

(อัน-) สาป	=	อภิสปิต
(อัน-) สุม	=	อาลิมฺปิต
(อัน-) เสียดสี	=	ฆสิต
(อัน) ใส่เข้า	=	ปกฺขิต
(อัน-) หุ้มห่อ	=	นิวุต, โอนทฺธ
(อัน-) หงาย	=	อุกฺกุชฺชิต
(อัน-) แหงนดู	=	อุลฺโลกิต
(อัน-) ไหม้	=	อาทิตฺต, ทฑฺฒ
(อัน-) ไหม้หมด	=	สุทฑฺฒ
(อัน-) เหยียด	=	ปสาริต
(อัน-) เหยียบ	=	อกฺกนฺต
(อัน-) เหยียบย่ำ	=	มทฺทิต
(อัน-) หวงแหน	=	ปริคฺคหิต
(อัน-) หว่าน	=	วปิต
(อัน-) ไว้	=	วนฺทิต
(อัน-) ห้าม	=	ปฏิพาหิต
(อัน-) ห้ามปราม	=	วาริต
(อัน-) เห็น	=	ทิฏฺ
(อัน-) ให้	=	ทินฺน
(อัน-) ให้กระเพื่อม	=	โขภิต
(อัน-) ให้เกิดขึ้น	=	อุปาทิต

(อัน-) ให้เคลื่อน	=	จาวิต
(อัน-) ให้ฆ่า	=	มาราปิต
(อัน-) ให้เจริญ, อบรม	=	ภาวิต
(อัน-) ให้โปรดปราน	=	อาราธิต
(อัน-) ให้ลุกโพลง	=	ชลิต, ชาลิต
(อัน-) ให้สิ้นสุด	=	ปริโยสิต
(อัน-) ให้สำเร็จ	=	ราธิต, สาธิต
(อัน-) ให้อดโทษ	=	ขมาปิต
(อัน-) อนุญาต	=	อนุญฺญาต
(อัน-) อบ	=	ธูปิต
(อัน-) อ้างถึง	=	อปทิสิต
(อัน-) อุด, จุก	=	ถกิต
(อัน-) อำลา	=	อาปุจฺฉิต

๔๕. ประโยคและสำนวนที่ควรจดจำ

๑. อจิรํ = ไม่นาน

อจิรํ วตยํ กาโย ปฐวึ อธิเสสฺสติ

ฉุฑฺโฑ อเปตวิญฺญาโณ นิรตฺถํว กลิงฺครํ ฯ ธอ. ๒/๑๔๗

อนิจจา ! ไม่นาน ร่างกายนี้ก็จักปราศจากวิญญาณ ถูกทอดทิ้งนอนทับถมแผ่นดิน เหมือนท่อนไม้ไร้ประโยชน์ ฉะนั้น.

๒. อจิรสฺเสว = ไม่นานนัก

ปุณฺณมุขสฺส ปุสฺสโกกิลสฺส อปเรน สมเยน อจิรสฺเสว อจฺจเยน ขโร อาพาโธ อุปฺปชฺชิ ฯ ขา. ๒๘/๑๑๑

สมัยต่อมา เมื่อเวลาล่วงไปไม่นานนัก นกดุเหว่าขาวชื่อปุณณมุข ก็เกิดโรคร้าย ฯ

๓. อจฺจย = ล่วงไป, ล่วงลับไป (ตาย), ความผิด (โทษ)

อิโต ติณฺณํ มาสานํ อจฺจเยน ตถาคโต ปรินิพฺพายิสฺสติ ฯ

ที. มหา.๑๐/๑๒๔

ตั้งแต่นี้ล่วงไป ๓ เดือน ตถาคตก็จะปรินิพพาน ฯ

โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต โส โว มมจฺจเยน สตฺถา ฯ ที. มหา.๑๐/๑๗๘

อานนท์ ! ธรรมและวินัยที่เราแสดงไว้ บัญญัติไว้แล้วแก่พวกเธอนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอ เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว ฯ

อจฺจโย มํ ภนฺเต อจฺจคมา ยถาพลํ ยถามุฬฺหํ ยถาอกุสลํ....ฯ

ม.ม.๑๓/๑๖๔

พระเจ้าข้า ! ความผิดได้ครอบงำข้าพระองค์แล้ว (=ข้าพระองค์ได้กระทำความผิดแล้ว) โดยที่เป็นคนโง่ เป็นคนหลง เป็นคนไม่ฉลาด ฯ

๔. อชฺชตคฺเค = ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ฯ

อุปาสกํ มํ ภวํ โคตโม ธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณํ คตํ ฯ

ส. ส. ๑๐/๒๕๘

ขอพระโคดมผู้เจริญ โปรดได้รับรองข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีพตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ฯ

๕. อชฺชตคฺเคทานิ (อชฺชตคฺเค+อิทานิ) = บัดนี้ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ฯ

อชฺชตคฺเคทานาหํ อาวุโส อานนฺท อญฺญเตฺรว ภควตา อญฺญตฺร ภิกฺขุสงฺฆา อุโปสถํ กริสฺสามิ สงฺฆมฺมานิ จ ฯ ธอ.๖/๒๐

ท่านอานนท์ ! บัดนี้ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ผมจักทำอุโบสถ และสังฆกรรมทั้งหลายแยกจากพระผู้มีพระภาคเจ้า แยกจากภิกษุสงฆ์ ฯ

๖. อชฺชุณฺโห = คืนนี้ (คืนเดือนหงาย ?)

อชฺชุณฺโห ภนฺเต กาคเมถ, มนุสฺสา วชฺ คตา สปฺปึ อาหริตุ, กาเล หริสฺสถ ฯ วิ. มหา. ๒/๓๗๑

พระคุณเจ้าทั้งหลาย ! คืนนี้ ขอให้รอไว้ก่อน ผู้คนได้ไปดอกโคเพื่อเอาเนยใสแล้ว พระคุณเจ้าจักเอาไปในเวลาอันสมควร ฯ

๗. อญฺญตฺร = นอกจาก, แยกจาก

อมฺหากํ อิมํ ปาปึ อญฺญตฺร สตฺถารา โก ชานิสฺสติ ? สตฺถารํ ปุจฺฉิสฺสาม ฯ ธอ.๕/๓๓

นอกจากพระศาสดาแล้ว ใครเล่าจักรู้จักบาปของพวกเรานี้ได้ ? เราจักทูลถามพระศาสดาดู (ดูข้อ ๕)

๘. อญฺญทตฺถุ (อญฺญทตฺถุ) = โดยแท้

เอวรูโป หิ ภิกฺขุ อภพฺโพ มคฺคผลานิ ปริหานาย, อญฺญทตฺถุ นิพฺพานสฺเสว สนฺติเก โหติ ฯ ธอ. ๒/๑๐๘

ด้วยว่า ภิกษุเห็นปานนี้ ย่อมไม่ควรเสื่อมจากมรรคผล ย่อมอยู่ใกล้พระนิพพาน โดยแท้ ฯ

๙. อญฺญาปกเวเสน = ปลอมตัว

อถ นं (ปญฺเจกพุทฺธं)..... มาโร อญฺญาตกเวเสน อุปสงฺกมิตฺวา "อปิ โว ภนฺเต กิญฺจิ ลทฺธนฺติ ปุจฺฉิ ฯ ธอ. ๒/๓๔

ครั้งนั้น...มารได้ปลอมตัวเข้าไปเฝ้า (พระปัจเจกพุทธเจ้า) พระองค์นั้น แล้วทูลถามว่า "พระองค์ทรงได้อะไรบ้างไหม พระเจ้าข้า ?"

๑๐. อติขิปฺปํ = เร็วนัก

อติขิปฺปํ ภควา ปรินิพฺพุโต อติขิปฺปํ สุคโต ปรินิพฺพุโต...ฯ

ที. มหา. ๑๐/๑๔๘

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปรินิพพานเร็วนัก พระสุคตเจ้าเสด็จปรินิพพานเร็วนัก ฯ

๑๑. อติปฺปเคว = เช้านัก

สตฺถา มธุรสฺสรं นิจฺฉาเรตฺวา "กินฺนุ โข มหาราช อติปฺปเคว อาคโตสีติ ฯ ชา. อ. ๒/๑๔๘

พระศาสดาทรงเปล่งพระสุระเสียงไพเราะ ตรัสถามว่า "มหาบพิตร ทำไมเล่า พระองค์จึงเสด็จมาแต่เช้านัก ?"

อถโข ภควโต เอตทโหสิ "อติปฺปโค โข ตาว เวสาลิยं ปิณฺฑาย จริตุं...." ม.ม. ๑๓/๒๓๖

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้มีพระดำริว่า "การที่จะไปบิณฑบาตในเมืองเวสาลีก็ยังเช้านัก...."

๑๒. อติสายं, อติสายณฺหं = ดึกนัก, ค่ำนัก (เช้านัก, สายนัก)

ภทฺเท ตฺวं อญฺเสุ ทิวเสสุ อิมาย เวลาย น: อาคจฺฉสิ, อชฺช อติสายं – อาคตาสิ ฯ ชา. อ. ๗/๓๑๐

น้อง ! ในวันอื่น ๆ น้องมิได้มาในเวลานี้ วันนี้ น้องมาดึกนัก ฯ

อิทานิ อติสายณฺโห เมโฆ จ อุฏฺฐหิโต ปาโต ว อาคนฺตฺวา ปสฺสิสฺสาม ฯ ธอ. ๑/๑๘

วันนี้ ก็ ค่ำนัก ทั้งเมฆฝนก็ตั้งเค้าขึ้นแล้ว พวกเราจักมาเยี่ยมแต่เช้าตรู่ ฯ

๑๓. อตีว = อย่างยิ่ง

เปตานิ โภติ ปุตฺตานิ ขาทมานา ตฺวं ปุเร, ตุวं ทิวา จ รตฺโต จ อตีว ปริปฺปรสิ ฯ เถรี. ๒๖/๔๘๓

แน่ะเธอ ! เมื่อก่อนนั้น เธอกินลูก ๆ ผู้ซึ่งมรณะไปแล้ว เธอจึงเดือดร้อนอย่างยิ่ง ทั้งกลางวันและกลางคืน ฯ

๑๔. อทฺธา = แน่แท้

อทฺธา เกนจิ นิมนฺติโต ภวิสฺสติ, เสฺว วา ปรเสฺว วา คมิสฺสติ ฯ ธอ. ๘/๑๑๗

(ภิกษุรูปนี้) ท่าจะมีใคร ๆ นิมนต์ไว้ แน่แท้ ท่านจักไปในวันพรุ่งนี้ หรือมะรืนนี้ ฯ

๑๕. อนุกฺกเมน = โดยลำดับ (-นั้น, ฐาน, ถ้วนต่าง ๆ)

อิตโร ปน "อหं คนฺถธุรं ปูเรสฺสามีติ อนุกฺกเมน เตปิฏกं พุทฺธวจนं อุคฺคณฺหิตฺวา คตคตฏฺฐาเน ธมฺมं กเถสิ ฯ ธอ. ๑/๑๓๗

ฝ่ายภิกษุนอกนี้ คิดว่า "เราจักบำเพ็ญคันถธุร" ได้เล่าเรียนพระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎกโดยลำดับแล้วแสดงธรรมในที่ซึ่งตนได้ไปถึงทุกแห่ง ฯ

โส อนุกฺกเมน ยาว โคปฺผกา ยาว ชนุนฺกา ยาว กฏิโต ยาว ถนโต ยาว คีวโต ปวิสิตฺวา หนุกฏฺฐิกสฺส ภูมิยं ปติฏฺฐิตกาเล คาถมาห...ฯ

ธอ. ๑/๑๓๑.

พระเทวทัตต์นั้นถูกแผ่นดินสูบเข้าไปจนถึงเข่า สะเอว นม และจนถึงคอ โดยลำดับ ในเวลากระดูกคางอยู่บนพื้นดิน จึงได้กล่าวคาถา....ฯ

๑๖. อนุปุพฺเพน = โดยลำดับ (-ขนาด, เวลา)

ตา อนุปุพฺเพน มุคฺคมตฺตา กฬายมตฺตา โกลฏฺฐิมตฺตา อามลกมตฺตา เผลุวมตฺตา หุตฺวา ปภิชฺชึสุ ฯ ธอ. ๒/๑๒๘.

ต่อมเหล่านั้นประมาณเท่าถั่วเขียว ถั่วดำ เม็ดกระเบา มะขามป้อม และเท่ามะตูม โดยลำดับ แตกเยิ้มออก ฯ

เต (เถรา)..... "อายาม ตํ ตโต วิหารา นิกฺกฑฺฒิสฺสามาติ ปกฺกมิตฺวา อนุปุพฺเพน ตํ วิหารํ อคมํสุ ฯ ธอ. ๙/๖๓.

(พระเถระ) เหล่านั้นกล่าวว่า "มา, พวกเราจักไล่ภิกษุรูปนั้นออกจากวัดนั้น" แล้วหลีกไปได้ถึงวัดนั้น โดยลำดับ ฯ

๑๗. อนุตมโส = โดยที่สุด

ปรโลกํ คจฺฉนฺตํ อนุคจฺฉนฺโต นาม นตฺถิ, อนุตมโส อตฺตโนปิ สรีรมฺปิ, สพฺพํ ปหาย คนฺตพฺพํ ฯ ธอ. ๒/๑.

ตามปกติ ผู้ที่จะติดตามผู้ไปสู่ปรโลกย่อมไม่มี, โดยที่สุด แม้แต่ร่างกายของตนก็ติดตามไปไม่ได้, คนเราต้องละทุกสิ่งทุกอย่างไป ฯ

๑๘. อนฺตรนฺตรา = ในระหว่าง ๆ (ระยะเวลา)

กึ ปน ภนฺเต ปฏิปาฏิยา กเถถ อุทาหุ อนฺตรนฺตรา? ธอ. ๗/๒๓

พระเจ้าข้า! พระองค์ตรัสโดยลำดับหรือว่าตรัสในระหว่าง ๆ?

๑๙. อนฺตรนฺตเรน = ตามระหว่าง ๆ (ระยะช่องว่าง)

นาโค ภิกฺขูนํ อนฺตรนฺตเรน คนฺตฺวา สตฺถุ ปุรโต ติริยํ อฏฺฐาสิ ฯ ธอ. ๑/๕๖.

ช้างใหญ่ได้ไป ตามระหว่าง ๆ ภิกษุแล้ว ได้ยืนขวางข้างพระพักตร์ของพระศาสดา ฯ

๒๐. อนฺตรา = ในระหว่าง (สถานที่หรือเวลา)

สุปฺปิโยปิ โข ปริพฺพาชโก อนฺตรา จ ราชคหํ อนฺตรา จ นาลนฺทํ อทฺธานมคฺคปฏิปนฺโน โหติ ฯ ที. สีล. ๕/๑.

ฝ่ายสุปปิยปริพาชก ก็กำลังเดินทางไกล ระหว่าง กรุงราชคฤห์ และเมืองนาลันทา ฯ

อนฺตรา ว ตํ ปญฺญํ ขียติ, อนฺตรา ว กาลํ กโรติ ฯ ธอ. ๒/๑๒

บุญนั้นย่อมสิ้นไปในระหว่าง (ในกลางคัน) เทียว, เทพบุตรย่อมจุติในระหว่างเทียว ฯ

๒๑. อนฺตร = ในระหว่าง (สถานที่, สิ่งของ)

อุสโภ...ตติยสฺมึ นิกฺขมิตฺวา ทารกํ จตุนฺนํ ปาทานํ อนฺตเร กตฺวา อฏฺฐาสิ ฯ ธอ. ๒/๑๓.

โคอุสภะ...วันนั้นได้ออกไปก่อนโคทั้งหมด ได้ยืนให้เด็กอยู่ในระหว่างเท้าทั้ง ๔ (ยืนคร่อมเด็กไว้) ฯ

เต อุโภปิ ภาตโร...สาวตฺถิยา จ เชตวนสฺส จ อนฺตเร สกฏานิ โมจยึสุ ฯ ธอ. ๑/๕๘.

ทั้งสองพี่น้องนั้น... ได้จอดเกวียนไว้ระหว่างเมืองสาวัตถีกับพระเชตวัน ฯ

๒๒. อนฺโต = ภายใน, ข้างใน

มฏฺฐกุณฺฑลี พหิ อาลินฺเท นิปนฺนากาเรเนว ตสฺส อนฺโต ปณฺณาขิ ฯ ธอ. ๑/๒๔.

มัฏฐกุณฑลีมาณพ ได้ปรากฏภายในข่ายคือพระญาณนั้น โดยอาการที่นอนที่ระเบียงข้างนอกนั่นเอง ฯ

พาหิรโต อคฺคิ น อนฺโต ปเวเสตพฺโพ ฯ ธอ. ๓/๕๕.

ไม่ควรเอาไฟข้างนอกเข้าไปข้างใน ฯ

๒๓. อปรชฺชุ = วันรุ่งขึ้น (อนาคต)

เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา นิโครธกปฺโป ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต วิหารํ ปวิสติ, สาธุ วา นิกฺขมติ อปรชฺชุ วา กาเล ฯ สำ. ส. ๑๕/๒๗๓

ก็สมัยนั้นแล ท่านนิโครธกัปปะ กลับจากบิณฑบาตแล้ว เวลาหลังอาหาร ก็เข้าไปวิหารออกมาในเวลาเย็นบ้าง ในตอนกลางวันในวันรุ่งขึ้นบ้าง ฯ

๒๔. อปิ = บ้างไหม ?

อปิ ภนฺเต ปิณฺฑํ อลภมานา ชิฆจฺฉาทุกฺเขน ปีฬิตตฺถ ? ธอ. ๖/๑๑๔.

เมื่อไม่ได้อาหาร พระองค์ทรงมีทุกข์ เพราะความหิวบีบคั้น บ้างไหม พระเจ้าข้า ?

๒๕. อปิสฺสุ = มาบ้าง

อปิสฺสุ มํ ราชกุมาร อิมา อนจฺฉริยา คาถา ปฏิภึสุ ปุพฺเพ อสฺสุตปุพฺพา ฯ ม.ม. ๑๓/๔๖๒

พระราชกุมาร ! คาถาซึ่งไม่น่าอัศจรรย์ อันไม่เคยสดับมาก่อน เหล่านี้ ก็ได้ปรากฏแก่อาตมภาพมาบ้างแล้ว ฯ

๒๖. อปิสฺสุ = จนกระทั่ง

อถ โข มาโร ปาปิมา...อายสฺมโต สมิทฺธิสฺส อวิทูเร มหนฺตํ ภยเภรวํ สทฺทมกาสิ อปิสฺสุ ปจวี มญฺเญ อุทฺธรียตีติ ฯ สำ.ส. ๑๕/๑๗๔

ครั้งนั้นแล มารใจบาป...ได้เปล่งเสียงน่าหวาดกลัวดังลั่น ในที่ใกล้ท่านสมิทธิ จนกระทั่งว่าแผ่นดินดูเหมือนจะถล่มทลาย ฯ

๒๗. อปฺเปกทา = บางคราว

อปฺเปกทา เม โภ โคตม อาคจฺฉนฺติ มิตฺตามจฺจา ญาติสาโลหิตา อติถิโย ฯ สำ.อ. ๑๔/๒๓๗

ท่านพระโคดม ! บางคราว มิตรอำมาตย์ ญาติผู้ร่วมสายโลหิต แขกเหรื่อของข้าพระองค์ก็มาหาข้าพระองค์ ฯ

๒๘. อปฺเปว, อปฺเปวนาม = บางที, ไฉนหนอ (คาดว่า)

อิทานิ ภูตสฺส ปิตา อาปณา เคหเมหิติ

อปฺเปว เต ทเท กิญฺจิ มา สุ ตาว อิโต อคา ฯ เปต. ๒๖/๑๗๘

บัดนี้ บิดาของเด็กก็จักจากตลาดมาถึงบ้าน บางที เขาจะพึงให้อะไรแก่เธอบ้าง เธออย่าเพิ่งจากที่นี้ไปเลย ฯ

อปฺเปวนาม สาเธยฺย สพฺพโลกสฺส สา หิตา ฯ ธอ. ๑/๑

ไฉนหนอ อรรถกถานั้นจะพึงสำเร็จประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลกทั้งมวล ฯ

๒๙. อภิกฺขณํ, อภิณฺหํ = เสมอ ๆ, เนือง ๆ

ตฺวํ สารีปุตฺต อิมํ ธมฺมปริยายํ อภิกฺขณํ ภาเสยฺยาสิ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ ฯ สำ. มหา. ๑๙/๒๑๔

สารีบุตร ! เธอพึงกล่าวธรรมบรรยายนี้แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาเสมอ ๆ ฯ

กถมฺภูตสฺส เม รตฺตินฺทิวา วีติปตนฺตีติ ปพฺพชิเตน อภิณฺหํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ ฯ องฺ. ทสก. ๒๔/๕๒

บรรพชิตควรพิจารณา เนือง ๆ ว่า วันคืนย่อมผ่านพ้นไป เราทำอะไรอยู่ ฯ

๓๐. อภิณฺหโส = เสมอไป, ตลอดไป

ขตฺเตโส ทุลฺลโภ โลเก ปาตุภาโว อภิณฺหโส สฺวาชฺช โลกมฺหิ อุปฺปนฺโน สมฺพุทฺโธ อิติ วิสฺสุโต ฯ สุตฺต. ๒๕/๕๒๖

การปรากฏในโลกของท่านผู้ใดซึ่งหาได้ยาก เสมอไป นั้น วันนี้ ท่านผู้นั้นเสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว ปรากฏพระนามว่า "พระสัมพุทธเจ้า" ฯ

๓๑. อเร = เฮ้ย

อเร ทุพฺพินีตา ตุมฺเห มม ชามาตรํ หตฺถาทีสุ คเหตุํ อนนุจฺฉวิกา ฯ ธอ. ๒/๖๗

เฮ้ย ! พวกหัวดื้อ พวกแกไม่ควรจับมือเป็นต้นของลูกเขยเรา ฯ

๓๒. อลํ = พอ, อย่าเลย, สามารถ, ควร

สตฺถา "อลํ เอตฺตเกน จิตฺตปฺปสาเทน อิมสฺสาติ ปกฺกามิ ฯ ธอ. ๑/๒๕

พระศาสดาทรงพระดำริว่า "มาณพนี้มีใจเลื่อมใสเพียงเท่านี้ก็พอละ" ดังนี้แล้วเสด็จหลีกไป ฯ

อถโข สุภทฺโท วุฑฺฒปพฺพชิโต เต ภิกฺขู เอตทโวจ "อลํ อาวุโส, มา โสจิตฺถ, มา ปริเทวิตฺถ....อิติ ฯ ที.มหา. ๑๐/๑๘๐

ครั้งนั้นแล สุภัททะวุฑฒบรรพชิต ได้กล่าวคำนี้กะภิกษุเหล่านั้นว่า "อย่าเลยท่าน, พวกท่านอย่าเศร้าโศก อย่าร่ำไรไปเลย...ดังนี้ ฯ

อเนกปริยาเยน อาวุโส อริฏฺฐ อนฺตรายิกา ธมฺมา วุตฺตา ภควตา, อลญฺจ ปน เต ปฏิเสวโต อนฺตรายาย ฯ วิ. จุลล. ๖/๑๐๘

ท่านอริฏฐ ! พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสธรรมที่ทำอันตรายไว้หลายปริยาย และธรรมเหล่านั้น ก็ สามารถเป็นอันตรายแก่ผู้พอกพูนได้ ฯ

นวหิ ภิกฺขเว องฺเคหิ สมนฺนาคตํ กุลํ อนุปคนฺตฺวา วา อลํ อุปคนฺตุํ, อุปคนฺตฺวา วา อลํ อุปนิสีทิตุํ ฯ ธบ. ๓/๘

ภิกษุทั้งหลาย ! ตระกูลที่ประกอบด้วยองคคุณ ๙ อย่าง ภิกษุยังมิได้เข้าไปหา ก็ควรเข้าไปหา หรือเข้าไปหาแล้ว ก็ควรไปนั่งใกล้ ๆ ฯ

๓๓. อวสฺสํ = อย่างแน่นอน

อวสฺสํ มม ปุตฺตสฺส เผสชฺชชานนกํ ลภิสฺสามิ ฯ ธอ. ๔/๑๓๐

เราจักได้คนที่ผู้รู้จักยาสำหรับลูกชายของเรา อย่างแน่นอน ฯ

๓๔. อาที กตฺวา = นับตั้งแต่ - เป็นต้นไป

อถ สตฺถา...โลกํ โวโลเกนฺโต เอรกปตฺตํ อาที กตฺวา อุตฺตรมาณวนฺนาม อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา...คาถาปริโยสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสตีติ อทฺทส ฯ ธอ. ๖/๘๘

ครั้งนั้น พระศาสดา....ทรงตรวจดูสัตว์โลก นับตั้งแต่ เอรกปัตตนาคราช เป็นต้นไปได้ทรงเห็นอุตตรมาณพเข้าไปภายในข่ายคือพระญาณของพระองค์... ทรงเห็นว่า เวลาจบคาถา สัตว์โลก ๘๔,๐๐๐ ก็จักบรรลุสัจธรรม ฯ

๓๕. อาที กตฺวา ยาว= นับตั้งแต่ - เป็นต้น จนถึง -

คสฺมึ (โรเค) อุปฺปนฺเน, มกฺขิกำ อาทึ กตฺวา ยาว คาโว ปจฺจนฺ ติรจฺฉานคตา มรนฺติ ฯ ธอ.๒/๖๓

เมื่อเกิด (โรค) นั้นขึ้น สัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย นับตั้งแต่แมลงวันเป็นต้น จนถึงพวกโคย่อมตายก่อน ฯ

๓๖. อาทู = หรือว่า

เทวตา นุสิ คนฺธพฺโพ อาทู สกฺโก ปุรินฺทโท ฯ ธอ. ๑/๓๘

ท่านเป็นเทวดา เป็นคนธรรพ์ หรือว่า เป็นท้าวสักกะผู้ให้ทานในกาลก่อน ?

๓๗. อายตึ = ต่อไป

ตถาคตสฺส โข พฺราหฺมณ อายตึ คพฺภเสยฺยา ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ ปหีนา กุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวำ กตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา ฯ

วิ. มหาวิ. ๑/๕

พราหมณ์ ! การนอนในครรภ์ต่อไป การบังเกิดในภพใหม่ ตถาคตละได้แล้ว ตัดรากเง่าขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลปลายด้วน ทำให้เกิดมีอีกไม่ได้ จะเกิดขึ้นต่อไป ไม่ได้เป็นอันขาด ฯ

๓๘. อารกา, อารา = ห่างไกล, ห่างเหิน

อารกา หิ โส สพฺพกิเลเสหิ สุวิทูรวิทูเร ฐิโต มคฺเคนสวาสนานำ กิเลสานำ วิทฺธสิตตฺตาติ อารกตฺตา อรหำ ฯ วิสุทฺธิ. ๑/๒๕๓

ก็พระองค์ชื่อว่าทรงดำรงอยู่ ห่างไกล คือ ไกลอย่างลิบลับจากกิเลสทั้งมวล เพราะทรงกำจัดกิเลสพร้อมทั้งวาสนาได้แล้วด้วยมรรคนั้น ฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า อรหันต์ เพราะเป็นผู้ห่างไกลกิเลส ฯ

อาสวา ตสฺส วฑฺฒนฺติ, อารา โส อาสวกฺขยา ฯ ธอ. ๑/๓๕

อาสวะของผู้นั้น ย่อมลุกลามยิ่งขึ้น, ผู้นั้น ย่อมอยู่ ห่างเหิน จากธรรมเป็นที่สิ้นสุดแห่งอาสวะ ฯ

๓๙. อาวิ = ในที่แจ้ง

มากตฺถ ปาปกำ กมฺมำ อาวิ วา ยทิ วา รโห ฯ เปต. ๒๖/๑๘๕

พวกท่านอย่าได้กระทำกรรมชั่ว ทั้งในที่แจ้ง หรือที่ลับ ฯ

๔๐. อิงฺฆ = เชิญเถิด

อิงฺฆ ปสฺส มหาปญฺญ โมคฺคลฺลาน มหิทฺธิก
กโรมิ ราคำ ปริสาย หาสยามิ มหาชนำ ฯ ธอ.๘/๒๕

ท่านโมคคัลลานะ ผู้มีปัญญา มีฤทธิ์มาก เชิญ ท่านดูเถิด ข้าพเจ้าจะทำความพอใจให้แก่มวลชน จะทำให้มหาชนเริงร่า ฯ

๔๑. อุตฺตรเสฺว = มะรืนนี้

กสฺสกสฺส คหปติสฺส นตฺถิ สา อิทฺธิ วา อานุภาโว วา "อชฺเชว เม ธญฺญานิ ชายนฺตุ, เสฺวว คพฺภินี โหนฺตุ, อุตฺตรเสฺว ปจฺจนฺตูติ ฯ

องฺ. ติก. ๒๐/๓๐๕

คฤหบดีชาวนา ย่อมไม่มีฤทธิ์ ไม่มีอำนาจ (ที่จะสั่งการ) อย่างนั้นว่า "ข้าวของเราจงเกิดในวันนี้แหละ จงงอกรวงในพรุ่งนี้ จงแก่ในวัน มะรืนนี้" ฯ

๔๒. อุทฺธำ = ข้างบน, เลย, เกิน, นอกเหนือไป

อุทฺธำ อโธ จ ติริยำ ทิสาอนุทิสาสฺวหำ
อเนฺวสำ นาธิคจฺฉามิ โคธิโก โส กุหึ คโต ? ธอ. ๓/๘๔

ข้าพเจ้าค้นหาทุกทิศทั้งข้างบน

ข้างล่าง และเบื้องขวางก็ไม่พบ

ท่านโคธิกะ ท่านไปไหนแล้ว ?

สฺวาหำ ปจฺฉานุตปฺปามิ อตฺตกมฺมผลูปโค

อุทฺธำ จตูหิ มาเสหิ กาลกิริยา ภวิสฺสติ ฯ เปต. ๒๖/๑๘๔

ข้าพเจ้านั้นได้รับผลกรรมของตน จึงต้องเดือดร้อนในภายหลัง เมื่อเลย ๔ เดือนไปแล้วก็จักสิ้นชีวิต ฯ

สเจ ปน ทีปโก วิหารสีมาปริจฺเฉทโต อุทฺธำ วา อโธ วา อธิกตโร โหติ ฯ วิ. อ. ๓/๑๓๒

ก็ถ้าว่า เกาะใหญ่เกิน หรือข่อมกว่ากำหนดเขตวิหารสีมาไป ฯ

เอวรูโปเยว หิ เอตฺถ กาฬิกเจตสิโก อาพาโธ โอทหิโต, อิติ อุทฺธำ กิญฺจิ คยฺหูปกำ นตฺถิ ฯ ธอ. ๕/๕๗

ก็ความเจ็บไข้ทั้งทางกายและทางใจเห็นปานนี้แล ก็รวมลงในร่างกายนี้ นอกเหนือไปจากสิ่งนี้ ก็ไม่มีอะไรซึ่งพอจะยึดถือเอาได้ ฯ

๔๓. อุปริ = บน, เหนือ, ล่วงไป

โส อตฺตโน อุปโภคชาตำ สพฺพำ สตฺตภูมิกสฺส ปาสาทสฺส อุปริ อาโรเปตฺวา... สิริคพฺเภ นิสีทิ ฯ ธอ. ๕/๓๘

(พระเจ้าสุปปพุทธะ) นั้น รับสั่งให้ขนเครื่องอุปโภคของพระองค์ทุกชนิดขึ้นไปไว้บนปราสาท.... ได้ประทับนั่งอยู่ในห้องอันทรงศิริ ฯ

จนฺโท คคนมชฺเฌ ฐิโต "มยฺหำ อุปริ จนฺโท มยฺหำ อุปริ จนฺโทติ สพฺพสตฺตานำ ขายติ ฯ ธอ.๓/๖๒

พระจันทร์อยู่ท่ามกลางท้องฟ้า ย่อมปรากฏแก่สัตว์ทุกจำพวกว่า "พระจันทร์อยู่เหนือเรา, พระจันทร์อยู่เหนือเรา" ฯ

อิโต วสฺสสตสฺส อุปริ อฏฺฐารสเม วสฺเส ปาฏลิปุตฺเต ธมฺมาโสโก นาม ราชา อุปฺปชฺชิตฺวา สกลชมฺพุทีเป รชฺชำ กาเรสฺสติ ฯ วิ. อ. ๑/๓๔

ต่อจากปีนี้ ล่วงไป ๑๑๘ ปี (ปีที่ ๑๑๙) พระราชาทรงพระนามว่า ธรรมาโสก จักเสด็จอุบัติขึ้นเสวยราชสมบัติในสากลชมพูทวีป ฯ

๔๔. อุปาทาย = อาศัย, โดยเปรียบเทียบ, ตั้งแต่ - ขึ้นไป

สาธุ กิร ภนฺเต ภควา, เยน วกฺกลิ ภิกฺขุ เตนุปสงฺกมตุ อนุกมฺปำ อุปาทาย ฯ สำ.ขนฺธ. ๑๗/๑๔๕

พระเจ้าข้า ! ข้าพระองค์ขอประทานโอกาส บัดนี้ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงได้อาศัยความเอ็นดู เสด็จไปถึงที่ซึ่งพระวักกลิอยู่เถิด ฯ

คามสฺส เคหภิตฺติอาทีนำ สุปนวเสน สุปนำ นาม นตฺถิ, สตฺตานำ ปน สุตฺตปมตฺตกำ อุปาทาย สุตฺโต นาม โหติ ฯ ธอ. /๒๓๔

ขึ้นชื่อว่าความหลับของบ้านด้วยสามารถความหลับของฝาเรือนเป็นต้น ย่อมไม่มี, แต่บ้านชื่อว่าหลับ ก็โดยเปรียบเทียบข้อที่สัตว์เป็นผู้ประมาทเสมือนหนึ่งว่าหลับ ฯ

ภนฺเต ทาสกมฺมกเร อุปาทาย สพฺเพ อกฺโกสนฺติ ฯ ธอ. ๓/๒๔

คนทุกคนตั้งแต่พวกทาสและกรรมกรขึ้นไปด่าอยู่ พระเจ้าข้า ฯ

๔๕. เอกชฺฌำ = รวมเข้าเป็น - เดียวกัน

เอกชฺฌำ สมวหิโต เอกาเยว วิรติ, เอกาว เจตนา โหติ ฯ ขุทฺท.อ. -/๒๓

เมื่อสมาทาน (สิกขาบท ๕) รวมเข้าเป็นข้อเดียวกัน วิรัติข่อมมีชนิดเดียวเท่านั้น เจตนาก็มีอย่างเดียวเหมือนกัน ฯ

๔๖. เอกโต = ร่วมกัน

หตลาภสกฺการา อญฺญติตฺถิยา สุริยุคฺคมนกาเล ขชฺโชปนกา วิย นิปฺปภา หุตฺวา เอกโต สนฺนิปติตฺวา มนฺตยึสุ.... ธอ. ๗/๑๐๗

พวกอัญญเดียรถีย์เสื่อมลาภสักการะ อับแสง เสมือนหนึ่งว่าหิ่งห้อยเมื่อเวลาดวงอาทิตย์ขึ้น ฉะนั้น จึงได้ประชุมปรึกษาร่วมกัน ฯ

๔๗. เอเกก = แต่ละ - มี -ละ -

สาวตฺถิยํ กิร ปญฺจสตา ธมฺมิกอุปาสกา นาม วเหสุ ฯ เตสุ เอเกกสฺส ปญฺจ ปญฺจ อุปาสกสตานิ ปริวารา ฯ ธอ. ๑/๑๑๕

ทราบว่า ตามปกติ ในเมืองสาวัตถี มีอุบาสกผู้ปฏิบัติธรรมจำนวน ๕๐๐ คน ฯ บรรดาอุบาสกเหล่านั้น แต่ละคนมีอุบาสกบริวารคนละ ห้าร้อย ๆ ฯ

๔๘. เอเกก + เอเกก = แต่ละ - มี - ละอย่าง ๆ

โย เตสํ เชฏฺฐโก, ตสฺส สตฺต ปุตฺตา, สตฺต ธีตโร ฯ เตสุ เอเกกสฺส เอเกกา สลากยาคุ สลากภตฺตํ.....อโหสิ ฯ ธอ. ๑/๑๑๕

อุบาสกผู้เป็นหัวหน้าของอุบาสกเหล่านั้น มีลูกชาย ๗ คน ลูกสาว ๗ คน ฯ บรรดาคนเหล่านั้น แต่ละคนมีสลากยาคู สลากภัตร .....คนละอย่าง ๆ ฯ

๔๙. เอตทคฺคํ + ยทิทำ = ร่าง (บุคคล) กล่าวคือ - นี้เลิศ

เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวิกานำ ภิกฺขุนีนำ รตฺตญฺญูนำ ยทิทำ มหาปชาปตี โคตมี ฯ องฺ. เอก. ๒๐/๓๓

ภิกษุทั้งหลาย ! ร่างกล่าวคือมหาปชาบดีนี้เลิศ กว่าภิกษุนีทั้งหลาย ผู้เป็นสาวิกาของเรา ซึ่งเป็นผู้รู้ราตรี ฯ

๕๐. เอตฺตาวตา = ด้วย - ประมาณเท่านี้

เอตฺตาวตา สิกฺขาปเทหิ ปลิเวเจสฺสติ ปาราชิกำ ปญฺญาเปสฺสติ ฯ

วิ. อ. ๑/๒๑๘

(พระศาสดา) จักทรงผูกมัดภิกษุสงฆ์ด้วยสิกขาบท จักทรงบัญญัติอาบัติปาราชิกด้วยเหตุประมาณเท่านี้ ฯ

๕๑. เอตฺโต = ข้างนั่น

อหำ เอตฺโต วา อิโต วา อคนฺตฺวา อิเธว ภวิสฺสามิ ฯ ธอ. ๕/๑๕

เราจักไม่ไปข้างนั่นหรือข้างนี้ จักอยู่ที่นี้แหละ ฯ

๕๒. โอรำ = ฝั่งนี้, ภายใน, ย่อม

โอรำ สมุทฺทสฺส อติตฺตรูโป ปารำ สมุทฺทสฺสปิ ปตฺถเยถ ฯ

เถร. ๒๖/๓๗๗

ผู้ไม่อิ่มฝั่งนี้แห่งสมุทร ก็จะพึงปรารถนาฝั่งโน้นแม้แห่งสมุทร ฯ

อปฺปำ วต ชีวิตำ อิทำ โอรำ วสฺสสตาปิ มิยฺยติ

โย เจปิ อติจฺจ ชีวติ อถโข โส ชราย มิยฺยติ ฯ สุตฺต. ๒๕/๔๕๒

ชีวิตนี้น้อยนัก คนเราย่อมตายภายในแม้ร้อยปี แม้หากผู้ใดจะมีชีวิตอยู่เลยนั้นไป ผู้นั้นก็ย่อมจะตายเพราะชราโดยแท้แล ฯ

ตญฺจ โข เหฏฺฐมปริจฺเฉเทน จตุปญฺจรุกฺขมตฺตมฺปิ, ตโต โอรำ น วฏฺฏติ ฯ

วิ.อ. ๓/๑๑๘

ก็ป่านั้นแลโดยกำหนดอย่างต่ำ แม้มีต้นไม้เพียง ๔-๕ ต้นก็ใช้ได้ , ย่อมกว่านั้นใช้ไม่ได้ ฯ

๕๓. โอรโต = ต่ำกว่า

โส (โจรฆาตโก)...เอกคฺคจิตฺโต หุตฺวา ธมฺมํ สุณนฺโต โสตาปตฺติมคฺคสฺส โอรโต อนุโลมิกํ ขนฺตึ นิพฺพตฺเตสิ ฯ ธอ. ๔/๘๔

(เพ็ชฌฆาต) นั้น.....มีใจเป็นสมาธิเมื่อฟังธรรมอยู่ก็ได้ทำให้เกิดอนุโลมิกขันติญาณต่ำกว่าโสดาปัตติมรรค ฯ

๕๔. โอเรน = น้อยกว่า

โอเรน เจ มาโส เสโส คิมฺหานนฺติ วสฺสิกสาฏิกจีวรํ ปริเยสิตพฺพ...นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ ฯ วิ.มหาวิ. ๒/๑๒๖

ถ้าภิกษุรู้ว่า ฤดูร้อนยังเหลือ น้อยกว่า ๑ เดือน พึงแสวงหาผ้าอาบน้ำฝนได้ ...ต้องนิสสัคคียปาจิตตีย์ ฯ

๕๕. กถํ สมุฏฺฐาเปติ = สนทนากัน

อถ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ "อาวุโส พุทฺธา จ นาม อจฺฉริยา...อายสฺมา นนฺโท สตฺถารา เทวจฺฉราย อามิสํ กตฺวา วินีโตติ ฯ

ธอ. ๑/๑๐๘

ครั้งนั้นภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันในธรรมสภาว่า "ท่านทั้งหลาย ! ก็ธรรมดาว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมเป็นที่น่าอัศจรรย์ พระศาสดาทรงแนะนำท่านนันทะได้โดยทรงเอานางสวรรค์เป็นเครื่องล่อ" ฯ

๕๖. กถาว กา = จะประสาอะไร

เอวํ นาม มหาปญฺโญ ปฐโม อคฺคสาวโก มรณสฺส วสมฺปคฺโต มาทิเสสุ กถาว กา ? วิสุทฺธิ. ๒/๙

ท่านปฐมอัครสาวกซึ่งมีปัญญามากถึงเพียงนี้ ยังตกอยู่ในอำนาจของความตายได้ จะประสาอะไรกับคนเช่นเรา ฯ

๕๗. กถาว นตฺถิ = ไม่ต้องพูดถึงละ

จตูสุ ปน ทีเปสุ จกฺกวตฺติสิรึ ทาตุํ สมตฺถา มาตาปิตโร นาม ปุตฺตานํ นตฺถิ, ... โลกุตฺตรสมฺปตฺติทาเน กถาว นตฺถิ ฯ ธอ. ๒/๑๕๐

ก็ตามปกติ มารดาบิดาที่จะสามารถให้ศิริสมบัติแห่งพระเจ้าจักรพรรดิในทวีปทั้ง ๔ แก่ลูก ๆ ย่อมไม่มี....ในการให้โลกุตตรสมบัติเล่า ไม่ต้องพูดถึงละ ฯ

๕๘. กามํ, กามญฺจ = ก็จริง

กามํ หิ โมเนยฺยปฏิปทาสงฺขาเตน มคฺคญาณโมเนน มุนี นาม โหติ อิธ ปน ตุณฺหีภาวํ ลนฺธาย โมเนนาติ วุตฺตํ ฯ ธอ. ๗/๔๘

ก็บุคคลชื่อว่าเป็นผู้รู้ ก็ด้วยความรู้อันประกอบด้วยมรรคญาณกล่าวคือโมไนยปฏิบัติ ก็จริง, ถึงกระนั้น ในคาถานี้พระองค์ทรงหมายเอาความเป็นผู้นิ่งจึงตรัสว่า "ด้วยความนิ่ง" ฯ

กามญฺเจเต ทนฺธวิราคิตาทินา วิเสสา โหนฺติ อนฺตมเหตุตาย ปน เอกสมา ว ฯ มงฺคล. ๒/๔๔๗

ราคะ โทสะ และโมหะเหล่านี้ ต่างกันโดยอาการที่แปรเปลี่ยนช้าเป็นต้น ก็จริง, ถึงกระนั้นก็ยังนับว่าเสมือนเป็นอันเดียวกันแท้ เพราะเป็นเหตุแห่งความมืดมน ฯ

๕๙. กจฺจิ = บ้างหรือ ?

กจฺจิ นุ โภโต กุสลํ? กจฺจิ โภโต อนามยํ?

กจฺจิ อุญฺเญน ยาเปถ? กจฺจิ มูลผลา พหู? ชา. อ. ๑๐/๔๑๖

พระองค์ทรงพระสำราญดีบ้างหรือ ? พระองค์ทรงมีพลานามัยดีบ้างหรือ ? พระองค์ดำรงชีพด้วยการแสวงหาบ้างหรือ ? ผลหมากรากไม้ก็มีมากบ้างหรือ ฯ

๖๐. กิจฺจํ นตฺถิ = ไม่ต้อง

ตาทิเสน ปาเปน มม ยฏฺฐิโกฏิคฺคหณกิจฺจํ นตฺถิ ฯ ธอ. ๑/๑๕

คนชั่วอย่างเธอไม่ต้อง จับปลายไม้เท้าของเราดอก ฯ

๖๑. กิญฺจ = ไฉนไม่

ปคฺคโห ตฺยาหํ มหาราช, ตฺวํ มํ โปส ชนาธิป,

อญฺเญปิ เทโว โปเสติ, กิญฺจ เทโว สกํ ปชํ? ชา. อ. ๑/๒๐๖

ข้าแต่มหาราชเจ้า! ข้าพระองค์ ก็เป็นโอรสของพระองค์, ข้าแต่จอมประชาชน ! ขอพระองค์จงชุบเลี้ยงข้าพระองค์เถิด แม้คนอื่น ๆ พระองค์ยังทรงชุบเลี้ยง, พระองค์ไฉนไม่ทรงชุบเลี้ยงโอรสของพระองค์บ้าง ฯ

๖๒. กิญฺจาปิ= แม้ก็จริง

กิญฺจาปิ หิ อนมตคฺเค สํสาเร ชายา วา ปติ วา อภูตปุพฺโพ นาม นตฺถิ, อวิทูเร ปน อตีตภาเว ญาตเกสุ อธิมตฺโต สิเนโห โหติ ฯ ธอ. ๕/๓๕

ก็ในสงสารซึ่งไม่รู้จุดเริ่มต้น และสิ้นสุดคนเราที่จะไม่เคยเป็นภรรยาหรือสามีกันเลย เป็นไม่มี แม้ก็จริง ถึงกระนั้น ความรักญาติในชาติไม่ไหลกันก็มีมากมาย ฯ

๖๓. กิญฺจิ = เพียงเล็กน้อย

ขํ ขีณาสวสฺส อกุโกสนฺตํ อปจฺจกุโกสนํ ปหรนฺตํ วา อปฏิปฺปหรณํ, เอตํ ตสฺส ขีณาสวพฺราหฺมณสฺส น กิญฺจิ เสยฺโย ฯ ธอ. ๘/๖๖

การที่พระขีณาสพไม่ด่าตอบบุคคลผู้ด่า ไม่ประหารตอบบุคคลผู้ประหารอยู่ นี้เป็นความดีของพราหมณ์คือพระขีณาสพนั้น เพียงเล็กน้อยก็หาไม่ ฯ

๖๔. กินฺติ = โดยวิธีใด, อย่างไร, ว่าอย่างไร

(เสฏฺฐี) "กินฺติ นํ มาเรยฺยนฺติ จินฺเตนฺโต..." ปณฺณํ ตสฺส ทุสฺสนฺเต พนฺธิ ฯ ธอ. ๒/๑๘

(เศรษฐี) คิดว่า "เราจะพึงฆ่ามันได้โดยวิธีใด" ดังนี้....จึงได้ผูกหนังสือไว้ที่ชายผ้าของเขา ฯ

ราชา สตฺถารํ อนุคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิวตฺโต มาลาการํ ปกฺโกสาเปตฺวา "มม อาหริตพฺพปุปฺผานิ กินฺติ กตฺวา สตฺถารํ ปูเชสีติ ปุจฺฉิ ฯ ธอ. ๓/๓๑๓

พระราชาตามส่งเสด็จพระศาสดา ทรงถวายบังคมแล้วเสด็จกลับ ทรงรับสั่งให้ช่างกรองดอกไม้มาแล้วตรัสถามว่า "เธอทำอย่างไร จึงเอาดอกไม้ที่นำมาให้เราไปบูชาพระศาสดา?"ฯ

เอวํ ปฏิโจ ตฺวํ อานนฺท กินฺติ พฺยากเรยฺยาสิ ฯ สํ. ขนฺธ. ๑๗/๔๗

อานนท์ ! เมื่อเธอถูกถามอย่างนี้ จะแก้ว่าอย่างไร ?

๖๕. กิตฺตก = กี่, เท่าไร

กิตฺตเกหิ เต ภิกฺขูหิ อุปาสก? ธอ. ๑/๖๘

อุบาสก ! โยมต้องการภิกษุกี่รูป ? (เท่าไร)

๖๖. กิตฺตาวตา = ด้วย - ประมาณเท่าไร ?

โภ โคตม ตุมฺเห อตฺตโน สาวเก ภิกฺขูติ วทถ, กิตฺตาวตา ภิกฺขุ นาม โหติ ฯ ธอ. ๘/๕๘

ท่านพระโคดม ! พระองค์ตรัสเรียกสาวกของพระองค์ว่า ภิกษุ., คนเราชื่อว่าเป็นภิกษุด้วยเหตุประมาณเท่าไร ?

๖๗. กิมงฺคํ ปน = ก็จะป่วยกล่าวไปไย

เอวรูปสฺส นาม กฏุกกลิงฺครสฺสาปิ ชรา อาคจฺฉติ, กิมงฺคํ ปน อตฺตภาวสฺส ฯ ธอ. ๑/๕๐๐

แท้จริง แม้ท่อนไม้เห็นปานนี้ความคร่ำคร่าก็ยังมาถึง, ก็จะป่วยกล่าวไปไยถึงอัตตภาพ ฯ

เอวรูโป นาม อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสยสมฺปนฺโน ภิกฺขุ เอตฺตกํ กาลํ มาตุกุจฺฉิสฺมึ ทุกฺขํ อนุโภสิ, กิมงฺคํ ปน อญฺเญ ฯ ธอ. ๘/๑๕๒

แท้จริง ภิกษุผู้เพียบพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหัตต์เห็นปานนี้ ก็ยังได้เสวยความทุกข์ในท้องของมารดาเป็นเวลาถึงเพียงนี้ , ก็จะป่วยกล่าวไปไยถึงสัตว์อื่น ๆ เล่า ฯ

๖๘. กีว = เท่าไร

ปุรโต คาโม กีวทูโร ? ธอ. ๓/๑๐๕

บ้านข้างหน้าไกลเท่าไร ?

กีวจิรํ วิมานสฺมึ อิธ วสฺสสุโปสเถ ?

เทวเต ปุจฉิตาจิกฺข ยทิ ชานาสิ อายุโน ฯ วิมาน. ๒๖/๔๖

อุโบสถ ! ท่านจักอยู่ในวิมานนี้นานเท่าไร ? เทวดา ! ท่านถูกฉันถามแล้วโปรดบอกมาเถิด ถ้าท่านรู้ (กำหนด) อายุ ฯ

๖๙. เกวลํ = อย่างเดียว, โดยสิ้นเชิง

เกวลํ หิ อกฺขาตาโร ตถาคตา ตสฺมา....เต เตภูมิกวฏฺฏสงฺขาตา มารพนฺธนา ปโมกฺขนฺติ ฯ ธอ. ๗/๕๕

พระตถาคตเจ้าเป็นเพียงผู้บอกอย่างเดียวเท่านั้น เพราะฉะนั้น.....คนเหล่านั้นจักรอดพ้นจากบ่วงมารกล่าวคือวัฏฏะซึ่งมีในไตรภูมิ ฯ

เกวลํ หิ เอตฺถ ภควา เตสํ ภิกฺขูนํ ปุพฺเพ อนตฺตลกฺขเณ อนุปฺปตฺตภาวญฺจา...อิมํ คาถมาห....ฯ ธอ. ๗/๕๖

ก็ในคาถานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า ภิกษุเหล่านั้นเคยประกอบในอนัตตลักษณะมาแล้วโดยสิ้นเชิง จึงได้ตรัสพระคาถานี้ ..... ฯ

๗๐. กุว, กุวํ = ที่ไหน ?

กุว นจฺจํ ? กุว คีตํ ? กุว วาทิตํ ? กุว อกฺขาตํ ? กุว ปาณิสฺสรํ ? กุว กุมฺภถูนํ ? ที. ปาฏิ. ๑๑/๑๘๗

การฟ้อนรำมีที่ไหน ? การขับร้องมีที่ไหน ? การดีดสีตีเป่ามีที่ไหน? เสภามีที่ไหน ? เพลงมีที่ไหน ? เถิดเทิงมีที่ไหน ?

กึสุ อสิสฺสามิ ? กุวํ วา อสิสฺสํ ? ทุกฺขํ วต เสตฺถ, กุวชฺช เสสฺสํ ? สุตฺต. ๒๕/๕๒๒

เราจักกินอะไรเล่า ? เราจักกินที่ไหน ? เรานอนลำบากจริง , เราจักนอนที่ไหน ?

๗๑. ขุ = แล

กามหิ มา ปริพฺภสิ สุนโข สงฺขลาพทฺโธ

กาหนฺติ ขุ ตํ กามา ถาตา สุนขว จณฺฑาลา ฯ เถรี. ๒๒/๕๐๕

เธออย่าวิ่งวนเวียนเพราะกามเหมือนสุนัขล่ามโซ่ กามทั้งหลายจักกระทำต่อท่านเหมือนคนจัณฑาลผู้หิวโหยกระทำต่อสุนัขนั้นแล ฯ

๗๒. คณนปถ วีติวตฺต = นับไม่ถ้วน

เทสนาวสาเน โกฏิสตสหสฺสเทวตาโย อรหตฺตํ ปตฺตา ฯ เหฏฺฐิมผลตฺตยํ ปตฺตา คณนปถํ วีติวตฺตา ฯ มงฺคล. ๒/๔๗๐

ในเวลาเทศน์จบ เทวดาตั้งแสนโกฏิได้บรรลุพระอรหัตต์ (?) ผู้บรรลุผลสามชั้นต่ำนับไม่ถ้วน ฯ

๗๓. มเร กโรติ = มอบให้เป็นคู่ครองเรือน

(สา กุมาริกา ตํ อตฺถึ) ยาจิตฺวา สมฺปฏิจฺฉาเปตฺวา อาเนตฺวา สามิกสฺส มเร อกาสิ ฯ ธอ. ๑/๔๒

(นางกุมาริกานั้น) จึงได้ขอหญิงคนนั้นให้ยอมรับแล้วนำมามอบให้เป็นคู่ครองเรือนแก่สามี ฯ

๗๔. จรหิ = เล่า

อถ เก จรหิ สเทวเก โลเก อรหนฺโต วา อรหตฺตมคฺคํ วา สมาปนฺนา ฯ อุท. ๒๕/๘๒

เมื่อเป็นเช่นนั้น คนพวกไหนเล่า เป็นพระอรหันต์หรือผู้บรรลุพระอรหัตตมรรค ?

๗๕. จิรํ = ยืน, นาน

โย ภิกฺขเว จิรํ ชีวติ, โส วสฺสสตํ อปฺปํ วา ภิยฺโย ฯ สํ.ส. ๑๕/๑๕๘

ภิกษุทั้งหลาย ! ผู้ใดมีอายุยืน, ผู้นั้นก็จะมีอายุอยู่ ๑๐๐ ปี หรือมากกว่านั้นเล็กน้อย ฯ

จิรํ กาลํ นิรยทุกฺขาทีนํ อตฺถาย ตํ เอเต ธมฺมา มา ฆาเตนฺตุ มา มทฺทนฺตุ ฯ ธอ. ๗/๒๐

อกุศลธรรมเหล่านั้น อย่าพึงฆาต คืออย่าย่ำยีท่าน เพื่อได้รับทุกข์ในนรกเป็นต้นตลอดกาลนาน ฯ

๗๖. จิรนฺตเรน = ช้ากว่า

นนุ จายํ อายสฺมา มหาปญฺโญ ? อถ กสฺมา มหาโมคฺคลฺลานโต จิรนฺตเรน สาวกปารมิญฺญาณํ ปาปุณิ ฯ ธอ. ๑/๘๕

ก็ท่านพระสารีบุตรนี้ มีปัญญามาก มิใช่หรือ ? เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร จึงบรรลุสาวกบารมีญาณ ช้ากว่าพระมหาโมคคัลลานะเล่า ฯ

๗๗. จิรปฏิกา = แต่นานแล้ว

จิรปฏิกาหํ ภนฺเต ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมิตุกาโม, นตฺถิ จ เม กายสฺมึ ตาวติกา พลมตฺตา, ยาวตาหํ ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกเมยฺยํ ฯ

สํ. ขนฺธ. ๑๗/๑๔๖

พระเจ้าข้า! พระองค์ประสงค์จะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแต่นานแล้ว, แต่ว่า เพียงแต่กำลังกายของข้าพระองค์ก็ไม่มีพอจะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ ฯ

๗๘. จิรรตฺตํ = ตลอดกาลนาน (ราตรีนาน)

จิรรตฺตํ วตาตาปี ธมฺมํ อนุวิจินฺตยํ

สมํ จิตฺตสฺส นาลตฺถ ปุญฺญํ สมณพฺราหฺมเณ ฯ เถร. ๒๖/๓๗๔

เราบำเพ็ญเพียร ครุ่นคิดถึงสัจจธรรม ได้ถามพวกสมณพราหมณ์อยู่ตลอดกาลนาน ก็ไม่ได้รับความสงบใจ ฯ

๗๙. จิรสฺสํ = เป็นเวลานาน, นานมาแล้ว

สุนโข "จิรสฺสํ วต เม อชฺช มธุรกถา ลทฺธาติ นงฺคุฏฺฐํ จาเลนฺโต ตํ อุปสงฺกมิ ฯ ธอ. ๕/๓๕

สุนัขคิดว่า "เป็นเวลานานนักแล้ว เราเพิ่งได้รับถ้อยคำที่ไพเราะ ในวันนี้" แล้วกระดิกหางเข้าไปหาหญิงคนนั้น ฯ

จิรสฺสํ วต รูปนนฺทาย สตฺถุ อุปฏฺฐานํ คนฺตุกามตา อุปฺปนฺนา, อชฺช สตฺถา อิมํ นิสฺสาย วิจิตฺรํ ธมฺมเทสนํ เทเสสฺสตีติ ฯ ธอ. ๕/๕๔

นานมาแล้วหนอ ที่พระนางรูปนันทามีพระประสงค์จะเสด็จไปสู่ที่บำรุงพระศาสดา, วันนี้ พระศาสดาทรงอาศัยพระนางรูปนันทานี้ จักทรงแสดงพระธรรมเทศนาอย่างไพเราะ ฯ

๘๐. จิราย, จิรรตฺตาย = โดยกาลนาน

สโยชนสงฺคสตฺตา ทุกฺขมนุเปนฺติ ปุนปฺปุนํ จิราย ฯ ธอ. ๘/๘

สัตว์ผู้ข้องอยู่ในสังโยชน์ย่อมได้ประสบทุกข์บ่อยๆ โดยกาลนาน ฯ

เอตาทิสํ ทุจฺจริตํ จริตฺวา อิธาคตา จิรรตฺตาย ขาทติ ฯ เปต. ๒๖/๑๖๘

นางได้ประพฤติทุจริตเช่นนั้น มาที่นี้แล้วจึงได้กินคูถและมูตรเป็นต้น โดยกาลนาน ฯ

๘๑. จิเรน = ช้า

ปุพฺเพ มยํ คมนกาเล จิเรน คมิมฺหา ฯ ธอ. ๑/๑๗

ครั้งก่อน ในเวลาไป พวกเราไปถึงช้า ฯ

๘๒. ชิมฺหํ = คด, อ้อม

กาญฺเจ ตรมานานํ ชิมฺหํ คจฺฉติ ปุงฺคโว

สพฺพา คาวี ชิมฺหํ ยนฺติ เนตฺเต ชมฺหํ คเต สติ ฯ

ชา. ๒๗/๑๕๑

เมื่อโคกำลังข้ามฟาก ถ้าโคผู้ว่าขอ้อมไป แม่โคทั้งหมดก็ว่าขอ้อมไป ในเมื่อมีโคผู้ว่าขนำอ้อมไป ฯ

๘๓. ชาตุ = อย่างแท้จริง

ขํ พฺราหฺมโณ อวาเทสิ วีณํ สมฺมุขเวจิโต

อญฺญภูตา ภตา ภริยา ตาสุ โก ชาตุ วิสฺสเส ฯ ชา. ๒๗/๒๐

พราหมณ์ ข่อมไม่ทราบเหตุที่ถูกเขาเอาผ้าปิดหน้าแล้วดีดพิณ ในภรรยาที่นำมาตั้งแต่คลอดจากท้องมารดานั้น ใครจะพึงไว้ใจได้อย่างแท้จริง ?

๘๔. เช = เฮ้ย ! (คำของนายเรียกหญิงคนใช้)

สเจ เช สจฺจํ ภณสิ อทาสี ตํ กโรมิ ฯ วิ. มหาวิ. ๑/๒๗

เฮ้ย ! ถ้าเธอพูดจริง ฉันจะไม่ให้เธอเป็นทาสี ฯ

๘๕. ฐเปตฺวา= ยกเว้น

ฐเปตฺวา เทฺว อคฺคสาวเก อวเสสา อรหตฺตํ ปาปุณึสุ ฯ ธอ. ๑/๔๗

คนที่เหลือ ยกเว้น แต่พระอัครสาวกทั้งสอง ก็ได้บรรลุพระอรหัตต์ ฯ

๘๖. ตคฺฆ = แน่ ๆ

ตคฺฆ ตฺวํ มาณว เอวํ ททนฺโต เอวํ ยเชนฺโต พหุ ปุญฺญํ ปสวสิ ฯ

สุตฺต. ๒๕/๔๒๑

มาณพ ! เมื่อเธอให้ทาน บูชาอยู่อย่างนี้ จะประสพบุญมาก แน่ ๆ ฯ

๘๗. ตาว = ก่อน, เพียงนั้น

เอกํ วา เทฺว วา เกเส ลุญฺจิตฺวา หตฺถตเล ฐเปตฺวา วฏฺโฏ ตาว วิวฏฺเฏตพฺโพ ฯ วิสุทฺธิ. ๒/๒๗

พระโยคาวจรพึงถอนผมหนึ่งเส้น หรือสองเส้น ออกวางไว้บนฝ่ามือ แล้วพึงกำหนดลีกก่อน ฯ

อากาสเมว กิร เนสํ ฉทนํ อโหสิ, ตาว มหติยา ปริสาย สรีรนิสฺสนฺโท นาม น ปญฺญายติ ฯ ธอ. ๖/๗๘

ได้ทราบว่า คนเหล่านั้น มีอากาศนั่นแล เป็นหลังคา ปวงชนมากมายเพียงนั้น ไม่ปรากฏเหงื่อไหลจากตัวเลย ฯ

๘๘. ตาวตา = ด้วย - เพียงเท่านั้น

ตาวตา ติฏฺฐมาโน โส ตาเรสิ ชนตํ พหุ ฯ พุทฺธ. ๑๓/๔๓๘

พระทีปังกรพุทธเจ้าพระองค์นั้น เมื่อดำรงพระชนม์อยู่ ด้วยเวลาเพียงนั้น ก็ได้ทรงขนมหาชนให้ข้ามพ้น (โอฆะ) เป็นจำนวนมาก ฯ

๘๙. ตาวติกา + ยาวตา = พอที่จะ

นตฺถิ จ เม กายสฺมึ ตาวติกา พลมตฺตา, ยาวตาหํ ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกเมยฺยํ ฯ สํ. ขนฺธ. ๑๗/๑๔๖

แต่ว่าเพียงกำลังกายของข้าพระองค์ก็ไม่มีพอที่จะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ ฯ (ดูข้อ ๗๗)

๙๐. ตาวเทว = ในทันใดนั้นเอง

เต ตาวเทว อฏฺจปริกฺขารธรา วสฺสสฏฺฐิกตฺเถรา วิย หุตฺวา เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ปจฺโจโรหิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสีทึสุ ฯ ธอ. ๔/๑๕

ในทันใดนั้นเอง ภิกษุเหล่านั้น ก็ทรงอัฐบริขารเป็นประหนึ่งว่า พระเถระมีพรรษาตั้ง ๖๐ เหาะขึ้นสู่กลางหาวแล้วกลับลงมาถวายบังคมพระศาสดา แล้วได้นั่งอยู่ ฯ

๙๑. ติริยํ = ขวาง

นาโค ภิกฺขูนํ อนฺตรนฺตเรน คนฺตฺวา สตฺถุ ปุรโต ติริยํ อฏฺฐาสิ ฯ ธอ. ๑/๖๕

ช้างใหญ่ได้ยืนขวางพระพักตร์ของพระศาสดา ฯ

๙๒. ติโร = ทะลุ, ฟาก

โส (ภิกฺขุ) เอวํ สมาหิเต จิตฺเต...ติโรกุฑฺฑํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมาโน คจฺฉติ เสยฺยถาปิ อากาเส... ที. สีล. ๙/๑๓๑

(ภิกษุ) นั้นเมื่อจิตตั้งมั่นอย่างนี้แล้ว....ย่อมเดินทะลุฝา ทะลุกำแพง ทะลุภูเขาไปอย่างไม่ติดขัด เหมือนกับผ่านไปในอากาศฉะนั้น ฯ

ติโรกุฑฺเฑสุ ติฏฺฐนฺติ สนฺธิสิงฺฆาฏเกสุ จ

ทฺวารพาหาสุ ติฏฺฐนฺติ อาคนฺตฺวาน สกํ ฆรํ ฯ เปต. ๒๖/๑๕๕

(เปรตเหล่านั้น) มาสู่เรือนของตนแล้ว ยืนที่ฟากฝา ที่ตรอกสี่แพร่ง ทางสามแยก และใกล้บานประตูบ้าน ฯ

๙๓. ตุวฏฺ = ด่วน, เร็ว

สาปิ ตํ สุตฺวา...เวเคน คนฺตฺวา "ตุวฏฺ โข อยฺยปุตฺต อาคจฺเฉยฺยาสีติ อาห ฯ ธอ. ๑/๑๐๓

ฝ่ายนางชนปทกัลยาณีนั้น ได้ยินคำนั้นแล้ว.....ก็รีบไปกล่าวว่า "พระลูกเจ้า ! พระองค์พึง ด่วน เสด็จมา" ฯ

นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตฺถํ วา กมติ, ตุวฏฺฏ จิตฺตํ สมาธิยติ ฯ

ปฏิสมฺ. ๓๑/๔๘๒

ไฟ ยาพิษ หรือ ศัสตรา ย่อมทำร้ายผู้เจริญเมตตานั้นไม่ได้, จิตของผู้นั้นย่อมเป็นสมาธิเร็ว ฯ

๘๔. ทิวาทิวสสฺส = แต่ยังวัน

อถ โข ราชา ปเสนทิโกสโล ทิวาทิวสสฺส เยน ภควา, เตนุปสงฺกมิ อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ ฯ สํ.ส. ๑๕/๑๔๖

ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้เสด็จเข้าไปเฝ้าจนถึงที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ แต่ยังวัน ครั้นเสด็จเข้าไปเฝ้าแล้ว ได้ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้ประทับนั่งอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ฯ

๘๕. ทีฆรตฺตํ = ตลอดกาลนาน (ราตรีนาน)

ทีฆรตฺตํ โข ปนาหํ อุปการโก นาสฺส จิตฺตํ โกเปตุ วฏฺฏติ ฯ

ธอ. ๑/๕๕

ก็ข้างนี้ ทำอุปการะแก่เราตลอดกาลนาน ไม่ควรที่จะทำให้จิตใจของเขาปั่นป่วน ฯ

๘๖. ธาตุก = ค่อนข้างจะ, คล้ายจะ

ตํ ปน สาสนํ คเหตฺวา คโต อมจฺโจ โถกํ พธิรธาตุโก ฯ ธอ. ๓/๑๒

ก็อำมาตย์ที่ถือพระราชสาส์นไป ค่อนข้างจะบูหนวกไปหน่อย ฯ

สมฺม อุปติสฺส ตฺวํ น อญฺเญสุ ทิวเสสุ วิย หฏฺฐปาโหฏฺโ, อิทานิ อนตฺตมนธาตุโกสิ ฯ ธอ. ๑/๗๘

อุปติสสะ เพื่อนรัก ! คุณไม่เบิกบานร่าเริง เหมือนในวันอื่น ๆ บัดนี้ คล้ายจะเสียใจไป ฯ

๘๗. ธิ = ทุด ! ถุย !

โส (ภิกฺขุ) เอตฺตกํ สุตฺวา ว กุทฺโธ นิวาสนปารุปนํ ฉฑฺเฑตฺวา ... สตฺถุ ปุรโต นคฺโค อฏฺฐาสิ ฯ มนุสฺสา "ธิ ธีติ อาหํสุ ฯ ชา. อ. ๑/๓๐๘

(ภิกษุ) รูปนั้น พอได้ยินคำเพียงเท่านี้ ก็โกรธแล้วทิ้งผ้าสบงจีวร....ยืนเปลือยกายอยู่ข้างพระพักตร์ของพระศาสดา ฯ ประชาชนจึงพูดว่า "ถุย ! ถุย !" ฯ

๘๘. ธุวํ = แน่นอน

ยถา ขิตฺตํ นเภ เลฑฺฑุ ธุวํ ปตติ ภูมิยํ

ตเถว พุทฺธเสฏฺฐานํ วจนํ ธุวสสฺสติ ฯ พุทฺธ. ๓๓/๔๒๙

ก้อนดินที่โยนไปในท้องฟ้า ย่อมตกลงพื้นดินแน่นอนฉันใด, พระคำรัสของบรรดาพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด ก็เที่ยงแท้แน่นอน ฉันนั้น ฯ

๘๙. นจิรํ = ไม่นาน

นจิรํ ภิกฺขุภาเว ฐตฺวา อวสฺสิกา ว อุปพฺพชิตา ลชฺชิตุ น ชานนฺติ ฯ

ธอ. ๑/๖๓

ผู้ที่อยู่ในภิกษุภาวะไม่นาน ยังไม่ได้พรรษาเลยก็สึก ย่อมไม่รู้จักอาย ฯ

๑๐๐. นจิรสฺเสว = ไม่นานเท่าไรนัก

นจิรสฺเสว กุกฺกุฏี อณฺฑานิ วิชายิ ฯ มชฺชารี อาคนฺตฺวา ตสฺสา อณฺฑานิ ขาทิ ฯ ธอ. ๑/๔๓

ไม่นานเท่าไรนัก แม่ไก่ก็ออกไข่ ฯ นางแมวจึงมากินไข่ของมัน ฯ

๑๐๑. นนุ = มิใช่หรือ

นนุ เต ปุตฺเต มฏฺจกุณฺฑลินา มยํ มนฺ ปสาเทตฺวา อตฺตโน สกฺเก นิพฺพตฺตภาโว กถิโต ฯ ธอ. ๑/๓๑

มัฏฐกุณฑลีลูกชายของเธอได้บอกเธอแล้วว่า เขาทำใจให้เลื่อมใสในเรา จึงได้บังเกิดในสวรรค์มิใช่หรือ ?

๑๐๒. นมตฺถุ (นโม + อตฺถุ) = ขอนอบน้อม

นมตฺถุ สงฺฆาน สมาคตำ

ทิสฺวา สยำ สขฺยำ วทามิ อพฺภุตำ ฯ ชา. ๒๗/๑๑๗

(ข้าพเจ้า) ขอนอบน้อม แด่หมู่สุกรซึ่งมาประชุมกัน, ข้าพเจ้าเห็นมิตรภาพที่ไม่เคยมีด้วยตนเองจึงขอพูด ฯ

๑๐๓. ปเกว = ไม่ต้องพูดถึง

จตูสุ ปน ทีเปสุ จกฺกวตฺติสิรึ ทาตุ สมตฺถา มาตาปิตโร นาม ปุตฺตาโน นตฺถิ, ปเกว ทิพฺพสมฺปตฺตึ วา ปรมชฺฌานาทิสมฺปตฺตึ วา ฯ ธอ. ๒/๑๕๐

ก็ตามปกติ มารดาบิดาที่จะสามารถให้ศิริสมบัติแห่งพระเจ้าจักรพรรดิในทวีปทั้ง ๔ แก่ลูก ๆ ย่อมไม่มี, ทิพยสมบัติ หรือสมบัติคือปฐมฌานเป็นต้น ไม่ต้องพูดถึง ฯ

๑๐๔. ปเวตรำ = โดยด่วน

ภนฺเต อาขสฺมา อนุรุทฺโธ ปเวตรำ อาคจฺเฉยฺย, ปญฺจกงฺโค ถปติ พหุกิจฺโจ พหุกรณีโย ราชกรณีเยน ฯ ม. อุป. ๑๔/๒๘๔

พระเจ้าข้า ! ท่านพระอนุรุทธะ พึงมาโดยด่วน ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ มีราชกิจที่พึงจัดพึงทำมาก ฯ

๑๐๕. ปจฺฉโต = ข้างหลัง, ทีหลัง

นาโค มุเข โสณฺฑำ ปกฺขิปิตฺวา โรทนฺโต ปจฺฉโต ปจฺฉโต อคมาสิ ฯ ธอ. ๑/๕๖

ช้างใหญ่สอดงวงเข้าในปากร้องไห้ไปข้างหลัง ๆ ฯ

ติตฺถิยาปิสฺส ปจฺฉโต ว นิกฺขมิตฺวา ภตฺตกิจฺจฏฺฐาเน วสนฺติ ฯ ธอ. ๖/๖๗

ฝ่ายพวกเดียรถีย์ออกไป ทีหลัง พระองค์แล้วอยู่ในหอฉัน ฯ

๑๐๖. ปจฺฉา = ในภายหลัง

เอวำ กเร, อหำ มาตุลสฺส กตฺตพฺพยุตฺตกำ ปจฺฉา ชานิสฺสามิ ฯ ธอ. ๒/๒๐

เมื่อลุงทำอย่างว่านี้แล้ว ผมจักรู้จักสิ่งที่ควรกระทำแก่ลุง ในภายหลัง ฯ

๑๐๗. ปฏิกจฺจ, ปฏิกจฺเจว = ก่อน, ล่วงหน้า

ทิฏฺเจว ธมฺเม ปฏิกจฺจ อญฺญำ อาราเธติ ฯ โน เจ ทิฏฺเจว ธมฺเม อญฺญำ อาราเธติ ฯ สำ. มหา. ๑๙/๑๑๐

(ผู้นั้น) ย่อมบรรลุพระอรหัตตผลในปัจจุบันก่อน ถ้าไม่บรรลุพระอรหัตตผลในปัจจุบันก่อน... ฯ

อถ โข ยโส กุลปุตฺโต ปฏิกจฺเจว ปพุชฺฌิตฺวา อทฺทส สกำ ปริชนำ สุปนฺตำ ฯ วิ. มหา. ๔/๒๙

ครั้งนั้นแล ยสกุลบุตรได้ตื่นขึ้นก่อนแล้ว ได้เห็นบริวารชนของตนกำลังหลับอยู่ ฯ

สารีปุตฺตตฺเถโรปิ ปฏิกจฺเจว ภิกฺขู อาณาเมสิ ฯ ธอ. ๔/๖๗

แม้พระสารีบุตรเถระก็ได้สั่งภิกษุไว้ล่วงหน้าแล้ว ฯ

๑๐๘. ปฏิปาฏิยา = โดยลำดับ (บุคคล, สถานที่, เวลา)

มณิกาโร...ภริยญฺจ ปุตฺตญฺจ ปฏิปาฏิยา ปุจฺฉิตฺวา...ภริยาย สทฺธึ มนฺเตสิ ฯ ธอ. ๕/๒๕

ช่างแก้ว...ถามภรรยา ลูกสาว และลูกชาย โดยลำดับ...แล้วจึงปรึกษากับภรรยา ฯ

ปฏิปาฏิยา ตโย ทิวสา อติกฺกนฺตา, จตุตฺเถ ทิวเส สรีรํ อุทฺธุมายิ ฯ ธอ.๕/๘๘

สามวันผ่านไปโดยลำดับ, ในวันที่ ๔ สรีระก็ขึ้นอืด ฯ

๑๐๙. ปฏฺฐาย, ปภูติ = ตั้งแต่, จำเดิม

สเจ โภ อชฺชโต ปฏฺฐาย ปิตรํ น สมฺมา ปฏิชคฺคิสฺสถ, มาเตสฺสาม โว ฯ ธอ. ๗/๑๒๕

ท่านผู้เจริญ ! ตั้งแต่วันนี้ไป ถ้าพวกท่านไม่ปฏิบัติบิดาโดยดีไซร้ พวกเราจักฆ่าท่านทั้งหลาย ฯ

โจรานํ หิ มํ คเหตฺวา นิกฺขนฺตกาลโต ปภูติ เตสุ เอโกปิ อสฺสูนิ สนฺธาเรตุํ นาสกฺขิ ฯ ธอ. ๔/๑๑๔

ก็จำเดิมแต่เวลาที่โจรจับเราออกไป ท่านพระเถระเหล่านั้น แม้รูปเดียวก็มิได้สามารถอดกลั้นน้ำตาไว้ได้ ฯ

๑๑๐. ปุนทิวสตฺถาย = เพื่อฉันอาหารในวันรุ่งขึ้น (กิริยาเป็นอดีต)

มหากาลสฺส ภริยาโย ...ปุนทิวสตฺถาย สตฺถารํ นิมนฺตยึสุ ฯ ธอ. ๑/๖๓

พวกภรรยาของพระมหากาล.....ได้นิมนต์พระศาสดา เพื่อเสวยพระกระยาหารในวันรุ่งขึ้น ฯ

๑๑๑. ปุรโต = ข้างหน้า, ล่วงหน้า, ก่อน

สตฺถา ตสฺส ปาสมูเล ปทวลญฺชํ ทสฺเสตฺวา ปุรโต เอกสฺส คุมฺพสฺส เหฏฺฐาฉายาย นิสีทิ ฯ ธอ. ๓/๒๑

พระศาสดาทรงแสดงรอยพระบาทไว้ที่ใกล้บ่วงของนายพรานนั้น แล้วประทับนั่งอยู่ภายใต้ร่มพุ่มไม้แห่งหนึ่งข้างหน้า ฯ

หิยฺโย จุลฺลกาลสฺส ปุรโต คตตฺตา ปพฺพชฺชนฺตราโย ชาโต ฯ ธอ. ๑/๑๖๔

วานนี้ เพราะพระจุลกาล ล่วงหน้าไปก่อน จึงเกิดอันตรายแห่งบรรพชา ฯ

๑๑๒. ปรตฺถโต, ปุรตฺถำ = ข้างหน้า

ตโต ปติฏฺฐ ปาสาเท เวเทหสฺส ปุรตฺถโต,
ตญฺจ ทิสฺวา อนุปุปฺปตฺตึ รุจา อิสิมวนฺทถ ฯ ชา. ๒๘/๓๐๗

ลำดับนั้น พระพรหมได้ประทับยืนอยู่ข้างหน้า ของพระเจ้าวิเทหะ, พระนางรุจาทอดพระเนตรเห็นท่านฤาษีนั้นมาถึง จึงได้ทรงไหว้ ฯ

น ตสฺส ปจฺฉาน ปุรตฺถมตฺถิ
สนฺโต วิธูโม อนิโฆ นิราโส ฯ สำ. ส. ๑๕/๒๐๘

ภิกษุนั้น ไม่มี (กังวล) ทั้งข้างหลัง ข้างหน้า ท่านเป็นผู้สงบ ไม่พล่านไม่มีทุกข์ ไม่มีความทะเยอทะยาน ฯ

๑๑๓. ปุรตฺถา = ครั้งก่อน

ปุเร ปุรตฺถา ปุริมาสุ ชาติสุ อญฺญาตุกาโม ปริปุจฺฉิตา อหุ ฯ

ที. ปาฏิ. ๑๑/๑๗๓

ครั้งก่อน ๆ ในชาติก่อน ตถาคตใคร่จะรู้ทั่วถึงจึงเป็นผู้ชอบไต่ถาม ฯ

๑๑๔. ปุรา = ก่อน

กายสฺส เภทา ปุรา...สุขปฏิสังเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติ ฯ

มหานิท. ๒๕/๒๕๒

บุคคลนั้น ก่อนแต่กายจะทำลายไป.....เป็นผู้เสวยความสุขมีตนเป็นพรหมอยู่ ฯ

๑๑๕. ปุรา = ในกาลก่อน

ปิงฺคโล นามหํ อาสึ ลุทฺโท โคฆาตโก ปุเร ฯ ชา. ๒๘/๒๕๗

ในกาลก่อน ข้าพเจ้าเป็นคนฆ่าโคผู้เหี้ยมโหด ฯ

๑๑๖. ปุเรตรํ, ปุเรตรเมว = ก่อน (ก่อนกว่า)

(โส ตาปโส) ปวิสิตฺวา ปุเรตรํ ปวิฏฺฐสฺส อปรภาเค นิสีทิ ฯ

ธอ. ๑/๓๗

(ดาบสนั้น) เข้าไปนั่งอยู่ส่วนตรงข้ามกับดาบสผู้เข้าไปก่อน ฯ

อิเม (ภิกฺขู) ปุเรตรเมว เปเสสฺสามิ ฯ ธอ. ๑/๑๒

เราจักส่ง (ภิกษุ) เหล่านี้ไปก่อน ฯ

๑๑๗. ภิยฺโย หรือ ภีโย = โดยยิ่ง

ปุญฺญํ เม กตนฺติ นนฺทติ ภิยฺโย นนฺทติ สุคฺคตึ คโต ฯ ธอ. ๑/๑๓๗

(ผู้มีบุญ) ย่อมเพลิดเพลินว่า "เราได้ทำบุญไว้แล้ว" ไปสู่สุคติแล้ว ย่อมเพลิดเพลินโดยยิ่ง ฯ

๑๑๘. ภิยฺโยภิญฺญตโร = ยอดเยี่ยมกว่า

น จาหุ น จ ภวิสฺสติ น เจตรหิ วิชฺชติ อญฺโญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิยฺโยภิญฺญตโร ฯ สำ. มหา. ๑๙/๒๑๒

สมณะหรือพราหมณ์อื่น ผู้ยอดเยี่ยมกว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ยังมิได้มี จักไม่มี และบัดนี้ก็ไม่มี ฯ

๑๑๙. ภิยฺโยโส มตฺตาย = โดยยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก

อถโข ตํ ฐานํ ภิยฺโยโส มตฺตาย อสุทฺธตรญฺจ ทุคฺคนฺธตรญฺจ โหติ ฯ

ธอ. ๑/๔๕

โดยที่แท้ ที่นั้นก็มีแต่จะสกปรกและมีกลิ่นเหม็น ยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก ฯ

๑๒๐. มนำ = เกือบจะ, นิดหน่อย

อาวุโส ชิวฺหาวิญฺเญยฺยํ รสํ นิสฺสาย มนำ นฏฺโฐ สุนฺทรสมุทฺทเทโร, สตฺถา ปนสฺส อวสฺสโย ชาโต ฯ ธอ. ๙/๑๔๑

ท่านทั้งหลาย ! พระสุนทรสมุทรเถระอาศัยรสที่จะพึงรู้ได้ด้วยลิ้น เกือบจะเสียคนไปแล้ว แต่พระศาสดาได้เป็นที่พึ่งของท่าน ฯ

สาธุ โข ปณฺฑิโต นาม, น เตวว อติปณฺฑิโต

อติปณฺฑิเตน ปุตฺเตน มนมหิ อุปกุฏฺฐิโต ฯ ชา. ๒๗/๓๒

แท้จริง คนเราเป็นคนฉลาดดีกว่า, เป็นคนฉลาดเกินไปไม่ดีเลย, เราถูกบุตรซึ่งฉลาดเกินไป เผานิดหน่อยแล้ว ฯ

๑๒๑. มิถุ = แต่ละฝ่าย (ทั้งสองฝ่าย)

ขมาหุ พาโล มิถุ อญฺญมญฺญํ,

สกํ สกํ ทิฏฺฐิมกำสุ สจฺจโต

ตสฺมา หิ พาโลติ ปโร ทหนฺติ ฯ สุตฺต. ๒๕/๕๐๖

เพราะคนพาล แต่ละฝ่าย ก็พูดกะกันและกันว่าอีกฝ่ายหนึ่งเป็นพาล จึงประกาศลัทธิของตน ๆ ว่าเป็นสัจจะ ฉะนั้นแล เขาจึงป้ายสีคนอื่นว่าเป็นพาล ฯ

๑๒๒. มุหุ = บ่อย

มุหุ มุหุ ภาเย กุมาเร

สเยเว ตำ กาหติ กาเพพาหุ

เยนารกา จสฺสติ อนฺนปานา ฯ ชา. ๒๗/๑๔๘

ลิงกาเพพาหุ ทำให้ราชกุมารกลัวบ่อย ๆ จะทำเหตุให้ตนอยู่ห่างไกลจากข้าวและน้ำไปเอง ฯ

๑๒๓. ยถา + เอวำ, ยถา + ตถา = เหมือน - ฉะนั้น, โดยประการที่, ให้

ยถา มหทฺธโน วาณิโช อปฺปสตฺโถ สปฺปฏิภยำ มคฺคำ...ปริวชฺเชติ, เอวำ ปณฺฑิโต ภิกฺขุ อปฺปมตฺตกานิปี ปาปานิ ปริวชฺเชยฺย ฯ ธอ. ๕/๑๕-๒๐

ภิกษุผู้ฉลาดพึงเว้นความชั่วแม้มีประมาณน้อย เหมือน พ่อค้ามีทรัพย์มาก มีพรรคพวกน้อย....เว้นทางอันมีภัยเฉพาะหน้า ฉะนั้น ฯ

ยเถว ตุมฺเห ตำ น ปสฺสถ, ตถา โสปี ปาเณ น ปสฺสติ ฯ

ธอ. ๑/๑๘

แม้พระจักขุบาลนั้นก็ไม่เห็นสัตว์เล็ก เหมือนกับที่พวกเธอไม่เห็นพระจักขุบาลนั้น ฉะนั้นแล ฯ

ยถา "อิเมสำ ทาเน อิทนฺนาม นตฺถีติ น สกฺกา วตฺตุำ เอวำ ทานำ ทสฺสาม ฯ

ธอ. ๔/๗๓

พวกเราจักถวายทานโดยประการที่ใคร ๆ จะพูดไม่ได้ว่า "สิ่งของชื่อนี้ไม่มีในทานของคนเหล่านี้" ฯ

ยงฺกิญฺจิ กตฺวา อิมสฺส สีลำ ภินฺทิตฺวา, ยถา มำ น มุญฺจติ, ตถา กาตุำ วฏฺฏติ ฯ ธอ. ๒/๕

เราควรกระทำกลวิธีอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วทำลายศีลของดาบสนี้ แล้วกระทำให้เขาทิ้งเราไม่ได้ ฯ

สตฺถา ตสฺส อาคมนภาวำ ญตฺวา, ยถา อตฺตโน สนฺติเก นิสินฺนา ภิกฺขู น ปญฺญายนฺติ, เอวมกาสิ ฯ ธอ. ๔/๑๗

พระศาสดาทรงทราบว่า พระนางเสด็จมา จึงทรงบันดาลไม่ให้ภิกษุซึ่งนั่งอยู่ในที่ใกล้พระองค์ปรากฏ ฯ

๑๒๔. ยทิทำ = กล่าวคือ

เกวลา เอสา ภิกฺขเว สปฺปุริสภูมิ ยทิทำ กตญฺญุตา กตเวทิตา ฯ

องฺ. ทุก. ๒๐/๗๘

ภิกษุทั้งหลาย ! ภูมิกล่าวคือ ความกตัญญูกตเวทีนี้ ล้วนเป็นภูมิของสัตบุรุษ ฯ

๑๒๕. ยนฺนูน = ถ้ากระไรแล้ว

ยนฺนูนาหำ เตว กุลปุตฺเต ปุจฺเฉยฺยำ ฯ ม.ม. ๑๓/๒๐๔

ถ้ากระไรแล้ว เราพึงถามกุลบุตรเหล่านั้นดู ฯ

๑๒๖. ยาว (เชื่อมบท) = จน, จนถึง, จนกว่า, ตราบเท่า

อิตราปี...ยาว ตสฺส อาคมนา สณฺฐาตุำ อสกฺโกนฺตี นิวตฺติตฺวา อนฺโต วิหาราภิมุขี ปกฺขนฺทิ ฯ ธอ. ๑/๔๔

ฝ่ายนางกุลธิดานอกนี้... ไม่อาจยืนรออยู่จนสามีคนนั้นจะมาถึงได้ จึงกลับวิ่งมุ่งตรงไปภายในพระวิหาร ฯ

ยาว อกนิฏฺฐภวนา ปน เอกนินฺนาทำ โกลาหลำ อคมาสิ ฯ ธอ. ๑/๔๘

ก็ความโกลาหลเลื่องลือเป็นเสียงเดียวกัน ได้แพร่สะพัดไปจนถึงอกนิฏฐภพ ฯ

ตำ โว อหำ ทสฺสามิ, ยาว มมาคมนา อิเธว ติฏฺฐถ ฯ ธอ. ๒/๓๗

กระผมจะยกลูกสาวคนนั้นให้ท่าน ขอให้ท่านยืนอยู่ที่นี้แหละ จนกว่ากระผมจะมาถึง ฯ

ยาวชฺชตนา อญฺญตรำ รมณียำ ฐานำ ทิสฺวา "สุธมฺมา เทวสภา วิยาติ วทนฺติ ฯ ธอ. ๒/๕๕

คนเห็นที่รื่นรมย์แห่งใดแห่งหนึ่งแล้ว ย่อมพูดว่า "เหมือนสุธรรมาเทวสภา" ตราบเท่าทุกวันนี้ ฯ

๑๒๗. ยาว + ตาว (เชื่อมประโยค) = จน, จนกว่า, จนถึงเวลาที่, ตลอดเวลาที่, ให้

เอวำ ตาว วทฺเฒสิ, ยาว โส "เตนหิ อิทำ สหสฺสำ คณฺหาหีติ ภณฺฑิกำ อุปเนสิ ฯ ธอ. ๔/๗๔

ชาวชนบทนั้นขึ้นราคาอย่างนี้ จนชายคนนั้นพูดว่า "ถ้าเช่นนั้น ท่านเอาทรัพย์พันหนึ่งนี้ไป" แล้วยกห่อของให้ ฯ

อาคเมหิ ตาว สามิ, ยาว อยำ วยปฺปตฺโต โหติ ฯ ธอ. ๔/๔๓

คุณพี่ ! ขอให้คุณพี่รออยู่ จนกว่าลูกชายคนนี้จะเติบโต ฯ

โส อิมำ กมฺมำ กตฺวา....ยาวายำ มหาปฐวี โยชนมตฺตำ อุสฺสนฺนา, ตาว นิรเย ปจิตฺวา....สตฺตทิวสานิ โยนิมุเข ติริยำ นิปชฺชิ ฯ ธอ. ๔/๓๕

เธอ กระทำกรรมนี้ไว้....จึงหมกไหม้อยู่ในนรก จนถึงแวลาที่มหาปฐพีนี้สูงขึ้นประมาณหนึ่งโยชน์... ได้นอนเขวางอยู่ปากช่องกำเนิดเป็นเวลา ๗ วัน ฯ

ยาว ตุมฺเห ชีวถ, ตาว โว สหตฺถา อุปฏฺฐหิสฺสามิ ฯ ธอ. ๕/๕๖

กระผมจักบำรุงคุณพ่อคุณแม่ด้วยน้ำมือของตนเอง ตลอดเวลาที่คุณพ่อคุณแม่ยังมีชีวิตอยู่ ฯ

เต.....เทฺว โกฏฺฐาสา หุตฺวา, ยาว ตสฺส มาตาปิตโร วิสุำ โหนฺติ, ตาว วิภชิตฺวา....ตสฺส มาตรำ นีหรึสุ ฯ ธอ. ๓/๑๑๖

คนจัณฑาลเหล่านั้น...แตกกันเป็นสองฝ่าย จึงแยกให้มารดาบิดาของเด็กนั้นอยู่แผนกหนึ่ง....แล้วนำมารดาของเด็กนั้นออกไป ฯ

๑๒๘. ยาวกีวำ = ตราบใด

ยาวกีวญฺจาหำ ภิกฺขเว อิมสฺส ปญฺจนฺนำ อุปาทานกฺขนฺธานำ เอวำ, อสฺสาทญฺจ อสฺสาทโต....น อพฺภญฺญาสึ, เนว ตาวาหำ ภิกฺขเว....สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธ ปจฺจญฺญาสึ ฯ สำ. ขนฺธ. ๑๗/๓๕

ภิกษุทั้งหลาย ! ก็ตราบใดที่เรายังมิได้รู้ทั่วถึงความพอใจแห่งอุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้โดยเป็นความพอใจอย่างนี้...ภิกษุทั้งหลาย ! ตราบนั้น เราก็หาได้ตรัสรู้ หาได้ทราบชัดซึ่งสัมมาสัมโพธิญาณไม่ ฯ

๑๒๙. ยาวชีวำ = ตลอดชีวิต

ยาวชีวำ สจฺจวาโจ อสฺสำ ฯ ธอ. ๒/๕๑

เราพึงพูดแต่คำสัตย์ ตลอดชีวิต ฯ

๑๓๐. ยาวตติยำ = จนถึงสามครั้ง

สา ปุนทิวเส ปุนทิวเสติ ยาวตติยำ เตน (เถเรน) นิวาริยมานาปิ โสตุกามา ว อโหสิ ฯ ธอ. ๖/๒๑

แม้นางจะถูก (พระเถระ) นั้นห้ามปรามจนถึงสามครั้ง คือในวันรุ่งขึ้น ๆ ก็ยังประสงค์จะฟัง (ธรรม) อยู่นั่นเอง ฯ

๑๓๑. ยาวตา = ด้วย - ประมาณเท่าใด

น เตน ปณฺฑิโต โหติ ยาวตา พหุ ภาสติ ฯ ธอ. ๗/๔๐

คนเราพูดมากด้วยเหตุประมาณเท่าใด เขาจะเป็นบัณฑิตด้วยเหตุเท่านั้นก็หาไม่ ฯ

๑๓๒. ยาวตายุกํ = ตลอดอายุ

เต สพฺเพปิ ยาวตายุกํ ฐตฺวา ตโต จุตา เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา ..... เชฏฺฐกกุฏุมฺพิโก ...มหากปฺปินราชา นาม อโหสิ ฯ ธอ. ๔/๑๑

คนเหล่านั้น แม้ทั้งหมดดำรงอยู่ตลอดอายุแล้ว เคลื่อนจากอัตตภาพนั้น บังเกิดในเทวโลก.....กุฏุมพีผู้เป็นหัวหน้า.....ได้เป็นพระราชาพระนามว่ามหากัปปินะ ฯ

๑๓๓. ยาวทตฺถํ = จนพอความต้องการ

โส ยาวทตฺถํ ภุญฺชิตฺวา อวเสสํ ปตฺเตน อาทาย ปกฺกมติ ฯ ธอ. ๗/๑๗

ภิกษุนั้นฉันอาหารจนพอความต้องการเอาของที่เหลือใส่บาตรแล้วหลีกไป ฯ

๑๓๔. ยาวเทว = เพียงเพื่อ - เท่านั้น, เพียงใด

ยาวเทว อนตฺถาย ญตฺตํ พาลสฺส ชายติ ฯ ธอ. ๓/๑๕๖

ความรู้เกิดขึ้นแก่คนพาลก็เพียงเพื่อความฉิบหายเท่านั้น ฯ

อหํ ภิกฺขเว ยาวเทว อากงฺขามิ, ...ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรามิ ฯ สํ. นิทาน. ๑๖/๒๑๘

ภิกษุทั้งหลาย ! เรายังจำนงอยู่ เพียงใด .....เราย่อมเข้าทุติยฌานอยู่ (เพียงนั้น) ฯ

๑๓๕. รโห = ในที่ลับ

น รโห กโรติ ปาปานิ อรหํ เตน วุจฺจติ ฯ วิสุทฺธิ. ๑/๒๕๗

เพราะพระองค์ไม่กระทำบาปในที่ลับ ฉะนั้น พระองค์จึงมีคนเรียกว่า "พระอรหันต์" ฯ

๑๓๖. เร = เฮ้ย !

เต (ลิจฺฉวิราชาโน) อตฺตโน วิทฺธภาวํ อชานิตฺวา "ติฏฺฐ เร ติฏฺฐ เรติ วทนฺตา อนุพนฺธึสุเยว ฯ ธอ. ๓/๑๖

(เจ้าลิจฉวี) เหล่านั้น มิได้ทราบว่าตนถูกยิง จึงได้ติดตามพลางพูดว่า "เฮ้ย ! หยุด ! เฮ้ย ! หยุด !" ฯ

๑๓๗. ลาภา = เป็นลาภ

ลาภา วต เม สุลทฺธํ วต เม, โยหํ เอวํ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย ปพฺพชิโต ฯ สํ. ส. ๑๕/๑๗๕

เป็นลาภของเราหนอ เป็นโชคของเราหนอ ที่ได้บวชในพระธรรมวินัยที่พระองค์ตรัสไว้ถูกต้องแล้ว ฯ

๑๓๘. - วณฺณ อภินิมฺมินาติ = เนรมิตเพศเป็น -

เตน โข ปน สมเยน สกฺโก เทวานมินฺโท ..... เปสการกวณฺณ อภินิมฺมินิตฺวา ตนฺตํ วินาติ ฯ ธอ. ๓/๘๐

ก็สมัยนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพ...ได้เนรมิตเพศเป็นช่างหูก ทอหูกอยู่ ฯ

๑๓๙. - วณฺเณน = แปลงเพศเป็น

โส....ปิยสหายกวณฺเณน ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา "สมฺม จุลฺลปาลาติ. ปกฺโกสติ ฯ ธอ. ๑/๑๗

ท้าวสักกะนั้น แปลงเพศเป็นสหายผู้เป็นที่รักไปหานายจุลปาละ แล้วเรียกว่า "เพื่อน จุลปาละ !" ฯ

๑๔๐. สกฺขิ = กะตาของตน

สกฺขิ มหาโควินฺโท พฺราหฺมโณ พฺรหฺมานํ ปสฺสติ ฯ

ที. มหา. ๑๐/๒๗๐

มหาโควินทพราหมณ์เห็นพระพรหมกะตาของตน ฯ

๑๔๑. สสกฺกํ = ตามสามารถ

เอวรูปํ เต ราหุล กาเยน กมฺมํ สสกฺกํ น กรณียํ ฯ ม.ม. ๑๓/๑๒๖

ราหุล ! เธอไม่พึงกระทำกรรมเห็นปานนี้ด้วยกาย ตามสามารถ ฯ

๑๔๒. หำ = นั่นแน่ !

กุณาโล สกุโณ...ปุสฺสโกกิลํ เอตทโวจ "หำ สมฺม ปุณฺณมุขาติ ฯ

ชา. ๒/๑๑๑-๒

นกดุเหว่า...ได้กล่าวคำนี้กะนกดุเหว่าขาวว่า "นั่นแน่ เพื่อนปุณณมุข"

๑๔๓. หเร = เฮ้ย !

กิมฺปน หเร ! ทุฏฺจโจร ตยา มหาโมคฺคลฺลาโน ปฐมํ ปหโฏ ?

ธอ. ๕/๕๕

เฮ้ย ! ไอ้โจรชั่ว ก็มึงประหารพระมหาโมคคัลลานะก่อนหรือ ? ฯ

๑๔๔. หลำ = ยังไม่ควร

กิจฺเฉน โข อธิคตำ หลนฺ[illegible]นิ ปกาสิตุ

ราคโทสปเรเตหิ นายำ ธมฺโม สุสมฺพุทฺโธ ฯ ม. ม. ๑๓/๔๖๒

พระธรรมเราบรรลุได้โดยลำบาก บัดนี้ ยังไม่ควรประกาศ เพราะพระธรรมนี้ สัตว์ผู้ถูกราคะ โทสะครอบงำใจ จะรู้ไม่ได้ง่าย ๆ ฯ

๑๔๕. หา = อนิจจา !

หา ! โยคา วิปฺปโยคนฺตา, หา ! นิจฺจำ สพฺพสงฺขตำ

หา ! ชีวิตำ วินาสนฺตำ อิจฺจาสิ ปริเทวนา ฯ อป. ๓๓/๒๕๖

ได้มีความคร่ำครวญดังนี้ว่า อนิจจา ! การประจวบกัน มีการพลัดพรากไปในที่สุด อนิจจา ! สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งทั้งมวลไม่เที่ยง อนิจจา ! ชีวิต มีความพินาศไปในที่สุด ฯ

๑๔๖. เห = เฮ้ย ! (คำไล่สัตว์)

เอกา อชา....., อชปาลเกน "เห เหติ สทฺเท กเตปิ, น นิกฺขมิ ฯ

ธอ. ๒/๑๕

นางแพะตัวหนึ่ง.....แม้คนเลี้ยงแพะเปล่งเสียงว่า "เฮ้ย ! เฮ้ย !" ก็ไม่ออกไป ฯ

๔๖. มหาวิทยาลัยอินเดียในสมัยโบราณ

โปราณชมฺพุทีเป นิขิลวิชฺชาลยา

(๑) มหาวิทยาลัยตักกศิลา

มหาวิทยาลัยตักกศิลา เป็นสถาบันการศึกษาของพราหมณ์โดยเฉพาะ อิทธิพลของมหาวิทยาลัยแห่งนั้น ทางปัจฉิมทิศ ได้คลุมไปถึงประเทศเปอร์เซีย, ทางอุตตรทิศ ถึงอาเซียภาคกลาง, ทางบุรพทิศ ถึงมคธรัฐและปาจีนกเทศรัฐ. พร้อม ๆ กับอิทธิพลแห่งมหาวิทยาลัยนั้น ชื่อเสียงแห่งการศึกษาของพวกพราหมณ์ก็ได้แพร่สะพัดไปทั่วทุกทิศ. ศาสตราจารย์สตีส จันทระ ได้บรรยายประวัติสังเขปอย่างน่าสนใจของแพทย์หลวงชื่อชีวกะ ผู้ซึ่งได้ถวายการบำบัดพระโรคของพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าแผ่นดินแห่งมคธรัฐและพระโรคาพาธของพระพุทธเจ้า. ชีวกะ เกิดที่กรุงราชคฤห์ทางแคว้นพิหารตอนใต้. เขาประสงค์จะศึกษาวิชาแพทยศาสตร์ และวิชาการช่างบางอย่าง ในบรรดาวิชาการช่างทั้ง ๖๔ ประเภท จึงได้ไปยังเมืองตักกศิลา

เมื่อเขาไปถึงที่นั้นแล้ว ก็ได้เข้าไปหาศาสตราจารย์การแพทย์ชื่ออาเตรยะ. เมื่อท่านอาจารย์ได่ถามถึงค่าเล่าเรียนที่เขาจะพึงมอบให้ ชีวกะก็เรียนตอบว่า "ท่านอาจารย์ครับ กระผมเดินทางจากมคธรัฐมาไกลถึงเพียงนี้ ก็เพื่อจะศึกษาเล่าเรียน, เมื่อจะจากบ้านมา กระผมก็มิได้แจ้งความประสงค์ของกระผม ให้มารดาบิดาและเพื่อน ๆ ของกระผมทราบ. ฉะนั้น กระผมจึงไม่สามารถจะทำสิ่งใด โดยต้องใช้เงินใช้ทองได้. แต่เมื่อกระผมสำเร็จการศึกษาแล้ว กระผมจะขอมอบกายถวายชีวิตไว้กับท่าน". ด้วยคำตอบนี้ ท่านอาเตรยะจึงพอใจรับเขาไว้. ชีวกะได้ศึกษาวิชาการพยาบาล และแพทยศาสตร์ ในสำนัก

อาจารย์นั้น เป็นเวลา ๗ ปี. ในการสอบไล่ครั้งสุดท้าย เขาได้ถูกกำหนดให้บรรยายถึงประโยชน์ทางเป็นยา แห่งบรรดาพืช ต้นไม้ เถาวัลย์ หญ้าและรากไม้เป็นต้น ทุกชนิด ซึ่งเกิดขึ้นรอบ ๆ เมืองตักกศิลา ภายในรัศมี ๑๕ ไมล์. เมื่อได้สำรวจดูพฤกษชาติที่เป็นยาอันมีในที่นั้น เป็นเวลา ๔ วันแล้ว ชีวกะจึงได้เสนอผลโดยแจ้งให้ศาสตราจารย์ของเขาทราบว่า กอไม้ แม้เพียงกอเดียวซึ่งจะใช้เป็นยาไม่ได้นั้น ไม่มีเลย.

(๑) ตกฺกสิลาย นิขิลสตฺถาลโย

ตกฺกสิลาย นิขิลวิชฺชาลโย ปน เกวลํ พฺราหฺมณานเมว สิกฺขาปนฏฺฐานเมว อโหสิ ฯ ตสฺส วิชฺชาลยสฺส ปภาโว ปจฺฉิมโต ยาว ปาราสิกเทสํ, อุตฺตรโต ยาว โยนกโลกํ, ปาจีนโต ยาว มคธรฏฺฐญฺจ ปตฺถริ ฯ เตน สเหว พฺราหฺมณานํ สิกฺขาทานสฺส กิตฺติโฆสโก จ ทิสาวิทิสาสุ ปตฺถริ ฯ สตีสจนฺท-นาโม ปณฺฑิโต ปน รญฺโญ มาคธสฺส พิมฺพิสารสฺส, พุทฺธสฺส จ ภควโต อาตงฺกาปหารเกน ชีวกนามเกน ราชกียเวชฺเชน สมฺพนฺธํ สลฺลกฺขนียํ กถาปวตฺตึ อีทิสํ วิตฺถารยติ, โส ปน เวชฺโช ทกฺขิณมคเธ ราชคหนคเร ชาโต ฯ เวชฺชกมฺมญฺเจว จตุสฏฺฐิกลาสุ ยงฺกิญฺจิ กลญฺจ สิกฺขิตุกาโม โส ตกฺกสิลํ อคมาสิ ฯ

ตตฺถ สมฺปตฺโต โส เวชฺชาจริยสฺส อตฺเตยสฺส อภิมุขํ คโต เตนาจริเยน "กึ สิปฺปมูลํ ทาตุํ สกฺกาติ ปุฏฺโฐ เอวมาห "สามิ, สุตปริเยสโก อหํ มคธโต เอตฺตกํ ทูรํ อาคญฺฉึ, สกเคหโต นิกฺขมนฺโต ปนาหํ อตฺตโน อชฺฌาสยํ มาตาปิตูนฺนญฺจ สหายกานญฺจ น กเถสึ ตสฺมาหํ ธเนน ยงฺกิญฺจิ ปริจฺจาคํ (หรือ ครุปูชํ) กาตุํ น สกฺโกมิ, ตถาปิ มยฺหคฺคหเณ นิฏฺฐิเต มม อตฺตภาโว ตวายตฺโต ภวิสฺสติ (หรือ มม เทหํ ภวโต

ปริจฺจชิสฺสามี) ติ อาห ฯ อิเมหิ วจเนหิ ตุฏฺโฐ อตฺเตโย ตมตฺตโน สิสฺสานํ อนุโตคตํ อกาสิ ฯ ชีวโก ตสฺสาจริยสฺส สนฺติเก สตฺตวสฺสานิ ติกิจฺฉากมฺมํ เวชฺชสตฺถญฺจ อุคฺคณฺหิ ฯ นิฏฺฐาโนปปริกฺขายํ ปน ตกฺกสิลาย สมนฺตา ทฺวิโยชนฏฺฐาเน ชาตานํ คจฺฉ-ลตา-ติณ-มูลาทีนํ สพฺเพสํ ภูตคามานํ โอสธปฺปโยชนํ วิตฺถาเรหีติ วุตฺโต ชีวโก จตฺตาริ ทิวสานิ ตตฺถ ชาตํ สพฺพํ โอสธีชาตํ อุปปริกฺขิตฺวา "โอสธปฺปโยชนวิรหิตา เอกาปิ คจฺฉชาติ น วิชฺชตีติ อตฺตโน อาจริยสฺส ปกาเสสิ (อาโรเจสิ) ฯ

(๒) มหาวิทยาลัยนาลันทา

มหาวิทยาลัยแห่งที่สอง แต่บางทีจะมีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุด ในบรรดามหาวิทยาลัยชาวพุทธทั่วทุกแห่งในอินเดียสมัยโบราณ ก็ได้แก่มหาวิทยาลัยนาลันทา. มหาวิทยาลัยแห่งนั้น ได้เป็นที่รู้จักกันทั่วไปในมคธรัฐ โดยนามว่า ธรรมคัญชะ. ห้องสมุดแห่งมหาวิทยาลัยนั้น อันยิ่งใหญ่ที่สุดในอินเดีย ตั้งแต่ ณ ปราสาท ๙ ชั้น ซึ่งเรียกว่า "รัตโนทธิ" มหาวิทยาลัยแห่งนี้ได้เฟื่องฟูขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑ ก่อนคริสต์ศักราช, นับหนึ่ง ตั้งแต่สมัยท่านนาครชุน ผู้ซึ่งเป็นศาสตราจารย์ท่านหนึ่ง ในบรรดาศาสตราจารย์ประจำมหาวิทยาลัยแห่งนี้, จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๙ ซึ่งในระยะเวลาดังกล่าวนี้นั้น โอทันตปุรีมหาวิหารที่สร้างขึ้นในที่ใกล้เคียงกับมหาวิทยาลัยแห่งนี้ ก็ได้มีชื่อเสียงเด่นขึ้น โดยพระบรมราชูปถัมภ์แห่งกษัตริย์วงศ์ปาละ. ท่านเหี้ยนเซียง (Hiuen Tsiang) นักจาริกแสวงบุญ ชาวจีนซึ่งได้มาถึงมหาวิทยาลัยนาลันทา ในสมัยเริ่มต้นแห่งคริสต์ศตวรรษที่ ๗ ได้ศึกษาพุทธธรรมเป็นภาษาสันสกฤต ในสำนักศาสตราจารย์ของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ แล้วได้ทิ้งประวัติอันล้ำค่าแห่งมหาวิทยาลัยนี้ไว้ต่อมา.

(๒) นาลนฺทาย นิขิลวิชฺชาลโย

ทุติยํ, ตถาปิ โปราณชมฺพุทีเป โสตตมหาวิชฺชายตเนสุ ปากฏตมํ ปน นาลนฺทานิขิลวิชฺชายตนํ อโหสิ ฯ โส ปน วิชฺชาลโย, สกลมคธรฏฺเฐ ธมฺมคญฺชนามมา ปากโฏ ภวิ ฯ ภารตียโปตฺถกาลยานํ มหนฺตตโม ตสฺส วิชฺชายตนสฺส โปตฺถกาคาโร รตฺโนทธินามมหิ นวภูมิกปาสาเท ปติฏฺฐาปิโต อโหสิ ฯ เอโส ปน นิขิลสตฺถาลโย กิฏฺฐุปฺปตฺติโต ปุพฺเพ ปฐมสตวสฺสโต ปฏฺฐาย, อถวา ตสฺมึ สตฺถาลเย อาจริยภาเวน วุตฺถสฺส นาคชฺชุน-มหาเถรสฺส กาลโต ปฏฺฐาย, ยาว กิฏฺฐุปฺปตฺติโต อฏฺฐมสตวจฺฉรํ อภิวุฑฺฒิยา อนูโน ปวตฺติตฺถ ฯ อฏฺฐมสตวจฺฉรพุภนฺตเร ปาลราชูนํ อนุคฺคเหน อิมสฺส วิชฺชาลยสฺส นาติทูรฏฺฐาเน อุทนฺตปุริยํ การาปิโต ปน มหาวิชฺชาลโย เสฏฺฐภาวํ ปาปุณิ ฯ เหี้ยนเซียง -นาโม (Hiuen Tsiang-นาโม) จีนเทสียปุญฺญติตฺถคมโก สตฺตมสตวจฺฉรสฺส อาทิมฺหิเยว นาลนฺทามหาวิชฺชายตนํ ปตฺวา ตตฺถ ปณฺฑิตาจริยานํ สนฺติเก สกฺกตภาวสารุพฺหํ พุทฺธธมฺมํ อุคฺคณฺหิตฺวา ตสฺส วิชฺชายตนสฺส ปวตฺติโย จ ปสตฺถากาเรน ลิขิตฺวา คเปสิ ฯ

(๓) มหาวิทยาลัยโอทันตปุรี

มหาวิหารแห่งนี้ ได้สร้างขึ้นก่อนสมัยกษัตริย์วงศ์ปาละมีอำนาจครองมคธรัฐ. เพราะเหตุที่ได้สร้างเมืองแห่งหนึ่งไว้ในที่ใกล้เคียงกับมหาวิหารแห่งนี้ อันได้เป็นเมืองหลวงแห่งมคธรัฐ ในสมัยกษัตริย์วงศ์ปาละ และเพราะเหตุที่มหาวิหารนั้นได้มีชื่อเสียงเด่นยิ่งขึ้นอีกด้วย ท้องถิ่นทั้งหมดนั้นจึงได้เป็นที่รู้จักกันโดยชื่อว่า "พิหาร" และชื่อว่า

"มคธ" อันเป็นชื่อเก่าแก่ ซึ่งพวกพราหมณ์ตั้งชื่อล้อว่า "มฆ" ก็ได้หลงลืมกันไปทีละน้อย ๆ.

ในระหว่างรัชสมัยแห่งมหาปาละ ราชโอรสของพระเจ้ามหิปาละนั้น โอทันตบุรีมหาวิหาร มีภิกษุนิกายเดิมซึ่งเรียกว่า "หีนยาน" ประมาณ ๑,๐๐๐ รูป และภิกษุนิกายมหายานประมาณ ๕,๐๐๐ รูป. กษัตริย์วงศ์ปาละ ได้ทรงสถาปนามหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้น ที่โอทันตปุรีมหาวิหารพร้อมทั้งห้องสมุดที่สง่างาม เป็นที่รวบรวมตำราทั้งฝ่ายพราหมณ์และฝ่ายพระพุทธศาสนา ซึ่งห้องสมุดแห่งนั้น พวกมะหะหมัดได้ทำลายไป ในเวลาที่ทำลายวิหารแห่งนั้น และเวลาที่สังหารภิกษุสงฆ์ เมื่อ ค.ศ. ๑๒๐๒. ในสมัยนั้นเอง มหาวิหารแห่งศากยวงศ์อันเป็นที่ประทับแห่งมหาสังฆราช องค์แรกแห่งทิเบต ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์แห่งตาร์ตาร์จักรพรรดิ์ชาวจีนก็ได้สถาปนาขึ้นตามแบบของโอทันตบุรี. ชาวศากยะ จึงได้เจริญรอยตามโอทันตบุรี ทั้งในด้านระเบียบวินัยและการศึกษาแห่งคณะสงฆ์.

(๓) อุทนฺตปุรีมหาวิชฺชาลโย

อยมฺปน มหาวิหาโร ปาลราชูนํ (หรือ ปาลราชวํสสฺส) มคธาธิปจฺจลาภโต ปุราเยว ปติฏฺฐาปิโต อโหสิ ฯ ปาลวสุธาธิปานํ สมเย มาคธียราชธานิภาวปฺปตฺตสฺเสกสฺส นครสฺส วิหาราสนฺเน มาปิตตฺตา จ อสฺส วิหารสฺส อจฺจุนฺนตภาวปฺปตฺติโต จ สพฺโพปิโส เทโส วิหารนาเมน ปากโฏ อโหสิ ฯ พฺราหฺมเณหิ นินฺทาวเสน "มฆ" อิติ โวหารํ ปาปิตํ โปราณํ มคธ-นามํ อนุกฺกเมน วิสฺสริตํ อโหสิ ฯ

มหิปาลรญฺโญ ปุตฺตสฺส มหาปาลรญฺโญ กาเล อุทนฺตปุรี-มหาวิหาเร หีนยานิกโวหาโรปลกฺขิตา มูลเถรวาทิโน สหสฺสมตฺตา ภิกฺขู จ ปญฺจสหสฺสมตฺตา มหายานิกภิกฺขโว จ วสึสุ ฯ ปาลราชาโน ปน อุทนฺตปุริยํ เวทิกโสภตฺถมฺมคนฺเถหิ ปริปุณฺเณน โปตฺถกาลเยน สหิตํ สามณิกํ นิขิลวิชฺชาลยํ ปติฏฺฐาเปสุ ฯ โส ปน โปตฺถกาลโย กิฏฺฐุปฺปตฺติโต ๑๒๐๒ - เม วสฺเส โมหมฺมทสามขิเกหิ ตสฺส วิหารสฺส วิทฺธํสเน ภิกฺขูนํ ฆาตเน จ วตฺตมาเน วินาสิโต อโหสิ ฯ ตสฺมึเยว สมเย จีนเทสียานํ ตาตรฺยาธิราชูนํ อนุคฺคหํ ปฏิจฺจ ติพฺพต-เทเส อาทิมมหาสงฺฆรญฺโญ นิวาสฏฺฐานตฺตา ปตฺโต สากฺย-มหาวิหาโร ปน อุทนฺตปุรี-มหาวิหารสฺสาการํ อนุคนฺตฺวา การาปิโต ฯ อุทนฺตปุรีวิหาเร ปวตฺตํ วินยนํ สิกฺขาปนญฺจสากฺยมหาวิหาริยา อนุคจฺฉึสุ ฯ

(๔) มหาวิทยาลัยวิกรมศิลา

วิกรรมศิลาราชมหาวิหาร ซึ่งพระเจ้าธรรมปาละได้ทรงสถาปนาไว้ เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๘ นั้น ตั้งอยู่บนยอดเขาลูกหนึ่ง ซึ่งอยู่บนฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา. รอบ ๆ มหาปราสาท ไม่ไกลจากวิหารนั้นเท่าไรนัก มีอาวาสอยู่ ๑๐๘ แห่ง และอาวาสทั้งหมดนั้นอยู่ภายในวงล้อมแห่งกำแพงเดียวกัน.

ที่ประตูวิหารทั้ง ๔ ด้าน มีมหาวิทยาลัยอยู่ ๔ แห่ง ซึ่งนักศึกษาจะเข้าศึกษาได้โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน และมีพวกทวารบัณฑิตเป็นผู้ควบคุมดูแล. บัณฑิตสองท่าน ผู้สอนวิชาศาสนศาสตร์ในวิทยาลัยชั้นสูง เรียกว่า หลักที่ ๑ และหลักที่ ๒ ของมหาวิทยาลัย. เพื่อช่วยเหลือนักศึกษาที่ศึกษาเล่าเรียนอยู่ในวิทยาลัยทั้ง ๔ อันตั้งอยู่ที่ประตูทั้ง ๔ ด้าน ภายในวิหารนั้น ให้มีที่อยู่อาศัย จึงได้สร้างหอพักฟรีขึ้น ๔ หลัง เพื่อเลี้ยงดูอุปถัมภ์นัก

ศึกษาเหล่านั้น. หอพักเหล่านั้น มีเจ้าชายและขุนนางในถิ่นนั้นเป็นผู้อุปถัมภ์. มหาวิทยาลัยนี้ได้ดำเนินมาด้วยดีเป็นเวลา ๔ ศตวรรษ โดยมีสภาซึ่งประกอบด้วยสมาชิก ๖ ท่าน มีพระสังฆเถระเป็นประมุข เป็นผู้บริหาร ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์.

(๔) วิกฺกมสิลายํ นิขิลวิชฺชาลโย

กิฏฺฐุปฺปตฺติโต อฏฺฐมสตาจฺฉรสฺส มชฺฌภาเค ธมฺมปาเลน รญฺญา การาปิโต วิกฺกมสิลา-นาโม ราชมหาวิหาโร คงฺคาย นทิยา อุตฺตรตีเร เอกสฺส นคสฺส มุทฺธนิ ปติฏฺฐิโต อโหสิ ฯ มหาปาสาทสฺส สมนฺตา ตโต นาติทูรฏฺฐาเน สตฺตาธิกา สตมตฺตา อาวาสา ปติฏฺฐาปิต., สพฺเพปิ เต เอเกน ปาการเรน ปริกฺขิตฺตา อเหสุ ฯ

วิหารสฺส จตูสุ ทฺวาเรสุ จตูหิ ทฺวารปณฺฑิเตหิ ปริปาลิตา จตฺตาโร วิชฺชาลยา อเหสุ, ยตฺถ สิสฺสา นิมฺมูเลน อุคฺคณฺหนตฺถาย ปเวสं ลภึสุ ฯ ปธานสตฺถาลเย เทวธมฺมสิกฺขาปกา ปน เทฺว ปณฺฑิตา สพฺพสฺสาปิ นิขิลวิชฺชาลยสฺส (อาธารกา) ปจฺจย-ทุคฺคิยถมฺภาติ โวหารปฺปตฺตา อเหสุ ฯ จตุนฺนํ ทฺวารานํ สมีเป ปาการพฺภนฺตเรเยว ปติฏฺฐิเตสุ จตูสุ วิชฺชาลเยสุ อุคฺคณฺหนฺตานํ สิสฺสานํ วาสาย เตสं โปสนาย จ จตฺตาโร ปุญฺญนิวาสา อเหสุ ฯ เต ปน นิวาสา ตทฺเทสวาสีหิ ราชกุมาเรหิ มหทฺธนีหิ จ อุปคฺคมฺภิตาภวุ ฯ สงฺฆคฺเถรปมุขาย ถนฺนํ ชนานํ สภาย ราชานุคฺคหลาเภน ปริปาลิยมาโน เอโส มหาวิชฺชาลโย จตุสตวสฺสานิ สมิทฺธากาเรน ปวตฺติตฺถ ฯ

(๕) มหาวิทยาลัยตศิ - หลุมโปในทิเบต

เด็ก ๆ ตระกูลผู้ดี มีอายุระหว่าง ๖ ปี ถึง ๑๒ ปี ผู้ปกครองหรือมารดาบิดา ก็จะส่งเข้าเรียนภายในความดูแลของอาจารย์ ซึ่งเป็นพระอยู่ประจำวัด. เด็กจะได้เรียนอ่านคัมภีร์พระธรรม ภายใต้ความควบคุมดูแลของอาจารย์. ตามปกติ เด็กจะอยู่กับอาจารย์ช่วยทำกิจเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้อาจารย์เป็นบางครั้งบางคราว รับประทานอาหารและหลับนอนอยู่ใกล้ชิดกับอาจารย์เสมอ. เวลาสิ้นเดือนทุก ๆ เดือน มารดาบิดา ของเด็กก็จะไปหาครู เพื่อถามสุขทุกข์ของเด็กและเพื่อจ่ายค่าอาหาร และเครื่องนุ่งห่มของเด็กให้ครู.

ภายใน ๒-๓ ปี เด็กก็จะท่องจำหนังสือแบบเรียนได้ ประมาณ ๑๒๕ หน้า ซึ่งเป็นหนังสือที่คัดเลือกมาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา. ในไม่ช้า เมื่อเด็กได้รับการศึกษาเจริญก้าวหน้าขึ้น พอสมควรจะบวชได้และ อาจารย์ก็จะส่งรายชื่อของเด็กไปให้ผู้ปกครองฝ่ายคณะสงฆ์ เพื่อขึ้นทะเบียน. ในวันที่ ๔ หลังจากการประชุมประจำปี ซึ่งเปิดประชุมในเดือนกุมภาพันธ์ ผู้สมัครบวชซึ่งขึ้นทะเบียนไว้ภายปีนั้น ก็จะได้รับกำหนดให้ไปประชุมที่สนามหอประชุม โดยมีอาจารย์ตามไปด้วย. ผู้แทนลามะผู้เป็นประมุข และผู้แทนอัครมหาเสนาบดี ก็จะเรียกอาจารย์รูปหนึ่ง ๆ มา เพื่อมอบตัวนักเรียนของตน . นับตั้งแต่วันที่ได้มอบตัวไป เด็กนั้น แม้จะได้รับการดูแลอย่างสามเณรแล้ว ก็จะมีสิทธิได้รับแต่เพียงค่าใช้จ่ายประจำสำหรับเด็กนักเรียนเท่านั้น ตราบใดที่ยังไม่ได้รับบรรพชาเป็นสามเณร เด็กก็จะเข้าร่วมกับภิกษุในการทำกิจทางศาสนาภายในวัด หรือนั่งร่วมกับภิกษุในหอประชุมใหญ่ไม่ได้. เมื่อใดเจ้าอาวาสต้องประสงค์ ก็จะเรียกนาคเณรเหล่านี้มาทุกคน เพื่อรับการบรรพชาและปลงผมให้ตามระเบียบ. เมื่อนาคเณรเหล่านั้นครองไตรจีวรตามที่กำหนดไว้ อันมีผ้าสบง จีวร และสังฆาฏิเสร็จแล้ว เข้าไปหาลามะผู้เป็นประมุข